

ኢትዮጵያ

በግርግ ዘውዴ

አንደኛ እትም የካቲት 1985 ዓ.ም
ሁለተኛ እትም ነሐሴ 1988 ዓ.ም
ሦስተኛ እትም መጋቢት 1993 ዓ.ም
አራተኛ እትም በግረግደም ጀሺህ ዓ.ም
ታተመ

ከምህረቱና ከታላቅ ፍቅሩ የተነሣ በውድ ልጁ በጌታ በኢየሱስ ክርስቶስ አማካይነት ደህንነትንና የዘላለምን ሕይወት ሰጥቶኝ ደህንን መጽሐፍ ከተለያዩ የዓለምና የቤተክርስቲያን ታሪክ መጻሕፍት አገናዝቤ እንድጽፍ የረዳኝንና አስጀምሮ ያሰፈጸመኝን አምላኬን እግዚአብሔርን አመሰግናለሁ።

በተጨማሪም ሌት ተቀን በፀሎትና በሃላብ ያበረታታችኝን ባለቤቴን ወ/ሮ ማርታ መኪቦን፣ በኮምፒውተር በመቅረጽ የረዱኝን አቶ ኅሩይ ጽጌንና ባለቤታቸውን እንዲሁም ዓላማዬ ከግቡ እንዲደርስ የሃላብ ድጋፋቸው ያልተለየኝን ወገኖችና በታይፕ ጽሕፈት የረዱኝን እህቶች በጌታችን በኢየሱስ ክርስቶስ ስም ከልብ እያመሰገንኩ እግዚአብሔር ይባርካችሁ እላለሁኝ።

ክብር ለእግዚአብሔር ይሁን!

ግርማ ዘውዴ አንዱሉ

መጽሐፉን መልሶ የማሳተም መብት በደራሲው የተጠበቀ ነው።

ጠቅላይ	5
ግላሰቢያ	6
ክፍል አንድ	
ኢትዮጵያ በእግዚአብሔር ቃል	8
ክፍል ሁለት	
ወደ ኢትዮጵያ የገቡ ነገዶች	11
ክፍል ሦስት	
ኢትዮጵያ ግንኙነት?	13
የሴም የካምፕና የያፈት ዘርፍ	13
ክፍል አራት	
4.1 ስለ ኢትዮጵያ የጥንት ወሰን	17
4.2 በኢትዮጵያ መንግሥት የተጀመረበት ጊዜ	17
4.3 የአገግዚያን ቤተ መንግሥታትና ዘመነ ክርስትና	19
4.4 ከ1426 ዓ.ም ወዲህ የገገሡ የኢትዮጵያ ነገሥታት ብዛትና ዘመኑ	19
ክፍል አምስት	
5 የኢትዮጵያ ክርስትና	23
5.1 የክርስቶስ ሃይማኖት ወደ ኢትዮጵያ ምድር የገባው መጽ ነው?	24
5.2 የአቡነ ሰላማ ሢመተ ጽሑፍ	27
5.3 የመጀመሪያይቱ የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ሕገ	28
5.4 የመጀመሪያይቱ የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ካህናትና የአይሁድ ባሕል	30
5.5 በጨትላይቱ ቤተክርስቲያን የተደራጁ ልዩ ልዩ ድርጅቶች	31
5.6 በቤተክርስቲያን ውስጥ የተነሱ ልዩ ልዩ የስህተት ትምህርቶች	36
5.7 በሁለት ሀሰተኞች መካከል ምክንያት የተጻረ ጦርነት	
ክፍል ስድስት	
6.1 ሙሐመድና የእስልምና ሃይማኖት	37
6.2 የሙሐመድ መጠሪያ ድብዳቤ	37
6.3 እስልምና ከሙሐመድ ጥት በኋላ	42
6.4 የእስላሞች ለምስተኛ ጊዜ ወደ ኢትዮጵያ መምጣት	44
ክፍል ሰባት	
7 የዮሴፍ (ጉዲት) መገኘት	

7.1 የኢትዮጵያ የቤተክርስቲያን ስደት	47
7.2 የዛጋ ሥርወ-መንግሥት	48
ክፍል ስምንት	
አቡነ ተክለ ሃይማኖት፣ አጼ ይኩኖስ ምላክና የአግርኛ ቋንቋ ብሔራዊ መሆን	50
ክፍል ዘጠኝ	
9. መንፈሳዊ መስለው የገቡ ልዩ ልዩ የስህተት ሀሳቦች	
9.1 መጽሐፈ ገንዘት	50
9.2 ልዩ ልዩ አባባልና አስተሳሰብ	54
9.3 የመውደትና የደህንነት ፍልስፍና	54
9.4 ፈልሰጣ	54
9.5 ደስክ የተባለው ልዩ አምልኮት	55
9.6 ሲናዶስና ዲድስቅልያ	55
9.7 ቀናና የክህናት ኃላፊነት	55
ክፍል አሥር	
ከአጼ አምረዕቶን እስከ አጼ ዳዊት የተፈጸሙ ድርጊቶች	57
ክፍል አሥራ አንድ	
ሥርዓተ መንኲሥና	59
ተሰዓቱ ቅዱሳን የተባሉት ዘጠኝ መክላት ወደ ኢትዮጵያ መምጣት	60
ክፍል አሥራ ሁለት	
12. በኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን የበዓላት ብዛት	63
12.1 የበዓላት ብዛትና አመዳደብ	66
12.2 መደበኛ የወር በዓላት	69
ክፍል አሥራ ሦስት	
13. በኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ተጀምሮ የታረነው መንፈሳዊ እንትስቃሴ	75
ክፍል አሥራ አራት	
14. የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን በአጼ ዘርዓዖስቱ ዘመን መንግሥት	78
14.1 በኢትዮጵያ ምድር በገፍ የፈሰሰው የንፁሐን ደም	79
14.2 በእስጢፋኖስ ትምህርት ተከታዮች ላይ የደረሰ አሰቃቂ ስደት	81
14.3 አጼ ዘርዓዖስቱ በደቂቅ እስጢፋኖስ ላይ ያስተላለፈው አዋጅ	83
14.4 በአጼ በዕደግርያም ዘመን የደረሰ ስደት	92
ክፍል አሥራ አምስት	
አጼ ልብነድንግልና የስምንተኛው ሺህ ዘመን በኢትዮጵያ	94
15.1 የግራኝ ጊዜያዊ ድል፣ የኢትዮጵያና የፖርቱጋል ሠራዊት እልቂት	96

ክፍል አሥራ ስድስት	
16. አርቶዶክሱ ካቶሊክ በመባባል የተፈጠረ ችግር	100
16.1 አጼ ጊናስ (አድማስ-ሰገድ) ከ1551-1555	101
16.2 አጼ ሠርፀድንግል (መላክ ሰገድ) አጼ ያዕቆብና አጼ ዘድንግል (አጥናፍ ሰገድ) ከ1555-1597 የተፈጸመ ድርጊት	101
16.3 ጥቁር ክርስቶስ ሃኝ ባይ ሰው በኢትዮጵያ መሣት	102
16.4 አጼ ሱስንዮክ (ሥልጣን ሰገድ) እና የካቶሊክ እምነት ከ1597-1625 ዓ.ም	103
16.5 አጼ ፋሲል (ዓለም ሰገድ) 1624-1660 ዓ.ም	105
ክፍል አሥራ ስባት	
የንጉሥነት መቆጣጠር፣ የቤተክርስቲያን መከፋፈልና ዘመን መሳፍንት በኢትዮጵያ	108
ክፍል አሥራ ስምንት	
አጼ ቴዎድሮስ (አባ ታጠት) መሣት ከ1845-1860 ዓ.ም	110
ክፍል አሥራ ዘጠኝ	
አጼ ዮሐንስ ዓፄ (አባ በዝብዝ) ከ1864-1881 ዓ.ም	115
ክፍል ሃያ	
አጼ ምኒልክ (አባ ጳጉወ)፤ ልጅ ኢያሱ (አባ ጤናው) እና ንግሥት ዘውዲቱ	117
ክፍል ሃያ አንድ	
ኢትዮጵያና አጼ ኃይለ ሥላሴ (አባ ጠቅል)	
21.1 የጃማይካ ራስታዎች ኃይለሥላሴን አምላክ ነው ግለታቸው	121
21.2 ስለ ጣልያን መረራ	122
21.3 የዲሞክራሲ እጦት በዘውድ ጭቆና	126
ክፍል ሃያ ሁለት	
ቤተ መንግሥትና ቤተ ክርስቲያን	133
22.1 ብመንፈስ ቅዱስ እንትስቃሴ ላይ የነ ላሳ ስደት	139
22.2 ደርግ የተለያዩ አብያተ ክርስቲያናትን መዝጋቱና ንብረት መቀጣቱ	143
22.3 ያልተነቃበት የደርግ ስውር ሴራ	148
ክፍል ሃያ ሦስት	
የደርግ አወሳደትና የኢሕአዴግ መሣት	160
ክፍል ሃያ አራት	
የሃይማኖት ኢኮሎጂያዊና ዲሞክራሲ በኢትዮጵያ	162
ክፍል ሃያ አምስት	
በወርሃ የካቲት የተፈጸመ ግፍና ያስከተለው መዘዝ በኢትዮጵያ ምድር	175
25.1 ወርሃ የካቲት ከአጼ ዘርዓ ያዕቆብ እስከ ልብነድንግል	175
25.2 ወርሃ የካቲት ከገላውዴዎስ ዘመን መንግሥት እስከ ዘመን መሳፍንት	179

25.3 ወርሃ የካቲት ከአፄ ቴዎድሮስ እስከ አፄ ኃይለ ሥላሴ	180
25.4 ወርሃ የካቲት ከደርግ እስከ ኢሕአዴግ (ከ1966-1985 ዓ.ም)	183
ክፍል ሃያ ስድስት	
የእምነት መግለጫዎች	189
26.1 የጥንት ቤተ ክርስቲያን የሃይማኖት መግለጫ	189
26.2 የሙወ.አ.ቤ/ክ. የእምነት መግለጫ	192
26.3 አምስቱ አዕግደዎች ስጦር	194
26.4 አሥርቱ ታላት	195
26.5 ስድስቱ ታላት ወንጌል	196
ክፍል ሃያ ሰባት	
ልዩ ልዩ ሃይማኖቶች	198
27.1 የሕዝብ ብዛትና የሃይማኖት ስርዊት በኢትዮጵያ	201
27.2 መጽሐፍ ቅዱስ በኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ተዋሕዶ ቤተክርስቲያን	203
27.3 አዋልድ	207
27.4 ወንጌላዊያን አብያተ ክርስቲያናት	207
ግጦታለያ	211

መቅድም

ኢትዮጵያ በየተሰኘው ይህ መጽሐፍ የኢትዮጵያን የረዥም ዘመናት ጦርነት፣ ኢልቂትና የተፈጥሮንም ሁኔታ ከመግለጹም በላይ ወደ ኢትዮጵያ የመጡትን ነገሮች እንዲሁም የተለያዩ ሃይማኖቶችን አመጣጥና መሠረት ያወሳል።

ኢትዮጵያ በባዕድ አምልኮ ዘመን፣ (በሕገ-ልዩና)፣ በሕገ - አረትና ሕገ - ወጌጊልም እምነት እንዲት እንደ ኖረች መጠነኛ ግንዛቤ ለማስጨበጥ ከተለያዩ የታሪክ መጻሕፍት ተጨምቆና ተመርምሮ በተገኘ ጥናት የቀረፀ ጽሑፍ ነው።

ታሪክ ራሱ ጥሩ አስተማሪ ነው። ተምሮ ማስተማር ደግሞ የአንባቢው ተግባር መሆን አለበት። ሲሳርን የተባለው የታወቀው ሮማዊ ፀሐፊ «ታሪክ የሕይወት መምህር ነው።» ብሏል «በሌላ በኩል ደግሞ የአገሩን ታሪክ የማያውቅ ሰው ከብዙ ሴቶች መካከል እናቱን ለይቶ የማያውቅ ጌጅን ይመስላል።» እንደሚባለው ነው።

የኢትዮጵያ ታሪክ የጦርነት ታሪክ ነው። በእርግጥ ለብዙ ዘመናት ከውጪና ከውስጥ ኃይሎች ጋር ጦርነት ተካሄዶአል። ረሃብ፣ እርዛት ድርቅና ስደትም በየጊዜው ተፈራርቆባታል።

የአክሱም መንግሥት ሥልጣኔና የንግድ መናከሪያ መሆኑ ለክርስትና እምነት ወደ ኢትዮጵያ መግባት አስተዋዕክ እንደነበረው ይታመናል።

ክርስትና የቤተ መንግሥት ሰዎች በቅድሚያ የተቀበሉት ሃይማኖት በመሆኑ የኢትዮጵያ መሳፍንትና መኳንንትም ተቀበሉት። የአይሁድ ሃይማኖት መምህራንም በክርስትና ውስጥ ሰርገው በመግባት የራሳቸውን አይሁድ ባህል በአዲሷ የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ውስጥ አስገቡ።

ነገሥታት «የቤተ ክርስቲያን የበላይ ጠባቂ ነን» በሚል ዘይቤ በውስጥ ጽሕፈት ጣልቃ በመግባታቸው ከመንፈሳዊነት ውጭ እንድትሆንም ጥረት አድርገዋል። ከዚህም የተነሳ ነገሥታት የራሳቸውን ሀሳብ በማጽወጥ በሰው ሥርዓት ጽጦር ውስጥ እንድትገባ ሲያደርጉ በየዘመኑ የተለያዩ ችግር በአገሪቱም ሆነ በቤተ ክርስቲያኒቱ መካከል አልቀረም። ከትላንቱ ጥፋት ተምሮ ለነገው የበለጠ ለበጎ ሥራ መዘጋጀትና መታረም ተፈላጊ ነገር ነው። ይህ መጽሐፍ የተዘጋጀው ታሪካችንን አውቀን ወደ እግዚአብሔር በመመለስ እርቅ - ሰላሙን ለራሳችንና ለአገራችን በንስሐ ፀሎት እንድንለምን ታስቦ ነው።

«ኢትዮጵያ ታበጽሕ እደጭ ገብ እግዚአብሔር»

«ኢትዮጵያ እጃችንን ወደ እግዚአብሔር ትዘረጋለች።» (መዝ. 68፡31)

ኢትዮጵያ በእግዚአብሔር ቃል

ኢትዮጵያ የክርስቲናን ሃይማኖት በቀደምትነት ከተቀበሉት አገሮች መካከል አንዷ ከመሆኗም በላይ ቀደም ሲልም የአይሁድ እምነት በመቀበል የረዥም ዘመናት ታሪክ ያላት ሀገር ናት። ኢትዮጵያ የሚል ቃልም በመጽሐፍ ቅዱስ ውስጥ ከአርባ ጊዜ በላይ ተጽፎ ይገኛል። ለምሳሌም ያህል የሚከተሉትን የመጽሐፍ ቅዱስ ጥቅሶች መመልከት ይቻላል።

ዘፍ. 2+13! ዘፍ. 28+1! ዘተ. 12+1! 2ኛ ዘፍ 14+9+12! 2ኛ ዘፍ.21+16! አስቴ.1+1-9! ኢዮብ 28+19! መዝ. 67(68)+31! መዝ. 71(72)+ 9! መዝ. 73(74)+14! መዝ.86(87)+4! ኢሣ. 18+1!20+4-6! 37+9! ኤር. 13+23! 38+7-12! 46+1-10+25! ሕዝ. 29+10! 30+4-9 አጥፊ 9+7 ናህም 3+9 ለፍ.2+12!3+10 የሐዋ. 8+27-29።

በጥንት ዘመን የግብጽ ነገሥታት ሆኑ የሰሜን ሱዳን (ኑቢያ) አካባቢና ግዛት ኢትዮጵያ ተብሎ ይታወቅ ነበር።

በመዝሙር ዳዊት 67(68)+ 31 ላይ «(ኢትዮጵያ እጆችዋን ወደ እግዚአብሔር ትዘረጋለች)» ተብሎ ተጠቅሶአል። በተጨማሪም «ኢትዮጵያም ለርሱ ይገዛሉ።» «ለኢትዮጵያ ሕዝብ ምግባቸውን ሰጠ» ይላል። ነቢዩ ኤርሚያስ ስለ ኢትዮጵያውያን መልክ ጠቅሶ ይናገራል። ኤር. 13+23 በኢትዮጵያ ወንዞች ግዶ ላለች ... ሲል የአክሱም መንግሥት የነበረበትን ምድር ሲያመለከት እንደሆነ ግልጽ ነው።

በመጽሐፍ ቅዱስ ውስጥ ኢትዮጵያ የሚባለው አካባቢ «ሳባ» ተብሎም ይታወቃል። የኩሽ ልጅ (ዘፍ.10+7)! የራዕማ ልጅ (1ዜና. 1+19) የዮቅጣን ልጅ (ዘፍጥ. 10+28) የአብርሃም የልጅ ልጅ የዮቅጣን ልጅ (ዘፍ.25+3) የሳባና የአክሱም መንግሥት ግንኙነት እንደነበረው በ2ዜና. 21+16 የተገለጠ ይመስላል።

የክርስቲናን እምነት መመሪያ በሆነው በመጽሐፍ ቅዱስ ውስጥ «ኢትዮጵያ» የሚል ቃል የተገለጸባቸው ክፍሎችና ዝርዝሩ እነሆ

ዘፍ.2+13 «የሁለተኛው ወንዝ ስም ገሮን ነው። እርሱም የኢትዮጵያ ምድር ይከብባል።»

ዘተ. 12+ 1 ሙሉም ኢትዮጵያዊትን አግባብነትና ባንባት በኢትዮጵያዊት ምክንያት ግርያምና አርን በእርሱ ላይ ተናገሩ።

መዝ. 68+31 ኢትዮጵያ እጆችን ወደ እግዚአብሔር ትዘረጋለች።

መዝ. 72+9 በፊቱ ኢትዮጵያ ይሰግዳሉ።

መዝ. 74+14 ለኢትዮጵያ ሰዎች ምግባቸውን ሰጠላቸው።

መዝ. 87+ 4 ... የኢትዮጵያ ሕዝብ ... ጽኑን እናታችን ይላል።

2ኛዜና 14+9-12 ኢትዮጵያዊውም ዝራ አንድ ሚሊዮን ሰዎችና ሦስት መቶ መረገሎች ይዞ መጣባቸው። እግዚአብሔርም በአሳና በይሁዳ ፊት ኢትዮጵያውያንን መታ፤ ኢትዮጵያውያንም በሹ።

2ኛዜና 21+16 እግዚአብሔር የፍልስጥኤ ግድያንንና በኢትዮጵያውያን አጠገብ የሚኖሩትን የዓረባውያንን መንፈስ በአዋራም ላይ አስጠ።

አስቴር 1+1-19 አርጫክስክ ከሕንድ ጀምሮ እስከ ኢትዮጵያ ድረስ በመቶ ሃያ ሰባት አገሮች ላይ ነው።

ኢዮብ 28+19 የኢትዮጵያ ተዳዋን አይስተካከላቸውም።

ኢሣ. 18+1 በኢትዮጵያ ወንዞች ግዶ ላለች ከገና ያላቸው መርከቦች ላሉባት ... ምድር ወጥላት።

ኢሣ. 20+3-5 ባሪያዩ ኢሳይያስ በግብፅና በኢትዮጵያ ላይ ሦስት ዓመት ለምልክትና ለተግምራት ሊሆን ራቂቱንና ባዶ አግሩን እንደሄደ ... የኢትዮጵያን ምርኮ ባዶ እግራቸውንና ገላቸውን ገልጦ ... ይነሳቸዋል። ከተሰፋቸው ከኢትዮጵያ ከትምክህታቸውም ከግብጽ የተነሣ ይፈራሉ፤ ያፍሩግል።

ኢሣ. 37+9 የኢትዮጵያ ንጉሥ ቴርሐት ሊጥጋህ መተቀላል የሚል ወረ ሰግ።

ኤር. 13+23 በውኑ ኢትዮጵያዊ መልኩን ነባር ዝንጉርጉርነትን ይለውጥ ዘንድ ይቻላል??

ኤር. 38+7-12 ኢትዮጵያዊው አዲሻልክ ኤርምያስን በጉድጓድ ውስጥ እንዳናሩት ሰግ። ኢትዮጵያዊው አዲሻልክ ለንጉሡ ነገረው። ኢትዮጵያዊው አዲሻልክ ኤርምያስን ከጉድጓድ አወጣው።

ኤር. 46+1-10+25 የኢትዮጵያና የሱጥ የሐድሞ ጋያላን ይውጡ።

ሕዝ. 29+10 ... የጉብዓን ምድር ከሚገዳል ጀምሮ እስከ ሴፔኒና እስከ ኢትዮጵያ ዳርቻ ድረስ ውድግና ባድግ አደርጋታለሁ።

ሕዝ. 30:4 ወይና በግብፅ ላይ ይመጣል። ሁከትም በኢትዮጵያ ይሆናል።

ሕዝ. 30:5 ኢትዮጵያና ተጥ ሉድም የተደባለተም ሕዝብ ሁሉ ከብም ታል ኪላንም የገባችው ምድር ልጆች ከእነርሱ ጋር በሰይፍ ይወድቃሉ።

ሕዝ. 30:9 በዚያን መልዕክተኞች ተዘልለው የጊናሩትን ኢትዮጵያውያንን ለግለረራራት ከፈቱ በመርከብ ይወጣሉ።

አጥ. 9:7 የእስራኤል ልጆች ሆይ እናንተ ለእኔ እንደ ኢትዮጵያ ልጆች አይደላችሁም?

ናሆም 3:9 ኢትዮጵያና ገብፅ የግድቆጠር ኃይልዋ ነበሩ።

ዕንባቆም 3:7 የኢትዮጵያ ድንኳኖች ሲጨነቁ አየሁ።

ሶር. 2:12 እናንተ ኢትዮጵያውያን ደግሞ በሰይፈ ትገደላላችሁ! እርሱም በሰጧን ላይ እጁን ይዘረጋል።

ሶር. 3:10 ከኢትዮጵያ ወንዞች ግደ የግግልዲልኝ የተበተኑት ሴቶች ልጆቹ ቁርባኔን ያመጡልኛል።

የሐዋ. 8:27-29 ሀንዲክ የተባለች የኢትዮጵያ ንግሥት አሃድና ጀንደረባ የነበረ በገንዘብዋ ሁሉ የሰለጠነ አንድ ኢትዮጵያዊ ሰው ሊሰግድ ወደ ኢየሩሳሌም መጥቶ ነበር።

ወደ ኢትዮጵያ የመጡ ነገዶች

ወደ ኢትዮጵያ የገቡ ነገዶች ብዙ ሲሆኑ ዋና ዋናዎቹ ነገደ አሪት፣ ነገደ ካም (ነገደ ኩማ)፣ ነገደ ሴም (ነገደ የቅጣን) እና ነገደ እስራኤል ናቸው። ቀደም ብለው ከእስያ ወደ ኢትዮጵያ የገቡ ነገደ አሪት ናቸው። እነዚህና ሌሎችም በየዘመኑ ወደ ኢትዮጵያ የገቡ ሕዝቦች በቋንቋና በአምልኮአቸው የተለያዩ ነበሩ።

ነገደ አሪት የተባሉት የአሪ (የመጀመሪያ መጠሪያ ስሙ) የአራም ልጆች እንደሆኑ ሲታወቅ በኢትዮጵያ ለ1285 ዓመታት ሃያ አንድ ነገሥታት ነግሠው እንደነበሩና በናህ ዘመን በጥፋት ውሀ እንደተደመሰሱ ተገልጦአል። በባቢሎን ግንብ መፍረስና በቋንቋ መደባለቅ ምክንያት ሰዎች ወደ ተለያዩ ቦታዎች እስከተበታተኑበት ጊዜ ድረስ ለ531 ዓመታት ኢትዮጵያ ሰው የሌለባት ባዶ ምድር ነበረች ይባላል። ከዚያ በኋላ ግን ነገደ ካም ወደ ኢትዮጵያ መጥተው ናሩ።

ነገደ ካም ከእስያ በባቢኤል መንደብ ተሻግረው ወደ ኢትዮጵያ ከክርስቶስ ልደት 2713 ዓመት በፊት እንደገቡ ሲታወቅ በኢትዮጵያ 78 ዓመት ከቆዩ በኋላ እንደገና ወደ እስያ ሄደው ሶሪያን ለመያዝ ከሌም ልጆች ጋር ሲዋጉ ተሸነፉ። የካም ልጆች በኢትዮጵያ ወንድማቸውን ኩግን እንግሠው እስከ ልጅ ልጃቸው 25 ነገሥታት ለ743 ዓመታት ኢትዮጵያን ገዙ። የኩሽ ልጆች እነ ረዕማ እነ ባባ ከሳኒ (ምስር ዳርቻ) ጀምሮ በደቡብና በምዕራብ ሠፍረው እንደነበረ በዘፍ. 2:13 እና በዘፍ. 10:6-7 እንዲሁም ሕዝ. 29:10 ተጠቅሰዋል።

በዚሁ በነገደ ካም (ኩማ) ዘመን መካከል 3 ነገዶች ወደ ኢትዮጵያ ገብተዋል። እነዚህም ነገዶች ነገደ ቫንቅላ፣ ነገደ ቅማንትና ነገደ ወይጦ ናቸው። ወንድማቸውም ሐማቲ ይባላል። ሁሉም የከነዓን ልጆች ናቸው። የእነዚህ ነገድ አባቶች ባኒ አርዋዲና ሳምሪ ናቸው። የአራተኛው ወንድማቸው የሐማቲ ልጆች በኋላ በነገደ አግዓዝያን ዘመን ወደ ኢትዮጵያ ገቡ። ባኒ የቫንቅሎች፣ አርዋዲ የቅማንቶች፣ ሳምሪ የወይጦዎች፣ ሐማቲ የቫናሾች አባቶች ናቸው። የባኒ ልጆች በእስያ

ሲኖሩ መልካቸው እንደ እስያ ሰዎች ነበረ። በፊት ወደ አፍሪካ ከመጡ ሻንቅሎች ጋር በመጋባትና በመቀላቀል መልካቸው ጥቂሮች ሆኑ። እነርሱም በኑቢያ (ሱዳን) እና በኢትዮጵያ ቆላጣና ደጋግ ከፍሎች ከብተኞቻቸውን ይዘው በዘላንነት ኖረዋል። በተለይም ከጭልጋ አፋፍ እስከ ባሽሎ አፋፍ ተሰግርተው ከብት በመጠበቅና የዛፍ ፍሬ በመበላት በዋሻና ድንጋይ ተጠገተው ይኖሩ ነበር። በወትሮም ለነገደ ኩላ መንግሥት ገበሩ። ነገር ግን ብዙ ጊዜ እየተዋጉ ሲያሸንፉና ሲሸነፉ ኖሩ። በኋላም የኢትዮጵያ ሕዝብ አባቶች ነገደ ሴም (የትጣን) አግዓዝያን ሻንቅሎችንና ኩጣን አስለቅቀው ወደ ታችኛው የኢትዮጵያ ቆላ (በረሃ) እስኪያሳድዱላቸው ድረስ ሻንቅሎች 446 ዓመት በደጋይቱ ኢትዮጵያ ተቀመጡ።

ከዚያም ነገደ ትጣንነት ነገደ ወይጦ እንደ ሽናሻ፣ ነገደ የትጣን በተለያዩ ዘመናት ከመካከለኛው ምሥራት አገሮች ወደ ኢትዮጵያ የገቡና የኖሩ ነገዶች ናቸው። ከእነዚህም ነገዶች ውስጥ ነገደ የትጣን የሴም የልጅ ልጆች ናቸው። ሴም አሥራ አምስት ልጆች ወለደ፤ ከእነርሱም 3ኛው አርጶቅሳድ ሲሆን እርሱም ቃይናንን፣ ቃይናንም ሰላንን፣ ሳላምን፣ ዓቦርን፣ ዓቦርም ፋሎክንና የትጣንን ወለደ። የትጣን አሥራ ሦስት ልጆች ከወለደው ውስጥ አምስቱ ሳባ፣ አውሬር፣ ህዌላ፣ አባልና አቢግኤል ከእስያ ተነስተው ብዙ ሠራዊት ሆነው ሲጓዙ የመን ደረሱና ቆይተው አካባቢውን በቁጥጥራቸው ሥር አደረጉ። በነገደ ካም መንግሥት መጨረሻ ደረሰ 1ኛ በነገሠ በ10ኛ ዓመት ግለት 1590 ዓመት ከልደት በፊት «አግዓዝያን» ተባሉ። ትርጉሙም «ነፃ አውጪዎች» ግለት ነው። ከነገደ ሴም ነገደ የትጣን ከየመን ተነሥተው ብዙ ሠራዊት ሆነው በባቢሌል መንደብ በኩል ተሻግረው ወደ ኢትዮጵያ ገቡ። እነዚህም ነገደ የትጣን በአምስት ስም ይጠሩ ነበር። ይኸውም ሳቦች፣ በዳዎች፣ አረኞች፣ ትግሪዮች፣ አግዓዝያን ይባሉ ነበር።

3.1 ኢትዮጵስ ማን ነው?

ኢትዮጵስ 2ኛ ሳባ የተባለው የአክሱም ሰዎች የልጅ ልጅ ግለት የቡልቃያ ልጅ ነው። እናቱ የቱች ንጉሥ ልጅ አገለጌ ትባላለች። የነገሠበትም ዘመን ከ1856-1800 ከክ. ልደት በፊት ነበር። ኢትዮጵስ 1ኛ ደግሞ አምስት ልጆች ነበሩት እነርሱም ለክንዱን፣ ሳባ፣ ኖባ፣ በለው፣ ከለው ናቸው። ሳባ አሁን ትግሬ ተብሎ የሚጠራው አገር የተቀመጡ ሕዝብ አባት ነው። አገሩም በርሱ ስም «ሳባ» ተብሎ ይጠራ ነበር። ሳባ የተባለው የኢትዮጵስ አያት 2ኛው የነገደ አግዓዝያን የመጀመሪያ ንጉሠ ነገሥት ሆኖ ነበር። አገዳንድ የታሪክ ፀሐፊዎች የኩሽ ሌላ ስሙ ኢትዮጵስ ነው ብለው ጽፈዋል።

በለው የአንበሳና የባርክ ወንዝ መረብም በሚወርድበት ከሳባ ወደ ሰሜን ባለው ምድር ሁሉ ተቀመጠ በደጭና (ሃርኪጉ) ያሉት ናይቦች ከበለው የወረዱ ዘር ናቸው። እነርሱም ባላባቶች ሆነው በለዎች፣ በሰንሳና በሐግሌን ይቀመጣሉ። በበለው ምድር የሚነገሩ ቋንቋዎች በደውኛ ትግሪኛ፣ ህድ፣ ዐረብኛ ናቸው። በደውኛ ከግዕዝና ከትግሪኛ ከዐረብኛም ጋር ይመሳሰላል።

ኖባ ምድሩ ከበለው ወደ ምዕራብ ከአትባራ ወይም ከተከዜ ወንዝ ወዲያ ነው። ነጭ አባይና ጥቁር አባይ በአገሩ ላይ ይፈሳሉ። ሕዝቡም ኃይለኛ ስለነበረ ግብፅን ያጠቃ ነበር። ዛሬ የኖባ መንግሥት እስላም ነው። ከለው ከሳባ ወደ ምዕራብና ወደ ደቡብ ያለ የአግራ፣ የወልቃይት፣ የጠገደ ሕዝብ አባት ነው። የኢትዮጵስ ልጆች የወንድማማቾች ነገድ ሁሉ በመልካቸውና በቁርበታቸው ከእነዚህ ይመሳሰላሉ። የያዙትም አገር በጥቅሉ በአባታቸው በኢትዮጵስ ስም «ኢትዮጵያ» ተብሎ ተጠራ።

3.2 የሴም፣ የካምና የያፌት ዘሮች በኢትዮጵያ

ከኢትዮጵያ ሕዝብ ዋና ዋናዎች የሴም ዘሮች ስድስት ወገን ናቸው። እነርሱም አግራ፣ ትግሬ፣ አገው፣ በደው፣ አስገደ፣ በቅላ፣ ሐባብ ናቸው። በደው አስገደና በቅላ እስላም በመሆን ከሌሎች ወንድሞቻቸው

ተለይተዋል። አማራ፣ ትግራይና አገው ግን ቀድሞ ሕገ ኤሪትን በኋላም የክርስትናን ሃይማኖት የሚከተሉ ናቸው። ጠባቂቸው፣ ባሕላቸው፣ የልማታቸው ወግና አምልኮአቸው ከእስራኤል (ከአይሁድ) ጋር ተመሳሳይነት አለው።

አቡነ ተ/ሃይማኖት የኢትዮጵያን መንግሥት ከዛጋ ቤት ወደ ቀዳማዊ ምኒልክ ዘር የመለሱት አማርኛ ይኩና አምላክን በ1253 ዓ.ም. አንግሠው ነበር። የዛጋ ነገድ የሚሆን ንጉሥ ይትባረክን ወዲያው ዋድላ ላይ ገደሉት። ከዚያ በኋላ ሰው ሁሉ አማርኛን የአገሪቱ ብሔራዊ ቋንቋ አድርጎ እንዲጠቀም ተደነገገ።

ነገደ እስራኤል ወደ ኢትዮጵያ የገቡት ከክርስቶስ ልደት 982 ዓመት በፊት ነው። ንግሥተ መከዳ የተባለችው ንግሥተ ሳባ ከአባትዋ ከተዋሰያ ወርሳ ከኢትዮጵያ እስከ የመንና እስከ ማዳጋስካር የገዛች ንግሥት የሰለሞንን ጥበብ ሰምታ ልትገባቸው እንደሄደች ከሰለሞን ቀዳማዊ ምኒልክን ፀገሳ ተመልሳ የወለደችውን ልጇን «አብነ አልኪም» ብላ ሰየመችው። እርሱም ሃያ ሁለት ዓመት ሲሞላው ወደ እስራኤል ተመልሶ አባቱ ሰሎሞን ከአሥራ ሁለቱ የእስራኤል ነገዶች አሥራ ሁለት ሺ የበኩር ልጆቻቸውን ብልሆችና ዐዋቂዎች የሆኑትን መርጦ ሃያ ሁለት ሰዎች ከካህናት ከመኳንንትና ከተማሩም ሰዎች መካከል መርጦ ከልጁ ከምኒልክ ጋር ወደ ኢትዮጵያ ሰደዳቸው።

አቶ ዮሐንስ ወ/ማርያም ዘብሔረ ተጉለት የዓለም ታሪክ በግራ መጽሐፋቸው ይህንኑ በተመለከተ ጀምሮ ብሩስ የተባለ እንግሊዛዊ በታሪክ መጽሐፉ በ6ኛ ክፍል በገጽ 95 የንግሥተ ሳባ (አዜብ) ግዛት ከአፍሪካ ሰሜን ጀምሮ እስከ ማዳጋስካር ድረስ ሲሆን ሐበሾች፣ የበርበር ሰዎች፣ ዐረቦች፣ የሙር ሰዎች ጭምር ተከትለዋት ወደ እስራኤል እንደሄዱ መጥቀሳቸውን በአስረጂነት አቅርበዋል። በተጨማሪም ሞሪዮ የተባለ የፈረንሳይ ሊቅ ስለ ኢትዮጵያ በጻፈው መጽሐፍ ላይ ንግሥቷት የኢትዮጵያ ንግሥት እንደሆነች ሲያስረዳ በአክሱም አጠገብ ባለች «ሳባ» በተባለች ከተማ ተቀበረች ተብሎ ተጠቅሷል። የግሪክ አገር ሊቃውንት ማለት እንደ አግሮስ እንደ ሄሮዶቶስ ያሉ የጣሊያን አገር ሊቃውንት እንደ መልደ፣ አኪሊ፣ ዜኪኒ ያሉ እንዲሁም የእስያና የአውሮፓ ሊቃውንትና ታሪክ መርማሪዎች የኢትዮጵያ ሕዝብ የሴም እና የካም ዘር እንደሆኑ እንዲሁም ንግሥተ አዜብ (ሳባ) ከተማዋ በትግራ ሳባ ይባላ እንደነበረ አስረድተው ጽፈዋል።

ነገደ አገው በፊት ነገደ አዲል ይባሉ ነበር። አዲል የዳዊት የልጁ ልጅ የይትርሃም ልጅ ነው ይላሉ። እርሱም ከነሙራዊቱ ከቀዳማዊ ምኒልክ ጋር መጥቶ ከንጉሡ በታች የአገው፣ የላስታ፣ የገነት (ዛሬ የጁ የተባለው) እና በዙሪያው ላለው አገር ሁሉ ንጉሥ ሆነ። የዳዊት የልጁ የአምናን ልጅ ናን ከቀዳማዊ ምኒልክ ጋር መጥቶ ከንጉሡ በታች ሆኖ ከቋራ እስከ መተማ ያለውን አገር በገዛበት ወትት አገሩን ቋራ (ፀሐይ) ብሎ ጠራው። በቋራ የሚኖሩ በናን ልጅ በሐት ስም ተሰየሙ።

አገው በሦስት ተከፍሎ ቋንቋቸውም ሥሩ አንድ ሆኖ ጥቂት ጥቂት ልዩነት ያለው ቢሆንም ምንጩ የላስታ አገው ነው። እነርሱም የጥንቱን ቋንቋቸውን ረስተው ዛሬ የሚጠቀሙት በአማርኛ ቋንቋ ሆነ።

ወደ ኢትዮጵያ ምድር ጥንት የገቡ ነገዶች ኩሽቲክና አሞቲክ ሲሆኑ ቀጥሎ ከደቡብ ዐረቢያ ከ1000 እስከ 400 ዓ.ዓ. መጥተው የገቡት የሴም ነገዶች ናቸው። ስለሆነም

የካም ልጅ የኩሽ ነገዶች (ኩሽቲክ)-

አፋር፣ አገው፣ በጃ፣ ደራሳ፣ ሐዲያ፣ ከምባታ፣ ኮጎላ፣ እርጥ፣ ሳሆ፣ ሰማሌ
.....

ኒሎ ሳሃራ :-

አፍጥክ፣ በርታ፣ ገሙዝ፣ ኮማ፣ ኩናማ፣ ግጃንጂ (መሰገን) ኑር

አሞቲክ :-

ዶርዚ፣ ጊግራ፣ ጃንጂራ፣ ከፋ፣ ኩሎ-ኮንታ፣ ግጂ፣ ወላይታ

የሴም ነገዶች (ሴሜቲክ)-

አማራ፣ ጉራጌ፣ ትግራ፣ ሐረረና፣ ትግረኛ፣ ተናጋሪዎች ናቸው።

ያም ሆነ ይህ የሰው ዘር ግንድ አንድ ስለሆነ ሊተሳሰብና ሊረዳዳ እንጂ ሊለያይ አይገባውም። ነገደ ፈላሻ ወደ ኢትዮጵያ የገቡት በየዘመኑ ሦስት ጊዜ ነው። መጀመሪያ ከቀዳማዊ ምኒልክ ጋር ከመጡት ከእስራኤል ሕዝብ ጋር አብረው መጥተው እስከ ዘመን ወንጌል ቆይተው የኢትዮጵያ ነገሥታትና ሕዝብ በወንጌል አምነው ክርስቲያን ሲሆኑ እነርሱ ግን «ሕገ- ኦሪትን አንለቅም» ብለው ተለይተው የቀሩ ናቸው። እንዲሁም የሮም ነገሥታት እስብያናስና ጥጦስ ኢየሩሳሌምን አፍርለው ቤተመቅደስን አቃጥለው እስራኤልን በፈጁ ዘመን ከሞት የተረፉት

ወደየአገሩ ቢበታተኑ አንዱ ከፍል ከጳለስትና ተነስተው ወደ ኢትዮጵያ የመጡ ሲሆን ሦስተኛ ደግሞ በዮዲት (ጉዲት) ዘመን ከምስር ንጉሥ ሸሸተው ወደ ኢትዮጵያ ገብተው ከሠራተኞቹ ፈላሾች ጋር ተቀላቅለው ወገራ በሃንደር ከተማ ዙሪያ የሰፈሩ ናቸው። ፈላስያን ግለት ስደተኞች ግለት ነው። በሌላ በኩል ደግሞ አፄ ካሌብ በየመን ፍንሐስ (ዙግኑስ) የተባለ የአይሁድ ንጉሥ ክርስቲያኖችን ባሳደደበትና አብያተ ክርስቲያናትን ባቃለበት ወቅት ዘምቶ ፍንሐስን ገድሎ ክርሱ ጋር የተባበሩትን አይሁድ ሲፈጃቸው ከምት የተረፉት በባብኤል መንደብ ተሻግረው ወደ ኢትዮጵያ መጡ የሚሉም አሉ።

የነገደ ጋፋትንም አመጣጥ ስንመለከት አንደኛው የኩሳ ወገን ጋፋት ሲሆን ሁለተኛው የአስራኤል ወገን ጋፋት ይባሉ ነበር። ከጥቂት ጊዜ በኋላ ግን እነዚህ ሁለቱ በጋብቻና በጋብረት ተቀላቀሉና አንድ ጋፋት ተባሉ። አግግዝያን የተባሉ ነገደ የቅጣን የኢትዮጵያን አገርና መንግሥት በያዙ ጊዜ ይህ ጋፋት ለነገደ የቅጣን ታዝዞ ለመኖር ጠየቀ። በዚሁ መሠረት እያገለገለ ከነልጆቹ እንዲኖር ተፈቅዶለት የኢትዮጵያ መንግሥት ዜጋ ሆነ። ሌሎች ደግሞ በሰሎሞን ልጅ በርብዓም ዘመን ሸፍተው ድል ሲሆኑ ወደ ኢትዮጵያ ሸሸተው በዳምት ሰፈሩ። ጋፋት ግለትም ስደተኛ ግለት ነው። ጋፋት ከአንዳንድ ስመጥር ከሚጠቀሙበት ቃል በስተቀር የጥንት ቋንቋቸውን ረስተው በአግርኛ ይናገራሉ። ፈላሻና ጋፋት የክርስትና ሃይማኖት ተከታዮች ሲሆኑ ሥራቸው ሻግ፣ ብረት፣ ቁርበት፣ መስንቆ መምታት፣ አዝማሪዎች፣ ሀሚናዎች ሌላም የእጅ ሥራ የሚያውቁ ናቸው። ጋፋት በፊት በሸዋ ይኖሩ ነበረ። በኋላ ከሸዋ ፈልሰው ጎጃም ተሻግረው በአባይ ወንዝ ዳርና በዳምት ይኖራሉ። በበጌምድርም ጥቂት ጥቂት አሉ። በደብረ ታቦር አጠገብ፣ በሰላምኮ በአስቴም መካነ ኢየሱስ አጠገብ የሚኖሩት በሰማቸው ጋፋቶች ተብለው ይጠራሉ። በሸዋም በደብረ ሊባናስና በጀር መካከል የሚኖሩት «ጋፋት» ይባላሉ።

የኢትዮጵያ መንግሥትና የጥንቱ የወሰነ ክልል

4.1 ስለ ኢትዮጵያ የጥንት ወሰን

የኢትዮጵያ የጥንት ወሰን በምስራቅ ግዳጋስካር፣ በሰሜንና በምዕራብ ግብፅና ኮቢያ (ሱዳን) ዳርቻ በደቡብ ቪክቶሪያ ሐይቅ ነበር።

ከክርስቶስ ልደት 424 ዓመት በፊት የነበረው ፅርአዊው ታሪክ ፀሐፊ ሄሮዶቱስ አሥራ ስምንት የኢትዮጵያ ነገሥታት ምስርን (ግብፅን) ጭምር ገዝተው እንደነበረ ጽርአል። በጽሑፉም ስለ ኢትዮጵያ ልምላሚና ስላላትም ልዩ ልዩ ፍራፍሬ፣ ቅመማ ቅመምና ማዕድናት በአድናቆት ጠቅሶአል። ስለ ሕዝቡ ግህበራዊ ኑሮ ሁኔታ ሲጠቅስም ሩህሩሆች፣ እንግዳ ተቀባዮች ነውርና ክፉ ነገርም በአገሪቱ የተጠላ እንደሆነ ገልጾአል።

በተጨማሪም አፄ ካሌብ በ500 ዓ.ም ነገሥ የኢትዮጵያ ግዛትና ስም ገናና እንደነበር ተጠቅሶአል።

4.2 በኢትዮጵያ መንግሥት የተጀመረበት ጊዜ

1ኛ በመጀመሪያ ከሰብታህ ጀምሮ እስከ ዲኦሪ 1ኛ ከክርስቶስ ልደት በፊት ከ2545-1985 ዓመት ከነገደ ካም በኢትዮጵያ የነገሡ ነገሥታት ሀያ ሁለት ናቸው፤ ዘመኑንም አምስት መቶ ስድሳ ይሆናል።

2ኛ ከክርስቶስ ልደት በፊት ነገደ የቅጣን መንግሥ ከጀመሩበት ከ1985 እስከ ቀዳማዊ ምኒልክ መንግሥ 982 ዓመት አግግዝያን ከተባሉ ነገደ የቅጣን በኢትዮጵያ የነገሡ ነገሥታት ሀምሳ ሁለት ናቸው። ዘመኑም አንድ ሺህ ሦስት ዓመት ይሆናል።

3ኛ ከክርስቶስ ልደት በፊት ቀዳማዊ ምኒልክ ከነገሡበት ከ982 ዓመት ጀምሮ እስከ ክርስቶስ ልደት እስከ አንድ ዓመት ምህረት እስከ

ባዚን በኢትዮጵያ የገሡ ነገሥታት ስድሳ ሰባት ናቸው። ዘመነዎ ዘጠኝ መቶ ሰማኒያ ሁለት ዓመት ነው። ነገር ግን ባዚን ከክርስቶስ ልደት በኋላ ዘጠኝ ዓመት የገሡ ስለሆነ ይህ ሲጨመር 991 ይሆናል።

4ኛ ጌታችን ኢየሱስ ክርስቶስ ከተወለደበት ከባዚን ዘመን ጀምሮ የቀዳማዊ ምኒልክ መንግሥት ወደ ነገደ ዛጌ እስከ ፈለሰበት እስከ ድልነዓድ ድረስ ከ1 እስከ 912 ዓ.ም በኢትዮጵያ የገሡት ነገሥታት ዘጠና አራት ናቸው። ነገር ግን ባዚን ሁለት ጊዜ ያልተቆጠረ እንደሆነ ዘጠና ሦስት ይሆናል። ዘመነዎ 912(920) ዓመት ይሆናል።

5ኛ ከድልነዓድ በኋላ ከመራ ተክለሃይማኖት (ስመ መንግሥቱ ዛጌ) ጀምሮ እስከ ይትባረክ በኢትዮጵያ የገሡ ወገኖች አሥራ አንድ ናቸው፤ ዘመነዎ ሦስት መቶ ሠላሳ ሶስት ዓመት ይሆናል።

6ኛ የኢትዮጵያ መንግሥት ኃይል ወደ ዛጌ ዘር ካለፈ በኋላ ሦስት መቶ ሠላሳ ሦስት ዓመት እንደገና ወደ ቀዳማዊ ምኒልክ ዘር ወደ ይኩኖ አምላክ ከተመለሰበት 1245 (1253) ዓ.ም ጀምሮ የነገደር ቤተ መንግሥት እስከሚባለው ሠርፀድንግል እስከ ነገሠበት እስከ 1553 ዓ.ም በኢትዮጵያ የገሡ ነገሥታት ሃያ ስድስት ናቸው። ዘመነዎ ሦስት መቶ አንድ ዓመት ይሆናል።

7ኛ ሠርፀ ድንግል ከነገሠበት ከ1553-1777 ዓ.ም የጉንደር መንግሥት መጨረሻ እስከ ተክለጊዮርጊስ መቀመጫቸው በጉንደር ቤተ መንግሥት ሆኖ ኢትዮጵያን የገዙ ነገሥታት አሥራ ስምንት ናቸው፤ ዘመነዎ ሁለት መቶ ሰማኒያ አራት ዓመት ነው።

8ኛ ከ1777 ከጉንደር ፍጻሜ መንግሥት እስከ ቴዎድሮስ 1845 ዓ.ም የገዙ መሳፍንት አሥራ ዘጠኝ ናቸው፤ በእነዚህ መሳፍንት ዘመን መሉ ሥልጣን ሳያገኙ ለስሙ ብቻ ሥልጣን ይዘው ዘውድ እየሜኑ በጉንደር ቤተ መንግሥት ይቀመጡ የነበሩና ትውልዳቸው ከቀዳማዊ ምኒልክ ወገን የሆነ ነገሥታት አሥራ አራት ናቸው።

9ኛ ከ1845-1881 ዓ.ም. ዘመን መሳፍንት ካለፈ በኋላ በኢትዮጵያ በጉልበት የገሡ ነገሥታት ሦስት ናቸው፤ ዘመነዎ ሠላሳ ስድስት ዓመት ነው።

10ኛ የሸዋ መንግሥት ባላባቶች አሥራ አምስት ናቸው፤ የግዛታቸውም ዘመን ሁለት መቶ ሰባት ዓመት ይሆናል።

4.3 የአግዓዝያን ቤተመንግሥት በዘመነ ክርስትና

የክርስትና እምነት ከመጣበት ከአብርሃ አጽብሐ ዘመነ መንግሥት እስከ አፄ ግዳዝን መንግሥት መጨረሻ ከ330-850 ዓ.ም ድረስ 520 ዓመት ሲሆን ሃምሳ አምስት ነገሥታት ነግሠዋል።

ከፈላሾች ወገን የነገሠችው ዮዲት (ጉዲት) ከ850-890 ዓ.ም ለአርባ ዓመታት ገዛች።

በአክሱም ንጉሦች በአፄ አንበሳ ውድምና በአፄ ድልነዓድ ዘመነ መንግሥት የአክሱም ቤተ መንግሥት ወድቆ የዛጌ መንግሥት ተነሣ። ከመራ ተክለ ሃይማኖት እስከ ይትባረክ ድረስ አሥራ አንድ ነገሥታት የነገሡበት ዘመን 333 ዓመት ሲሆን ይህም ከ920-1253 ዓ.ም ነው።

የሸዋ ቤተመንግሥት ከነገደ አግዓዝያን ሲያያዝ የመጣው ከአክሱም ቤተ መንግሥት ዘር ነው። ከአፄ ይኩኖ አምላክ እስከ አፄ ሚናስ ከ1253-1555 ድረስ ለ302 ዓመታት የነገሡት ሃያ ስድስት ነገሥታት ናቸው።

የጉንደር ቤተ መንግሥት የተባለው ከፍለ ዘመን ከግራኝ ሽብር በኋላ የሸዋ ነገሥታት ቤተ መንግሥታቸውን ወደ በጌምድር ካዛወሩበት ዘመን አንገሥቶ ይቆጠራል። ጉንደር የተቆረቆረው ከሚናስ መንግሥት ከ72 ዓመት በኋላ በ1627 ዓ.ም ቢሆንም ታሪካዊ ከተማ በመሆኑ ከፍለ ዘመኑ በርሱ ተሰይሟል። ከአፄ መላክሰገድ (ሠርፀ ድንግል) አንስቶ እስከ ፍጻሜ መንግሥት ተ/ጊዮርጊስ (ፍቁር ሰገድ) ከ1550-1777 ዓ.ም 16 ነገሥታት በጉንደር ነግሠዋል።

ከአፄ ተክለ ጊዮርጊስ (ፍቁር ሰገድ) በኋላ ቤተ መንግሥት ወደ አዲስ አበባ እስኪዛወር ድረስ ከ1777 እስከ 1881 ዓ.ም ድረስ ስምንት መሳፍንትና ሶስት ነገሥታት ኢትዮጵያን ገዝተዋል።

4.4 ከ1426 ዓ.ም ወዲህ የነበሩ የኢትዮጵያ ነገሥታት ቁጥርና ዘመኑ

ከክርስቶስ ልደት በፊትና በኋላ እስከ አፄ ዘርዓ ያዕቆብ ማለትም እስከ 1426 ዓ.ም ድረስ በኢትዮጵያ የነገሡትን ነገሥታት ስምና

ቁጥራቸውን ለማወቅና ለማገናኘብ ከአለቃ ታየ ከተጻፈው ክብረ ነገሥትና ከሌሎች የታሪክ መጻሕፍት መመልከት አስፈላጊ ይሆናል። ከእነ ዘርዓ ያዕቆብ እስከ አፄ ተክለጊዮርጊስ ፍጻሜ መንግሥት የነገሡት ሃያ ስድስት ነገሥታት እነዚህ ናቸው።

ተ.ቁ	ስምና ስሙ መንግሥት	የገደቡ አባት	የገደቡ ዘመን ዓ.ም (ወር)	የገደቡት ዓ.ም ከ-እስከ
1.	አፄ ዘርዓያዕቆብ (ወኪልገብናስ ድበዘር)	አፄ ዳዊት	34	1426-1460
2.	አፄ ባዕደግርያም (አድግብበዘር)	አፄ ዘርዓ ያዕቆብ	10	1460-1470
3.	አፄ እስክንድር	አፄ ባዕደ ግርያም	16/5	1470-1486
4.	አፄ አምደደኅን	አፄ እስክንድር	1	1487
5.	አፄ ናዖድ (አንበሳ.ዘበር)	አፄ ባዕደግርያም	13	1487-1500
6.	አፄ ልብነድግላ (ወናገ.ሰገድ)	አፄ ናዖድ	32	1500-1533
7.	አፄ ገላውዲዎስ (አጥናፍሰገድ)	አፄ ልብነድግላ	19	1537-1551
8.	አፄ ጊናስ (አድግብሰገድ)	አፄ ልብነድግላ	4	1531-1555
9.	አፄ ሠርፆ ድንግላ (መላክሰገድ)	አፄ ጊናስ	34	1555-1588
10.	አፄ ያዕቆብ	አፄ ጊናስ	7	1588-1595
11.	አፄ ዘርዓገላ	አፄ አቢተ ልሳነ ክርስቶስ (የጊናስ ልጅ)	2	1595-1597
12.	አፄ ሱስገዮስ (ሥልጣን ሰገድ)	አፄ አቢተዬሁን ፋቢል (የልብነ ድንግላ ልጅ)	27	1597-1624
13.	አፄ ፋቢል (ዓለም ሰገድ)	አፄ ሱስገዮስ	36	1624-1660
14.	አፄ ዮሐንስ 1ኛ (አላፍ ሰገድ)	አፄ ፋቢል	15	1660-1674
15.	አፄ ኢያሱ 1ኛ (አጲያምሰገድ)	አፄ ዮሐንስ 1ኛ	24	1674-1698
16.	አፄ ተክለጊዮርጊስ (አ-ሰገድ)	አፄ ኢያሱ (አጲያምሰገድ)	2	1698-1700

17.	አፄ ቴዎድሮስ (አፅፈርሰገድ)	አፄ ዮሐንስ 1ኛ	3.3 ወር	1700-1703
18.	አፄ ዮሴፊስ	ደጃች ድልማሱስ	5	1703-1708
19.	አፄ ዳዊት 2ኛ (አድባርሰገድ)	አፄ ኢያሱ (አጲያምሰገድ)	5	1708-1713
20.	አፄ ጦላቱ (መሲሕ-ሰገድ)	አፄ ኢያሱ (አጲያምሰገድ)	9	1713-1723
21.	አፄ ኢያሱ 2ኛ (በርገሰሰገድ)	አፄ ጦላቱ	25	1723-1747
22.	አፄ ኢዮአስ	አፄ ኢያሱ 2ኛ (በርገሰሰገድ)	15	1747-1763
23.	አፄ ዮሐንስ 2ኛ (ዘዋሕድአጲሠ)	አፄ ኢያሱ (አጲያምሰገድ)	5 ወር	1763
24.	አፄ ተክለ ሃይማኖት (አድግብሰገድ)	አፄ ዮሐንስ 2ኛ	7	1763-1770
25.	አፄ ሰለጥን	አፄ ዳዊት 2ኛ	2	1770-1772
26.	አፄ ተክለጊዮርጊስ 1ኛ (ፍጻሜ መንግሥት ፍቁር ሰገድ)	አፄ ዮሐንስ 2ኛ	5	1772-1777

በሠንጠረዡ ላይ በዝርዝር እንደተገለፀው ከ1426 ዓ.ም ግሉት አፄ ዘርዓያዕቆብ ከነገሠበት ዘመን እስከ ፍጻሜ መንግሥት አፄ ተክለ ጊዮርጊስ 1777 ዓ.ም ድረስ ሃያ ስድስት ነገሥታት ሲነግሡ ኢትዮጵያ በብዙ ግህበራዊና መንፈሳዊ ውጣ ውረድ ውስጥ አልፋለች። ነገር ግን የኢትዮጵያ ነገሥታትም ሆኑ ቤተ ክርስቲያን ወደ ሕያው እግዚአብሔር በንስሐ አልተመለሱም። በዚህም ምክንያት አገሪቱ ከ1777 እስከ 1845 ዓ.ም ድረስ በስምንት መሳፍንት ተከፋፍላ ተገዛች። ሕዝቡም በየብሔረሰቡ ተበታተነ። (በገጽ 108 ላይ ተመልከቱአል።)

ከመሳፍንት ዘመን በኋላ የነገሡት ነገሥታትና ዘመኑ እንደሚከተለው ነው።

የገደቡ ስም	የገደቡ አባት	የገደቡ ዘመን	ዓ.ም ከ-እስከ
አፄ ቴዎድሮስ 2ኛ (አባታጠቅ)	ዳረኛ ኃይሉ ወ/ጊዮርጊስ	15	1845-1860
አፄ ተክለጊዮርጊስ 2ኛ	ዋግሹም 1/መድህን	3	1860-1863
አፄ ዮሐንስ 3ኛ (አባበገብገብ)	ሹም ተምቤን ዮርጌ	18	1864-1881

አፄ ምንጊሊክ 2ኛ (አባጃፕው)	ንጉሥ ኃይለ መለኮት (የንጉሥ ጣሊ ሥላሴ ልጅ)	24	1881-1906
ልጅ ኢያሱ 3ኛ (አባጤና)	ንጉሥ ሚካኤል	3	1906-1909
አፄ ኃይለ ሥላሴ ቀዳማዊ (አባጠቅል)	ልዑል ራስ መኩንን (አባቸውም የንጉሥ ጣሊ ሥላሴ የልጅ ልጅ)	45	1922-1966

ከአፄ ቴዎድሮስ እስከ አፄ ኃይለ ሥላሴ የዘውድ መንግሥት ፍጻሜ ከ1845-1966 ዓ.ም ለ120 ዓመታት ገደማ ሰባት ነገሥታት ኢትዮጵያን ገዝተዋል። ነገር ግን በእነዚህ ዘመናትም ኢትዮጵያ የተሰጣትን ዕድል ተጠቅማ ወደ ፈጣሪዋ ተመልሳ «ኢትዮጵያ እጆችዋን ወደ እግዚአብሔር ትዘረጋለች።» በሚለው አምላካዊ ቃል መሠረት እጆችዋን አልዘረጋችም። ስለዚህም ከየካቲት 1966 እስከ ግንቦት 1983 ዓ.ም ድረስ አገሪቱ በዓለም ላይ በተጠላው ከሃዲ ማርክሲዝም ሌኒንዝም እና በአምባ ገነን ወታደራዊ (ሚሊተሪ) አገዛዝ ስር ወደቀች። ይህም ለእግዚአብሔር ያለመታዘዝና እንደ ፈቃዱ ያለመገዛት ውጤት ነው። ነገር ግን ኢትዮጵያን ጌታ ቸር ነውና በምህረቱና በትዕግሥቱ እስከአሁን ጠብቋታል።

የኢትዮጵያ ክርስትና

5.1 ክርስትና ወደ ኢትዮጵያ ምድር የገባው መቼ ነው?

በመጽሐፍ ቅዱስ ኢትዮጵያ የሚል ስም ከአርባ ጊዜ በላይ ተጠቅሶ እንደሚገኝ ከዚህ በፊት ተገልጿል። ይህም በብዛት የሚገኘው በብሉይ ኪዳን መጻሕፍት ነው። በአዲስ ኪዳንም በሐዋርያት ሥራ 8፡26-39 ባለው ክፍል እንደምንመለከተው ሐዋርያው ፊሊጶስ ከኢየሩሳሌም ወደ ጋዛ ወደሚያደርሰው ምድረ በዳ እንዲሄድ የእግዚአብሔር መልአክ ገለጸለት። በዚህ መሠረት የኢትዮጵያ ንግሥት የነበረችው የንግሥተ ህንዳኪ ጃንደረባ የሆነ ኢትዮጵያዊ በመንገድ ላይ ተገናኘው። ጃንደረባው ከኢትዮጵያ ወደ ኢየሩሳሌም ሊሰገድ ሄዶ ሲመለስ በመንገድ ላይ የኢሳይያስን ትንቢት ያነብ ነበር።

ክፍሉ በኢሳይያስ ምዕ.53 የሚገኝ ሲሆን የተነገረውም ስለ ጌታ መድኃኒታችን ስለ ኢየሱስ ክርስቶስ ነው። ጃንደረባው ያነበው የነበረው የመጽሐፍ ቅዱስ ክፍል «እንደ በግ ወደ መታረድ ተነዳ፤ የበግ ጠቦትም በሸላቹ ፊት ዝም እንደሚል እንዲሁ አፋን አልከፈተም። በውርደቱ ፍርዱ ተወገደ ሕይወቱ ከምድር ተወግዳለችና ትውልዱንስ ግን ይናገራል?» የሚል ነበር። ፊልጶስንም የእግዚአብሔር መልአክ ወደ ጃንደረባው ሠረገላ ቀርቦ እንዲያነጋግረው አዘዘው። እርሱም ሮጦ ጀንደረባው ሲያነብ ሰማና በእውነት የምታነበውን ታስተውለዋለህ? አለው። እርሱም የሚመራኝ ሳይኖር ይህ እንዴት ይቻለኛል? አለው። ፊልጶስም ከእርሱ ጋር በሠረገላው ላይ ወጥቶ እንዲያስረዳው ጠየቀው። ፊልጶስም ዝቢዩ ስለማን እንደተናገረ በማብራራት ከዚህ መጽሐፍ ጀምሮ ስለ ኢየሱስ ክርስቶስ ወንጌል ሰበከለት። በመንገድም ሲሄዱ ወደ ውሃ ደረሱ። ጃንደረባውም «እነሆ በውሃ እንዳልጠመቅ የሚከለክለኝ ምንድነው?» አለው። ፊልጶስም በፍጹም ልብህ ብታምን ተፈቅዶአል አለው። መልሱም ኢየሱስ ክርስቶስ የእግዚአብሔር ልጅ

እንደሆነ እምናለሁ አለ»። ሠረገላውም ይፋም ዘንድ አዘዘ፤ ራሳቸውና ኢትዮጵያዊው ጃንደረባ ወደ ውሃ ወረዳ አጠመቀውም። ከውሃውም ከወጡ በኋላ የጌታ መንፈስ ራሳቸውን ከጋዛ ወደ አዛውን ነጠቀው። ጃንደረባውም ደስ ብሎት መንገዱን ሄደ፤ ይላል እንጂ ወደ ኢትዮጵያ ተመልሶ ቤተ ክርስቲያን መመሥረቱ ወይም የክርስትና ሃይማኖት ትምህርት እንዲሰጥ ግድረግ አለግድረት አልተጠቀሰም። እንዳንድ ታሪክ ፀሐፊዎች ግን ጀንደረባው ክርስትናን አስተምርክላ ብለው ጽፈዋል። ቢሆንም ግስረጃ ያልተገኘለት ትውፊት ብቻ ነው። አባ ጊዮርጊስ ዘብሐረ ጋስጫ «መጽሐፈ ምሥጢር» በሚባል ድርሰታቸው ጥምቀትን ያመጣልን የንግሥተ ህንደኪ ጃንደረባ እንደሆነና እምነት ክርስትና ግን ከዚያ በኋላ በከላቴ ብርሃን እንደመጣ ጠቅሰዋል።

ነገር ግን አባ ጊዮርጊስ ራሳቸው የበሩበት በ14ኛው መቶ ክፍለ ዘመን ሲሆን ስለሁኔታው የገለጹት ግብራሪያ ወይም ግጣቀሻ ጽሑፍ የለም። የኢትዮጵያ ሊቃውንት ለምሳሌ መርሃ-ልቦና በተባለው መጽሐፍ እንደግስረጃ በመጥቀስ ጀንደረባው ክርስትናን እንደተቀበለና እንደተጠመቀ እንዲሁም ሃይማኖትን በኢትዮጵያ እንዳስተማረ ጽፈዋል። በዚህም ላይ የተጠቀሰው በቃል ያለ ይረሳል በጽሑፍ ያለ ይወረሳል፤ እንደተባለ ብዙ ነገር እየተረሳ እምነትንና ጥምቀትን ብቻ ይዘው እስከ 317 ዓ.ም ድረስ ተቀመጡ። በ317 ዓ.ም አብርሃ አጽብሐ ሁለቱ ወንድማማች በነገሡ በ11 ዓመት በአባ ሰላማ ከሳቴ ብርሃን ትምህርትና ሃይማኖት፣ ቁርባንና ጥምቀት በኢትዮጵያ፣ ቤተክርስቲያን ሠለጠነ እንጂ አባ ሰላማ ቀድሞ ያልነበረውን ያመጣ አይመስልም ይላል። (መርሃ ልቦና ከአክሊለ ብርሃን ወ/ቂርቆስ ገጽ 23-24)

5.2 የአቡነ ሰላማ ሢሙተ ጽሑፍ

ክርስትና ጌታ ኢየሱስ ክርስቶስ ተወልዶ ካደገበት ከተሰቀለበትና በሦስተኛውም ቀን ከሙታን ተነሥቶ ካረገበት ከመካከለኛው ምስራቅ አካባቢ ተነሥቶ በኢየሩሳሌም፣ በፀረብ፣ በፋርስ፣ በርም፣ በግብፅ ... ወዘተ ተስፋፍቶ ነበር። ከነዚህም አገሮች አንዱ በግብፅ ምድር ታላቁ እስክንድር የመሠረታት አስከሬኑም ያረፈባትና በሰሙ የተሰየመች እስክንድሪያ የተባለች በሚዲትራንያን ባህር አጠገብ የምትገኝ ታላቅ የወደብ ከተማ ናት።

እስክንድር ከሞተ በኋላ የጦር አለቆች ኃላፊ ሆነው ግዛቱን ተከፋፍለው በጥሊሞስ ሶፋር ለተባለ አለቃ ደርሶ መናገሻ ከተግወን በክርስቶስ ልደት 280 ዓመት ገደማ በፊት ከበጥሉሞሶች አንዱ በጥሊሞስ ፍላጊያና ከአይሁድ መካከል ምርጥ የሆኑ ሰባ ሊቃውንትን ለብስቦ ብሉይ ኪዳንን በየናጌ (ገሪክ) ቋንቋ እንዲተረጉም ያደረገው በዚህች በእስክንድሪያ ከተማ ነው። ይህም ከዕብራይስጥ ወደ ገሪክ የተተረጎመው የብሉይ ኪዳን መጽሐፍ ቅዱስ (ሰብተዋጀንት) ይባላል። ስለሆነም እስክንድሪያ ከክርስትና ወዲህም ቢሆን የግብፅ ጳጳሳት ዋና መዲና ሆና ቆይታለች። የሐንስ ተብሎ በመጽሐፍ ቅዱስ የሚጠራውና የበርናባስ የወንድም ልጅ የሆነ ግርቆስ እንዲሁም በሰብከተ ወንጌል ረገድ መጀመሪያ ከጳውሎስና ከበርናባስ ጋር በኋላም ጳውሎስና በርናባስ ሊለያዩበት ምክንያት ሆኖ ከበርናባስ ጋር የሄደ፤ ቀጥሎም ከቅዱስ ጲጥርስ ጋር ካገር ወዳገር ሲዞር የነበረ በእስክንድሪያ ወንጌልን ሰብከክል። የጥንት ስሙ የሐንስ የነበረው ይህ ግርቆስ ከአርባዕቱ እንስሳም በአንበሳ የተመሰለ ጳውሎስ በእሥር ቤት ሆኖ በአገልግሎቱ ጠቃሚነት በጥብቅ እንደሚረዳገው የጻፈለትና ከአራቱ ወንጌላት አንዱን የጻፈ ሐዋርያ እንደሆነ ተመሰክሮለታል። እርሱም በእስክንድሪያ ቤተ ክርስቲያን እንዳቋቋመና ከዚያም በሰግዕትነት እንደሞተ በቤተ ክርስቲያን ታሪክ ተረጋግጦአል። የሐዋ. 12፡12 ፤ 13፡5-13፤ 15፡37-40፤ 1ጴጥ. 5፡13፤ 2ጢሞ. 4፡11፤ ቆላስ. 4፡10 (ስንክላር ሚያዝያ.30)

በኢሳይያስ ምዕራፍ 9፥ ቁጥር 2 «በጨለማ የሄደ ሕዝብ ብርሃን አየ፤ በሞት ጥላ መካከል ላሉትም ብርሃን ወጣላቸው» ተብሎ እንደተጻፈ ወንጌል ወደ ኢትዮጵያ መግባቱ በታሪክ ተረጋግጦ ግስረጃ ሊጠቀስ የሚችልበት ጊዜ በአብርሃና አጽብሐ ዘመን መንግሥት ነው። የአክሱም መንግሥት በኃይል በግዛትና በሥልጣኔ ገናና በነበረ ዘመን ለንግድ ከሩቅ አገሮች ብዙ የልዩ ልዩ ዕቃ ነጋዴዎች ይመላለሱ ነበር። ከነዚህም መካከል ጥቂቶቹ አይሁዶች ነበሩ። አይሁዶች የብሉይ ኪዳን እምነት የነበራቸው የአይሁድ ሃይማኖት ተከታዮች እንጂ ክርስቲያኖች አልነበሩም። ሌላው የኢትዮጵያ ሕዝብ ግን በአብዛኛው ሃይማኖት አልነበረውም።

ሚርጽዮስ የተባለ ጽርአዊ ነጋዴ ሁለት ዘመዶቹን ይዞ ወደ አክሱም ለንግድ ሲመጣ በአዶሊስ የባህር ወደብ አካባቢ በወንበደዎች ተዘርፎ ተገደለ። አንዳንድ ታሪክ ፀሐፊዎች ለንግድ ይሄድ የነበረው ወደ ሕንድ

አገር ነበር ይላሉ። ወጣቶቹ ግን የአገራው ሕዝብ ከሞት አድናቀው ወደ ንጉሥ አልዓሜዳ (የአብርሃና አጽብሐ አባት) ተወሰዱ። እነዚህ ሁለት ወጣት ልጆች ክርስቲያኖች ነበሩ። በአንዳንድ የታሪክ መጻሕፍት ላይ እነዚህ ወጣቶች የግርድቀኛ ልጆች እንደሆኑ ተገልጿል። በአክሱም ቤተ መንግሥት እነዚህ በአባታቸው ሞት ምክንያት ወደ ንጉሡ የተወሰዱት ወጣቶች ስማቸው ፍሬምናጦስና ኤድሰዮስ ይባሉ ነበር። ንጉሡም ፍሬምናጦስን የቤተ መንግሥት ልዩ ፀሐፊና የራሱ ልጆች የአብርሃና የአጽብሐ አስተማሪ፣ ኤድሰዮስን የገቢ አዋዥ እንዲሆኑ አደረጋቸው። ይህ ሁሉ በኢትዮጵያ የእግዚአብሔር ዓላማ እንዲገለጥ ነበር እንጂ በከንቱ አልነበረም።

ፍሬምናጦስና ኤድሰዮስ ንጉሡ አልዓሜዳ ከሞተ በኋላ ለአቅመ-አዳም ሲደርሱ ወደ አገራቸው ለመመለስ በመፈለጋቸው ሀሳባቸውን ለንጉሡ ሚስትና ልጆች አቅርበው ተፈቀደላቸው። መንገዳቸውንም በእስክንድሪያ በኩል በማምራት የእስክንድሪያን ሊቀ ጳጳስ አትናቴዎስን ስለ ኢትዮጵያ ሕዝብና ሁኔታ አነጋገሩት። ይኸውም በኢትዮጵያ ውስጥ ክርስትና ሃይማኖት እንደሌለና ወንጌልን የሚያስተምር ሰው መላክ እንዳለበት አሳሰቡ። በዚህ ለኢትዮጵያ ትልቅ የወንጌል አገልግሎት ሸክም በልባቸው ውስጥ እንደነበረ መረዳት ይቻላል። አትናቴዎስም ሀሳባቸውን በመቀበል ለኢትዮጵያ ሕዝብ ወንጌልን ለማስተማር ቋንቋውን፣ ባህሉን፣ ወጉን ከሞላ ጉደል ስለሚያውቁና በቤተመንግሥት በመኖራቸው ለሥራው ሰፊ እድል እንዳላቸው በመግለጽ ወደ ኢትዮጵያ ተመልሰው እንዲያገለግሉ አሳሰበ። ፍሬምናጦስ ሀሳቡን ተቀብሎ ሢመተ ጽጽሱና ወስዶ «አባ ሰላማ» ተብሎ ከእስክንድሪያ ወደ ኢትዮጵያ ሲመለስ ኤድሰዮስ ግን ወደ አገሩ ሄደ።

አባ ሰላማ (ከሳቲ ብርሃን) ለኢትዮጵያ የወንጌልን ብርሃን ይዞ የመጣው ከ300-335 ዓ.ም ባለው ጊዜ ውስጥ ነው። በዘመኑም ንጉሥ አልዓሜዳ በመሞቱ ስመ መንግሥቱን ሚስቱና ልጆቹ አብርሃና አጽብሐ ይዘው ነበር። አብርሃ «ኢዛና» ይባል ነበር። አጽብሐ ደግሞ «ሳይዛናስ» ይባል ነበር። ሁለቱም በአቡነ ሰላማ ስብከት ወንጌልን ሲያምኑ «አብርሃ-አጽብሐ» ተብለው ተሰየሙ። አቡነ ሰላማ ከቤተ ክርስቲያን መሪነት በተጨማሪ የቤተመንግሥት ዋና አማካሪ ሆነ። በገበዘ አክሱም የመጀመሪያዬን ቤተ ክርስቲያን ሲሠሩ ጠቅላላ ሥራው አሥራ ሰባት ዓመታት ፈጅቷል። አብርሃ በኢትዮጵያ የክርስትና

ሃይማኖት እንዲገባ በር የከፈተና ታላቅ ንጉሠ ነገሥት ለመሆን የቻለ ንጉሥ ነው።

ለመጀመሪያ ጊዜ በአክሱም የተቋቋሙት ቤተክርስቲያን «ጽዮን ሰማያዊት» ተብላ ስትሰየም በወቅቱ መጻሕፍትን ለማንበብና ለማስረዳት ይበልጥ ይችሉ የነበሩት ከቀዳማዊ ምኒልክ ጋር ከመጡት ሌላ በስደት በንግድና በሌሎች ምክንያቶች ወደ አክሱም የመጡት አይሁዶች ነበሩ። አባ ሰላማም እነዚህን «ከአይሁድነት ወደ ክርስትና መጣን» ያሉትን አይሁዶች በመንፈስ ቅዱስ ተለውጠው በወንጌል ቃል ብስለት ሳያገኙ በጨቅላዋ የአክሱም ቤተ ክርስቲያን ካህናት አድርጉ ሾማቸው። እነዚህም ካህናት በቤተ ክርስቲያን ውስጥ የአይሁድ ባህል ሥር እንዲሰድ አስተዋፅኦ አድርገዋል።

5.3 የመጀመሪያቱ የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን ሕንፃ

ቤተ ክርስቲያን በኢትዮጵያ ስትቋቋም በአክሱም መጀመሪያ መስቀል በተተከለበት ቦታ በስፋት፣ በርዝመትና በውበት ወደር የማይገኝለት በብርና በወርቅ በዕንቁም ያጌጠ የቤተ ክርስቲያን ሕንፃ በአብርሃና አጽብሐ ተሠራ። ስለ አሠራሩ ሁኔታ ዝዋይ ላይ በተገኘው ታሪክ ነገሥት ተገልጿል። በ344 ዓ.ም የሕንፃው መሠረት ተጀምሮ አሥራ ሰባት ዓመታት እንደወሰደ ሲገልጽ «ዓለም ሕልምና ጥላ ነው እያደር ከመጉደል በቀር የሚጨምረው የለም» ይላል።

የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን «የአዲስ ኪዳን ፅዮን» ተብላ ስትሰየም የቤተክርስቲያን ጉባዔም «ማህበረ ፅዮን ሰማያዊት» ተብሎ እንዲጠራ ተደረገ። ይህም ማለት የሰማያዊ ፅዮን ማህበር ማለት ነው።

የቤተ ክርስቲያኒቱ ሕንፃ የሚያገለግለውም ለማህበሩ የጉባዔ ስብሰባ ትምህርት ለመስጠት ነበር። ጉባዔውም ከቤተ መንግሥት መኳንንት መሳፍንትን ጨምሮ ከአይሁድ፣ ከአሕዛብ፣ ካመኑና ከተጠመቁ ተራ ሕዝብ የተውጣጣ ነበር።

የመጀመሪያዬቱ የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን የአሥራኤል ታቦተ ፅዮን በተጠራችበት ስያሜ «ፅዮን» ተብላ መሰየም «አሥራኤል ዘሥጋ» ከሚል ዓላማ የወጣችና «አሥራኤል ዘመንፈስ» የሆነችው ይህች ብሔራዊ ማህበር ምድራዊ ፅዮን ተቋቋማ በነበረችበት አንፃር በብሉይ ቦታ አዲስ እንደመተካቱ መጠን፣ ሰማያዊት ፅዮን መግባትዋን

ለማስረዳት ያደረገችው ጥረት ብሉይ ኪዳን በአዲስ ኪዳን መፈጸሙን በመተርጉም ነው። ይኸውም ጌታችንና መድሃኒታችን ኢየሱስ ክርስቶስ በሥጋ ከድንገል ግርያም እንደተወለደና ፍጹም ሰው እንደሆነ፣ ምዕመናንም በመንፈሳዊ ልደት ከቤተ ክርስቲያን በመወለድ የእግዚአብሔር ልጆች የሚሆኑበትን የሚገልጽ ምስጢር ለማሳየት ነው። ኢሳ. 54 በሙሉ ገላ. 4+22-311 መዝ. 86(87)+1-7 ቅዱስ ያሬድም ብሉይ ኪዳን የአዲስ ኪዳን ጥላ እንደሆነ ሲያብራራ ጌታ በምድረ በዳ የዚያችን ድንኳን ሥራ እንዴት አድርጎ እንደሚሠራ ማሳየቱ ለአዲስ ኪዳን ቤተክርስቲያን ምሳሌ ነው ብሉአል። (ሠለስት ሠርዐ)

የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን በነገሥታት፣ በመኳንንትና በሕዝቡ ዘንድ ተቀባይነት በማግኘቷ ወዲያው ልትሰፋፋ ችላለች። ከቂር መንግሥታዊ ግዛት ውጪ በራስዋ ነፃ በሆነ ንጉሠ ነገሥት መንግሥት የምትተዳደር የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ግህበርን የዘረጋችበት በአክሱም ከተማ በደብረ ዕዮን ነበር።

አቡነ ሰላማ ካረፈም በኋላ ጳጳሳት ወደ ኢትዮጵያ የሚመጡት ከግብፅ እስከንድሪያ ነበር። እነርሱም በትውልድ ግብጻውያን ቢሆኑም እንኳን «የአክሱም ጳጳሳት» ይባሉ ነበር።

5.4 የመጀመሪያዬቱ የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን ካህናትና የአይሁድ ባህል

በአክሱም ላይ ግህበረ ዕዮን ተብላ በተቋቋመችው የመጀመሪያዬቱ ቤተ ክርስቲያን መሪዎች ሆነው የተሾሙት ከአይሁዳዊነት ወደ ክርስትና ከተመለሱት መካከል ሰባቱ ነበሩ። አቡነ ሰላማም ከአይሁድነት ወደ ክርስትና የተመለሱትን ሰማቸውን በመቀየር ዲያቆናት እንዲሆኑ አደረጋቸው። በተጨማሪም ከዕዮን አገልጋዮች ሁለቱን መርጦ ፀሐፊዎች አደረጋቸው። ከተመረጡት ዲያቆናት ፈንሐስ ይባል የነበረውንና «ተንሥኦ ክርስቶስ» ተብሎ የተሰየመውን ቀሲስ አድርጎ ሾመው። በአይሁድ እምነት ዋና ካህን የነበረው «አንበረም» ክርስቲያን ከሆነ በኋላ በቤተ ክርስቲያኒቱ ኤጲስ ቆጶስ ሆኗል።

አቡነ ሰላማ የአይሁድ ወገኖችን አስተምሮ ሲያሳምናቸው ለክህነት የመረጠበት ምክንያት ከሌሎች በአረማዊነት ከኖሩት ይልቅ የብሉይ

ኪዳን እውቀት ስለነበራቸው ነው። ነገር ግን በአይሁዳዊ እምነት የነበሩ ሰዎች ወደ ክርስትና እምነት ቢገቡም አንዳንድ ሥርዓትና ልማድ ለመተው እንደማይቻላቸው ቅዱስ ጳውሎስን ሲታወሙ የነበሩትን የአይሁድ ክርስቲያኖች አስታውሶ ግመዛዝን ነው። ገላ. 1+41 የሐዋ. 15+1-8

በዚህም ሆነ በሌላ ምክንያት በሌሎች የአሕዛብ አገር አብያተክርስቲያናት የማይገኙ አንዳንድ ወገኖች ባህሎች በኢትዮጵያ ሕዝብ ክርስቲያን ዘንድ ነባር ልማድ ሆነው መቅረታቸው የመጀመሪያዎቹ ካህናትም ሆኑ ከእስክንድሪያ ወደ ኢትዮጵያ የሚመጡት ጳጳሳት ችላ በግልታቸውና ለግስተካከል ባለመግራቸው እንደሆነ ይገመታል። እነርሱም «ሕዝቡ እያወቀ ሲሄድ ጉጂውን ባህል ራሱ ይተወዋል» በሚል ዘይቤ ችላ ስላሉት ሥር እየሰደደ ሄደ።

ነባር ልማድ ሆነው የቆዩትም

- ሀ) የቤተ መቅደስ አራታዊ አሠራር ዕብ. 4+1-8
- ለ) የቤተ መቅደስ መጋረጃ ዘፀ. 40+28
- ሐ) የካህናት ጥምጥም (መለዩ) ዘፀ. 28+37
- መ) ግዝረት ዘፀ. 12+48
- ሠ) መዋዕለ ንፅሕ (የመንጻት ወራት) ዘሌ. 12
- ረ) ሕጽበት (መታጠብ) ዘሌ. 40+12+30
- ሰ) ርቅየት (መርጨት) ዘሌ. 14+5+7
- ሸ) ደመትከቶ (የሴት የወር አበባ)... ዘሌ. 18+19+20+18
- ቀ) ህርመተ መባልዕት (መብልን ርኩስና ቅዱስ ብሎ መለየት) ዘዳ. 14+111 ዘፍ. 32+32

እነዚህ ከላይ የተጠቀሱት የአራት ልማዶች እንደነባር ባህል ሆነው በኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን ሰርገው ሲገቡ፤ አቡነ ሰላማም ሆነ በኋላ የመጡት የቤተ ክርስቲያኒቱ መሪዎች ሁኔታውን እንደቀላል ነገር በመቁጠር ጭቅጭቅም እንዳይፈጠር በማስብ ትተውታል። ምናልባትም በገላትያ 2+11-12 እንደተጠቀሰው የኢፕርስንና የያዕቆብን ፈሊጥ ተከትሎ ወደ ፊት ቅዳሳት መጻሕፍትን እያጠኑና እያወቁ ሲሄዱ ይተዋሉ በማለት ይሆናል የሚል ግምትም አላድርሳል።

ይሁን እንጂ በየዘመኑ የተነሱት አንዳንድ የኢትዮጵያ ሊቃውንት ግብራሪያ በመስጠት ልግዳዊ ሆኖ የኖረው የአይሁድ ባህል እንዲቀር ማረጋገጥ ቢታወቅም በሕዝቡ ዘንድ ግን ነባርና የፀና ልግድ ሆኖ ስለቆየ ሊወገድ አልቻለም። (የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን ታሪክ በአስተዋጽኦ)

5.5 በጨቅላይቱ ቤተ ክርስቲያን የተመሠረቱ ልዩ ልዩ ሥርዓቶች

ሀ) በአቡነ ሰላማ ጊዜ በየቀበሌው አንዳንድ ቄስ መካሪ እንዲሆን ተደርጎ ሲያገለግል ቆይቶአል። ይህም እንዲሁ ራደል ለግያውቅ ሕዝብ ቀርቶ ለዐዋቂዎችና ለተግረውም የሚጠቅም መልካም ድርጊት ነበር። ነገር ግን በጊዜ ብዛት መካሪ ሆኖ በየአካባቢው የተመደበው ቄስ «ለነፍስ ጉዳይ የአባት ያህል ይመክራል።» ተብሎ «የነፍስ አባት» በመባል ይጠራ ጀመር። ይህም ጌታችን ኢየሱስ ክርስቶስ በግብፅ ወንጌል ምዕራፍ 23 ቁ.9 የተናገረውን አባታችሁ አንዱ እርሱም የሰማይ ነውና «በምድር ላይ ማንም አባት (አባ) ብላችሁ አትጥሩ።» ያለውን የሚቃረን ሲሆን፤ በኋላ ግን የቀናና መጻሕፍት ተዘጋጅተው ቄሶች ስለነፍስ ጉዳይ ሃላፊዎች እንደሆኑ ተቆጥሮ የንስሐ አደላዳዮች በመሆናቸው «የንስሐ አባት» መባል ተጀመረና በዚሁ ይጠሩበታል። ራዕ.1፥18፤ ማቴ 23፥9፤ 1ቆሮ.4፥17

ለ) አበልጅ ወይም የክርስትና ልጅ የሚባለው የሚጠመቀው ሕፃን ወይም ገዑስ ክርስቲያን የሆነውን ሰው መጀመሪያ ራሱ መንፈሳዊን ትምህርት የተግረ ሆኖ በእግዚአብሔር መንገድ እየመራ ሌሎችን እንዲያስተምር እንደ ዋስ ወይም እንደ ተያዥ ሆኖ በቤተ ክርስቲያን ጉባዔ ፊት አደራ መቀበሉን የሚያረጋግጥ አማኝ (አማኒ) ነው። ይህም አጭም በመጀመሪያይቱ ቤተ ክርስቲያን አብሮ ተመስርቶአል። በጊዜ ብዛት ግን የወገን ግደራጀትና የሥጋ ዝምድና ያህል ትርጓሜ እየተሰጠው ዝንባሌው ከነፍስ ይልቅ ወደ ሥጋ አጋድሎ መንፈሳዊነቱ ቀርቶ ባሕላዊና ልግዳዊ ሆኖአል። በጋብቻ ላለመቀራረብ ትውልድን በሚመለከት ሁኔታ ተከልክሎ ይገኛል (ፍትሐነገሥት አንቀጽ3)

ሐ) በአቡነ ሰላማ ጊዜ ቅዱሳት መጻሕፍት ከግሪክ የሳባውያን ቋንቋ ወደ ሆነው ወደ ግዕዝ ተተርጉመዋል። ይህ ትልቅ ሥራ ሊከናወን በዘመኑ የነበሩት የኢትዮጵያ ሊቃውንትም ተባብረዋል።

መ) የጥንቱ ሳባዊ ቋንቋ ባሪ ከካዕብ እስከ ሳብዕ የሚገኝ ድምፅ በፈደል አልነበረውም። ለዚህም ምሳሌ ከታሪክ ቅርስና ከድንጋዎች ቅርጽ እንደሚታየው (ተዘነ አገበረ) የተባለው በኋላ (ታዚና አገበረ) ተብሎ የሚነበብ ሆኖ ተገኝቷል። በዚህ የአጻጻፍ መንገድ ለምሳሌ አብረዋል ብሎ ለመጻፍ (አበረሀመ) «ኢየሱስ» ለማለት ደግሞ (አየሰስ) ብሎ መናገር ግዴታ ነበር ማለት ነው። ስለዚህ አቡነ ሰላማ ከኢትዮጵያ ሊቃውንት ጋር በመመካከር በጥንታዊው የፈደል ቅርፅ መሠረት ከካዕብ እስከ ሳብዕ ያለው ከአብራይስጥና ከፅርዕ ስሜት ሳይርቅ ተተርጉሞ ተጻፈበት። ስለዚህ የግዕዝ ቋንቋ የታደሰ ሳባዊ ቋንቋ ሲሆን ከኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ጋር አብሮ የበቀለ ነው። ግዕዝ መባሉ ግን ሳባውያናት አግግዘያን (ነፃ ሰዎች ወይም ነፃ ሕዝቦች) ተብለው ይጠሩ ስለነበረ «የአግግዘያን ቋንቋ» ለማለት ነው። (የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን ታሪክ በአስተዋጽኦ)

5.6 በቤተ ክርስቲያን ውስጥ ስልተነት የሰህተት ትምህርቶች

የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን የወንጌላዊው የቅዱስ ግርቆስና የተከታዮቹ የአትናቲዎስ ሐዋርያዊ መንበር ከሚገኝበት ከእስክንድሪያ ቤተ ክርስቲያን ጋር የተያያዙት መሆን ይታወሳል። ከእስክንድሪያ የኢትዮጵያ ጳጳሳት ተብለው ከሚመጡት አንዱ ሲሆን ሌላው እየተተካ ወደ አክሱም ይመጣ ነበር።

ቤተክርስቲያን በተሰማት ሃላፊነት ወንጌልን ለነፍሳት ለማዳረስና የክርስቶስን የምስራች ቃል ለማሰራጨት በምትርጥበት በዚያን ወቅት ሰይጣን ደግሞ የራሱን ሥራ ይሠራ ነበር ለማለት ይቻላል። በዚህም ምክንያት በዓለም አብያተ ክርስቲያናት መካከል ከህብረት ይልቅ መለያየት፣ ከፍቅር ይልቅ ጥላቻ እየጉላ በመሄዱ ከባድ ንትርክና ጭቅጭቅ እንዲሁም ደም መፋሰስ ነበር። በቀላሉ ሊፈቱ የሚችሉ ጥቃቅን ጉዳዮች እንደትልቅ አርእስት እየተቆጠሩ ለጥልና ለመበታተን ምክንያት ሆነዋል። በሃይማኖት ትምህርት ስለሥላሴ፣ በክርስቶስ ስላለው ስለሰውነቱና ስለመለኮቱ ትምህርት የተጠጠሩ ክርክር ይደረግ ነበር። ይኸውም የክርስቶስ የአካል ባህርይ «አንድ ነው» «ሁለት ነው»

እየተባለ ሲሆን ስለድንገል ግርያም ደገም «የግርያም ዓይን ቀለሙ ጥቁር ነው» «በሩ ዓይነት ነው» እየተባባሉ በቀላሉ ሊፈቱ የሚችሉ ነገሮች ለከረረ ክርክርና መከፋፈል ምክንያት ሆነዋል። በተጨማሪም ቤተ ክርስቲያን ኦርቶዶክስና ካቶሊክ ተብላ ሳትከፋፈል በፊት ከዚህ በታች የተጠቀሱት የቤተ ክርስቲያን መሪዎች የስህተት ትምህርት ይዘው ተነሡ።

1ኛ) የኢየሱስ ክርስቶስን አምላክነት ከካደው ከአርዮስ በኋላ «በክርስቶስ አካላዊ ሰውነት (ገላ) ሥጋ እንጂ ነፍስ አልዘበረውም በነፍሱ ፈንታ መለኮታዊነት ተተክቶአል።» የሚል አቡልፍርዮስ በ369 ዓ.ም ሲነሳ፣ ክርስቶስ ያለነፍስ ፍጹም ሰው ሊሆን አለመቻሉን እየገለጹ ባስልዮስ ዘቂሳሪያና ጉርጉርዮስ ዘንዚናዙ ባቀረቡት ግስረጃ መሰረት ተወገዘ።

2ኛ) ፎጢናስ የተባለ መናፍቅ ለመጀመሪያ ጊዜ የታለ መገኘት ከዘላለም ሳይሆን «ግርያም ከፀንሰችው ወዲህ ነው» የሚለውን በፊት ቤርሎስ የባሰር ኤጲስ ቆጶስ ተሳሳትኩ ብሎ ንስሃ የገባበትን አንስቶ በተጨማሪም የጳውሎስ ሳምሳዊን የክሕደት ፍልስፍና ይዞ ተነሣ።

3ኛ) መርቄሉስ የሚባል መናፍቅ ወልድን አካል የለውም በማለት «አንድ ገጽ» የሚለውን በ2629.ም ሰባሊዎስ የተወገዘበትን የክህደት ፍልስፍና ጨምርበት ከአርዮሳዊው ከአውሮፕዮስ ጉን ተሰልፎ በቤተ ክርስቲያን እውነተኛ ትምህርት ላይ ተነሳ። እነዚህ ሁሉ በተወገዙ ጊዜ ድርም በተመሳሳይ ሁኔታ የተነሱት የተወገዙ ስለሆነ ከባድ ጭቅጭቅ አልተነሳም።

4ኛ) በታላቁ ቄሳር በቴዎዶሶስ ዘመን መንግሥት መቅደንዮስ የሚባል መናፍቅ «መንፈስ ቅዱስ ከአብና ከወልድ ያንሳል» ብሎ ሲነሳ በእስክንድሪያው ሊቀ ጳጳስ በአባ ጢሞቴዎስ አግዛይነት መቶ ሃምሳ የሚሆኑ ኤጲስ ቆጶሳት በቁስጢንጥኒያ ተሰብስበው የመቅደንዮስን ትምህርት አወገዙ። በኒቅያ የሃይማኖት ስርዓት ላይም «ከአብ በሰረፀ ዘመናት በተነገረ ኒታፍ ሕይወት ሰጧ በሚሆን ከአብና ከወልድ ጋር የእኩልነት ስግደትና ምስጋና ባለው በመንፈስ ቅዱስ አምናለሁ» ብሎ ለመንፈስ ቅዱስ ያላቸውን እምነት አፀኑ።

5ኛ) «በክርስቶስ ሁለት ሕላዌያት አሉ ግርያም ክርስቶስን በሥጋው እንጂ በመለኮት አትወልደውም» ብሎ የቁስጥንጥንያ ሊቀ ጳጳሳት ንስጥሮስ ቢነሳ የእስክንድሪያ ሊቀ ጳጳሳት ራሱ ባይገኝበትም ቄርሎስን ደግፎ 200 ሊቃውንት በተሰበሰቡበት በኤፌሶን በ428 ዓ.ም ንስጥሮስ ተገዝተና ሁለተኛው ቴዎዶሶስ ቄሳር ወደ አረብ ምድረ በዳ አሳዶት ከዚያ በችግር ሞተ።

6ኛ) አውጣኪ የተባለ መነኩሴ «የክርስቶስ ሰውነት ወደመለኮት ስለተለወጠና ስለተዋጠ የሕማማቱ ሥራ ሁሉ ምትሃት ወይም አርአያ ብቻ ነበረ።» በማለት ተነሣ። ከአንጾኪያ ወገን የሆኑ ዱርታለስ ዲያድሮስ የአንጾኪያ ሊቀ ጳጳሳት ዲሚያናስና የቁስጢንጥንያ ሊቀ ጳጳሳት ፈላቢያናስ ሲከራከሩት ስህተቱ ተገልጾበት በቁስጢንጥኒያ በ441ዓ.ም ተወገዙና ይህ ጠንቀኛ መናፍቅ ስህተቱን ደብቆ ወደ እስክንድሪያ ሊቀ ጳጳሳት ወደ ዲዮስቆርስ ሄዶ በመማጠን ተፈጸመብኝ የሚለውን ግፍ ብቻ አስታወቀው።

7ኛ) ዲዮስቆርስ ደግሞ በ442ዓ.ም በኤፌሶን ጉባኤ ሰበሰበና የአንጾኪያን ወገኖችና አውጣኪን ሲያከራክር «የንስጥሮስን መናፍቅነት እየሁባችሁ» ብሎ ከቄሳር ከ2ኛው ቴዎዶሶስ ባለሟልጋር ተባብሮ ፈላቢያናስን በማጉላላት የተቀሩትንም የአንጾኪያ ወገኖች የሆኑትን አንደርታአስንና ዲያድሪስንም ገዝቶ አሳደዳቸው።

8ኛ) ታናሹ ቴዎዶሶስ ከሞተ በኋላ ንግሥት ብርክልያ መርቅያንን አግብታ መርቅያን ቄሳር በሆነ ጊዜ የቁስጥንጥንያና የአንጾኪያ አብያተ ክርስቲያናት ስደተኞች የርም ሊቀ ጳጳሳትን ድጋፍ ጠየቁና በርሙ ሊቀ ጳጳሳት በልዮን የተደገፈ ትልቅ ጉባዔ በኪልቅዶን ተከፈተ። በዚህ ጉባዔ የርሙ ሊቀ ጳጳሳት ልዮን ደብዳቤውን በመልዕክተኞች እጅ ልኮ ቢቀር 636 ሊቃውንት ተሰብስበው ነበር።

ጉባዔው የአውጣኪን ስህተት ተመልክቶ እርሱንጌ የተሳሳተ ትምህርቱን ሲገዝቱ የእስክንድሪያ ሊቀ ጳጳሳት ዲዮስቆርስም የአውጣኪን ስህተት አብሮ ገዝቶአል። ዳሩ ግን «አንዱ ክርስቶስ ሳይለዩ ሳይደባለቁ ሁለት ባህርያት ያሉት ነው። «ሁለት ባህርያት በክርስቶስ አሉ» ስለማለቱ ልዮንን ገዝተውና ከዚያም የነበሩት ሁሉ ተቆጥተው ዲዮስቆርስን ገዙት። ዲዮስቆርስም «የኔ ሃይማኖት የቀና

ርቱዕ ነው።» ሲል እምነቱን «ኦርቶዶክስ» ብሎ ሰየመ። ከዚያን ጊዜ ጀምሮ ቤተክርስቲያን ኦርቶዶክስና ካቶሊክ ተብላ በሁለት ተከፈለች። እንዲሁም የቅሳሩ የመርቅያንና የንግሥቱቱ የብርክልያ ወታደሮች የእስክንድሪያውን ሊቀ ጳጳስ ዲዮስቆሮስን በርግጫም በጥፈኛ ሲያጉላሉት ጢሙ ተነጭቶ ጥርሶቹ ወላልቀው በስደት ጋግራ በምትባል ደሴት እንደታሠረ ሞተ።

የኪልቄዶኑ ጉባዔ ዲዮስቆሮስን ካሳሰረ በኋላ እምነታቸው እንደ ጉባዔው ውሳኔ «ክርስቶስ በሁለት ባህርያት» የሚሉ ሰዎች ከጉባዔውም ሆነ ከቅሳሮቹ እየተሾሙ እስክንድሪያ ላይ በመንበረ ማርቆስ እንዲቀመጡ ይደረጉ ነበር። ነገር ግን የዲዮስቆሮስ ትምህርት ተከታዮች በዚህ ነገር ስላልተደሰቱ ከኪልቄዶኑ ሊቃነ ጳጳሳት እንደነአቡነ ታሪዮስ ያሉትን ሲገድሉ አንዳንዶቹንም እያሳደዱ በዲዮስቆሮስ ትምህርት መሠረት የሚያምኑትን ሊቃነ ጳጳሳት ይሾሙ ነበር። (ስንካሳር ነሐሴ 23)

ቄሳሮችም በዚህ ድርጊት በመናደዳቸው በቤተ ክርስቲያን ሥራ ጣልቃ በመግባት የኪልቄዶኑን ውሳኔ ያልተቀበሉትንና የእስክንድሪያ ሕዝብ በገዛ ፈቃዱ በመንበረ ማርቆስ ያስቀመጣቸውን በማጉላላት ያሳስሩአቸው ነበር። የንጉሡ ወታደሮችም ቤተችን ያቃጥሉ ነበር፤ ሕዝቡንም ይገድሉ ነበር። ከዚህም ሁኔታ የተነሳ በምድረ ግብፅ የሚኖሩ ምዕመናን በሁለት ተከፍለው የኪልቄዶኑ ወገን የንጉሥ ድጋፍ ያልተለያቸው በመሆኑ «መልካውያን» ተብለው ሲሰየሙ የኪልቄዶኑን ውሳኔ ያልተቀበሉ ደግሞ ያዕቆብ ዘአልበረዳኤ ያዘጋጀውን «ተእምኖተ ትምህርት» የእምነት መግለጫ የተቀበሉ «ያዕቆባውያን» ተብሎ። ያዕቆብ ዘአልበረዳኤ ወደ አንጾኪያ ሄዶ ጳጳስ የሆነ የዲዮስቆሮስ ደጋፊ ነው።

እነዚህ በተጨማሪ ቁጥር ቄሳር የደገፈው ወገን እያሸነፈ ግብፅ በእስላሞች እጅ እስከወደቀችበት እስከ 7ኛው መቶ ክፍለ ዘመን አጋማሽ ድረስ አንዳንድ ጊዜ መልካውያኖች ሲያሳድዱ አብዛኛውን ጊዜ ያዕቆባውያኖች በሕዝቡ አማካይነት አልፎ አልፎም ሀሳባቸውን የሚደግፉ ቄሳሮችም ጨርሶ አልታጡም ነበርና እየረዱአቸው በመንበረ ማርቆስ ላይ ሲቀመጡ ይታዩ ነበር።

እንግዲህ ከዚህ በላይ እንደተጠቀሰው በቤተ ክርስቲያን ውስጥ በተነሳው የኑፋቄ ትምህርት በርካታ መናፍቃን ሲነሱ በፀሎትና በቃሉ ኃይል ከማስተካከል ይልቅ በኃይልና በጉልበት ለማረም እየተሞከረ

ብዙ ዘመን ፈጀ። ከቤተ ክርስቲያን ውስጥ ደግሞ መንፈሳዊ አመለካከት ጠፋ። ከንጉሡ ጋር ያላበረና ያልተባበረ ወገን በንጉሥ ወታደሮች እየተመታ ቤተ ክርስቲያን የመርነት ቦታ ሆነች። ፍቅር ጠፍቶ ጥላቻ ነገሠ። እግዚአብሔር ፍቅር ነው። ፍቅር በሌለበት በጥልና በክርክር ስፍራ የእርሱ ኃይል አይታይም። ዲዮስቆሮስ ከቤተክርስቲያን ኅብረት «የኔ እምነት ኦርቶዶክስ ነው» ብሎ ከተለየ ጊዜ ጀምሮ ቤተክርስቲያን በሁለት እንደተከፈለች ከዚህ በላይ በዝርዝር ተገልጿል። ይህም እስካሁን ድረስ በቤተክርስቲያን ውስጥ የማይድንና የሚጠዘጠዝ ነቀርሳ ጥሎ አልፎአል ለማለት ይቻላል። የቤተክርስቲያን መሪዎች ከአርዮስ እስከ ዲዮስቆሮስ ባሉት ጊዜያትና ከዚያም በኋላ እስከ ሰባተኛው መቶ ክፍለ ዘመን ድረስ አብዛኛውን ጊዜ መሠረት በሌለው ጉዳይ ሲነታረኩ ዘመናት ተቆጠሩ። ሊቃውንት ተብለው ከየአብያተ ክርስቲያናት ተመርጠው በመጡት መሪዎች መካከል የከረረ አለመግባባት እየተፈጠረ እርስ በርስ መገዳደል ዋና ሥራቸው ሆነ። የጽድቅ ጠላት የሆነ ዲያብሎስ መድረኩን ይዞ እንዲህ ሲያበጣብጣቸው ልዩ ተልዕኮውን ሊገነዘቡ አልቻሉም። ስለሆነም የበለጠ ምድሪቱን የሚያናውጥበት ጊዜ እየቀረበ የሄደ ይመስላል። ቤተክርስቲያን ግን የፀጋ ቃል፣ የመንፈስ ቅዱስ ምሪትና የእግዚአብሔር ኃይል በውስጧ ስላልነበረ ክፉውን ልታስወግድና በእግሯ ልትቆም አልቻለችምና ለጠላት (ስይጣን) ሜራ ተጋለጠች።

አዳምና ሄዋንም ከእግዚአብሔር እንዲለዩና ትዕዛዙን እንዲጥሱ ምክንያት የሆነው ጠላት ዲያብሎስ በቤተክርስቲያን ጤናማ ትምህርት ውስጥ ሰርጉ በመግባት ሲያተራምስ በመካከል ደም እያፈሰሰ ይጠጣ ጀመር። «ውጊያችን ከደምና ከሥጋ ጋር አይደለም» ኤፌ. 6፥12 የሚለውን የወንጌል ቃል ያላጣጣመች ቤተክርስቲያን ለሰይጣን አመቺ በር ከፈተች። እርሱም ጠላቱ የሆነችውን ቤተክርስቲያንን አበጣበጠ አንድነትና ኅብረት እንዳይኖራት ካደረገና ኃይሏን ካደከመ በኋላ ስልቱን ቀይሮ ለበለጠ ችግር የሚዳርግበትን ዕቅድ አወጣ።

ቤተ ክርስቲያን በምድር ላይ ያላት ተልዕኮ ወንጌልን ለነፍሳት ማዳረስ ነው። ሌላ ተግባር የላትም። ነገር ግን ይህንን የተቀደሰ ዓላማ ትታ ለሹመት፣ ለሽልማትና ለሥልጣን የምትሯሯጥ ሆና ከተገኘች ቤተክርስቲያን ናት ለማለት አያስደፍርም።

በኢትዮጵያ ቤተክርስቲያንም በዋናዋ ቤተ ክርስቲያን ጉባዔ የነበረው ዓይነት የእርስ በርስ ጭቅጭቅና መገዳደል ጉልተ ይታይ ነበረ። ስሙ ያልተገለጸ የኢትዮጵያ ንጉሥ በጠና ታም በሚሞትበት ጊዜ ከእስክንድሪያው ሊቀ ጳጳስ ዘንድ የተላከውን አባ ጴጥሮስን አስጠርቶ ከሁለቱ ልጆቹ አንዱን በመንግሥት መሪነት እንዲያስቀምጥ ተናዘዘ። አባ ጴጥሮስም የመንግሥት መመከርትን ሰብስቦ በተወሰነው መሰረት ታናሹ ልጅ ቢነገሥ መልካም እንደሚሆን ስለታመነበት ተብቶ አነገሠው።

በዚያን ጊዜ ከሶሪያ የመጡ አባ ሚናስና አባ ፈቅጦር የሚባሉ ሁለት መካከላት በኢትዮጵያ ይኖሩ ነበር። እነሱም ለራሳቸው የጳጳስነት ሥልጣን ለማግኘት ሲሉ ሳይሾም የቀረውን የሚቼን ንጉሥ ልጅ በወንድሙ ላይ እንዲነሳ በማድረግ «ላንተ የሚገባውን ሹመት ለታናሽ ወንድምህ የሰጠው አባ ጴጥሮስ ቀድሞውንም ከእስክንድሪያው ሊቀ ጳጳስ ከአባ ቆዝሞስ የተሾመ አይደለም።» በማለት አታለሉት። የንጉሡም ታላቅ ልጅ በወንድሙ ላይ ተነሥቶ ተቃዋሚ ቡድኖችን በማሰለፍ ጦርነት አካሄዶ በማሸነፍ ጳጳስ ነኝ በሚለው በሀሰተኛው መካከል በአባ ሚናስ ተቀብቶ ነገሠ። አቡነ ጴጥሮስንም በእሥር ቤት እንዲጣቅቅ አስደረገ።

ነገር ግን እውነት ምንጊዜም ሳይገለጥ አይቀርምና እነዚህ ሁለቱ ሀሰተኞች መካከላት ለሥልጣን ሲሉ እርስ በርስ በተጣሉ ጊዜ የተገቡል ምስጢራቸው ወጣና አታላይነታቸው ተገለጠ። ንጉሡም አባ ሚናስ በሚባለው የሞት ቅጣት ሲፈጽምበት፣ አባ ፈቅጦር የተባለው ግን ከጳጳሳት ቤተ መዛግብት ብዙ ገንዘብ ሠርቶ አመለጠ።

ሁኔታው ሲጣራ ግን የአባ ጴጥሮስ መሾም ትክክለኛና ከእስክንድሪያም ደብዳቤ የተጻፈለት መሆኑ ከተረጋገጠ በኋላ እንዲፈታ ተወስኖ ወደ እሥር ቤት ሲሄዱ አባ ጴጥሮስ በእስር ቤቱ ሞቶ ተገኘ። በዚህ ምክንያት ለረዥም ጊዜያት የእስክንድሪያ ሊቃነ ጳጳሳት ተቆጥተው ወደ ኢትዮጵያ ጳጳስ መላክ አቋረጡ።

ንጉሡ ግን የአባ ጴጥሮስ ረዳት የነበረውን መከላከል ወደ አገሩ እንዳይመለስ ከልክሎት ያለ ፍላጎት ለብሰ ጽሑፍ በማልበስ የጳጳስን ሥራ እንዲሠራ አድርጎት ነበር። ከዚህም ሁኔታ የምንረዳው አንዳንድ የቤተ ክርስቲያን መሪዎች ለግል ጥቅማቸው ሲሉ በመንግሥት አሠራር ጣልቃ ይገቡ እንደነበረ ነው።

እስልምና

6.1 መሐመድና የእስልምና ሃይማኖት

የዓለምን ታሪክ ስንመለከት በአሁኑ ጊዜ «ዐረብ» ተብለው የሚጠሩ አገሮች በሰሜን አፍሪካ ምርኮ አልጀሪያ ተኒስያ ማውሪታኒያ ሊቢያ ግብፅ፣ ሱዳን እንዲሁም መካከለኛው ምስራቅ ሶርያ ፍልስጥኤም ሰሜን ዐረብ፣ ደቡብ የመን፣ ኢራቅ፣ ኢራን ወዘተ ቢሆኑም ቀደም ብሎ ዐረብ የሚል ስያሜ የነበራቸው የሐሸሜት (የእስማኤል) ነገዶች በዛሬው አነጋገር የሰሜን የመንና አንዳንድ ጊዜም በምድረ በዳ ይኖሩ የነበሩ ጥቂት ሕዝቦች ብቻ ናቸው። 2ኛ ዜና. 21፡16-17

ከላይ የተጠቀሱት የሰሜን አፍሪካም ሆነ የመካከለኛው ምስራቅ አገሮች በሰሜን ዐረቢያ መሐመድ ተወልዶ እስልምና እስከተመሠረተ ጊዜ ድረስ «ዐረብ» ተብለው አይጠሩም ነበር።

ከኢትዮጵያ ታሪክ እንደምንረዳው በአፄ ካሌብና በአፄ ገ/መስቀል ዘመነ መንግሥት በየመን ክርስቲያኖች ላይ ከፍተኛ ስደትና ስቃይ ያደርስባቸው የነበረው አይሁዳዊ ንጉሥ ፍንሐስ በኢትዮጵያ ንጉሥ በአፄ ካሌብ ተማርኮና ተገድሎ ክርስቲያኖቹ የናግራን ስደተኞች ነገነት ያገኙበት አገር ዛሬ «ደቡብ ዐረብ» ተብሎ ይጠራል። ይህም የዓለም የፖለቲካና የእምነት ገጽታ ከጊዜ ወደ ጊዜ ባልታሰበ ሁኔታ መለዋወጡን ያስገነዝበናል።

እንግዲህ ይህ ሁሉ መለዋወጥ በምድራችን ላይ እንዴት ሊደርስ እንደቻለ ለመረዳት የመሐመድንም ታሪክ ማወቅ አስፈላጊ ይሆናል።

6.2 የመሐመድ መወለድና ዕድገት

መሐመድ መካ በምትባል በሰሜን ዐረብ ከተማ አብዱላሂ ከሚባል አባቱና ከአሚናህ ቢንቱ ወሀብ ተብላ ከምትጠራ እናቱ በ563 ዓ.ም

(እ.ኤ.አ. 570 ዓ.ም) ተወለደ። ሙሐመድ ተረገዞ ሳለ አባቱ ሞተበት። ቀጥሎም ገና የሁለት ዓመት ሕፃን ልጅ እያለ እናቱ ሞተች።

እናቱ ከሞተች በኋላ አብዱልመጠልብ የሚባል አያቱ ወስዶ ሲያሳድገው እርሱም ከሁለት ዓመት በኋላ ሞተ። ከዚያም ከአገሩ ጋር ሆኖ በግ እየጠበቀ አደገ። ነገር ግን ባንድ ወቅት ወደ ተለያዩ አካባቢዎች እየዞሩ በግመል ጭነት ሸቀጣ ሸቀጥ የሚነግዱ ነጋዴዎችን አግኝቶ ከእነርሱ ጋር ግመሎችን እየነዳ ካገር ወዳገር መመላለስ ጀመረ። ሙሐመድ በንግድ ሥራ ታማኝ ስለነበረ ከድጃ የምትባል የመካ ከተማ ሀብታም ነጋዴ ሴት ካገር ወዳገር ከሚመላለሱ ግመሎች ጋር እንዲሄድና ንግዷንም እንዲቆጣጠርላት ሾመችው። የንግዱን ሥራ በታማኝነት በማከናወንና በጠባዩም ተወዳጅ ስለነበረ አቀረበችው። ከዚያም በኋላ የሃያ አምስት ዓመቱ ወጣት ሙሐመድ የአርባ ዓመት ዕድሜ የነበራትን ከድጃን አገባ። ሙሐመድ ከከድጃ ጋር አሥራ አምስት ዓመት አብሮ ኖሮአል። ከእርሷ ሌላ አሥራ አንድ ሚስቶችና ሁለት ቁባቶች እንደ ነበሩት ታውቋል።

ሙሐመድ ከከድጃና ከሌላ ሚስቱ ስድስት ልጆች የወለደ ሲሆን ሦስቱ ወንዶች ልጆች በሕፃንነታቸው ሞተውበት ሴቶች ልጆቹ ግን አድገው ለትዳር በቅተዋል።

ሙሐመድ በተወለደበት አገር በሃይማኖት ረገድ አይሁዶችም ክርስቲያኖችም ይኖሩ ነበር። ራሱ በመጀመሪያ አረማዊ ቢሆንም ስለ እምነታቸው ሰምቷል ይባላል። በተለይ ለንግድ ወደ ተለያዩ አካባቢዎች ሲሄድ ከክርስቲያኖችም ከአረማውያን ፈላስፎችም (ግኖስቲኮች) አንዳንድ ሃሳብ ይጠይቅ ነበር። በተለይም ሶሪያ ሄዶ በነበረ ጊዜ አባ ብሔራ ከሚባል መነኩሴ ጋር ወዳጅነት አብጅቶ ስለ ክርስትና ሃይማኖት ብዙ ነገር አጥንቷል። አባ ብሔራ የንስጥሮስ እምነት ተከታይ እንደነበረ ታውቋል።

ሙሐመድ ከሰው ተለይቶ ብቻውን በረሃ መሄድን ያዘወትር ነበር ይባላል። በዚህም ሁሉ ስለ እምነት ጉዳይ ያስብና ያሳለፈ እንደነበረ ተጠቁሞአል። በተጨማሪም ሐጂ ሙሐመድ ሣኒ ሀቢብ በጻፉት «እስልምናና የታላቁ ነቢይ ሙሐመድ ታሪክ» በሚለው መጽሐፋቸው ከገጽ 24-29 ባለው ክፍል ውስጥ አሚናህ ሙሐመድን አርግዞ ስድስት ወር ሲሆናት ጠንቋዮችና ኮከብ ቆጣሪዎች የመጨረሻውን ነቢይ እንደምትወልድ ነግሯታል ይልና መልአኩ ጅብሪልም በሕልም

ተገልጽላት «አሚናህ ሆይ የዓለምን ጌታ አርግዝኛል ደስ ይበልሽ» አላት ብለዋል።

ሙሐመድ ባዕድ አምልኮትን ይቃወም እንደነበረና በአገሩ ላይ «አካባ» ወይም «ከሰማይ የወረደ ድንጋይ» ተብሎ ይከበር የነበረውንና «የእስግኤል ምንጭ» እየተባለ ይመለከ የነበረውን እንዲሁም የግዶት አምልኮን ሥርዓት ሲመለከት ይቆጭ እንደነበረ ተገልጿል።

በመካ የሚኖሩ ሕዝቦች በመጠጥ፣ በስካር፣ በውሸት፣ በስርቆት፣ በሀሰት መመስከር የተበላሹና ግብረገብነት የጉደላቸው በመሆናቸው ይናደድ ነበር ተብሎአል።

አንድ ቀን «ሒራ» በሚባል ተራራ ላይ ካለው ዋሻ ውስጥ ብቻውን እያለ መልአኩ ጅብሪል በድንገት እፈቱ ቆሞ «አላህ አንተን ነቢዩና መልዕክተኛው እንድትሆን መርጦህልና ከአላህ ዘንድ የሚመጣልህን ቃል አንብብ» አለው። ሙሐመድም ፊደል ያልቆጠረ ስለነበረ «አልችልም» ቢለው ሦስት ጊዜ ወደ መሬት እየተሟነው በማስጨነቅ አንብብ አለው። ሙሐመድም ጅብሪል እንደነገረው በአረንጓዴ ሐር የተጠቀለለውን ጽሑፍ ማንበብ ቻለ ተብሎ ሲጠቀስ ንባቡም «ዓለምን የፈጠረው አምላክ አንድ አላህ ብቻ ነው። አንተም ነቢዩና መልአክተኛው እንድትሆን መርጦሃል።» የሚል ነበር ተብሎአል።

ሙሐመድ ይህንኑ በዋሻ ያየውን ሁኔታ ወደ ቤት ተመልሶ ለሚስቱ ለከድጃና ወረቃህ ኢብኑ ነውፈል ለሚባል የአጎቷ ልጅ ነገራቸው። ወርቃህ የክርስትና እምነት ተከታይ እንደነበረና መጻሕፍትን የመረመረ ሊቅ እንደነበረ ተጠቅሶ ሙሐመድ ሁኔታውን ሲነግረው «ይህማ በነቢያት ላይ የወረደ ምስጢር ነው» ብሎ በዚሁ መነሻ ስደት እንደሚያጋጥመውም ነገረው። በዚህም ተገፋፍቶ «አላህ አንድ ነው ያለ አላህም ምንም አምላክ የለም አላህ አይወልድም አይዋለድም ሙሐመድ የአላህ ነቢይ ነው ብላችሁ እመኑ። እኔ የአላህ ነቢይ ነኝ። አትሰረቁ፣ አትዋሹ፣ በውሸት አትመስከሩ» ሲል ማስተማር ጀመረና ተከታዮችም እየበዙለት ሄዱ።

ሙሐመድ እግዚአብሔርን «አላህ» ሲል መጥራቱ ጥንት ወገኖቹ ከሚያመልኩባቸው ብዙ አማልክት መካከል «አላህ» የሚሉትን ከሁሉ ላቅ አድርገው ይመልከቱት የነበረ ነው ይባላል። ሙሐመድም ይህንኑ

መሠረት በግድረግ አላህ ብሎ ሲያስተምር ተቀባይነት እንደሚያገኝ በመረዳቱ ነው የሚሉም አሉ።

ሙሐመድ እየሰበከ ተከታይ እንደበዛለት የድር የባዕድ አምልኮታቸው ሲቀር ጥቅማቸው የተነካባቸው የመካ ሀብታሞችና ቁራይሾች በቅንፃት ተነሱበት። ሐምሌ 21 ቀን 614 ዓ.ም ግለት (እ.ኤ.አ. በ622 ዓ.ም) ቁራይሾች ሊገድሉት ሲዘጋጁ በሌሊት ከመካ ከተማ ወደ መዲና ሸሽቶ አመለጠ። ይህችም ሌሊት «ሄጅራ» ሲሏት የእስላሞች ታሪክ መነሻ ስለመሆን በመጽሐፍ አቡሻከር ተጠቅሶአል።

ሙሐመድ ከመካ ሸሽቶ ወደ መዲና በሄደ ጊዜ ከተከታዮቹና ከዘመዶቹ በከፊል በአጉቱ ልጅ በሣፋር መሪነት «ወደ ኢትዮጵያ ንጉሥ ሂዱ» ብሎ ላካቸው። ምክንያቱም ቁራይሾች የሙሐመድን አዲስ ሃይማኖት በጥብቅ ይቃወሙ ስለነበረ ነው። ሙሐመድም «ኢትዮጵያ የእውነት ሀገር ናት። ንጉሥዋም መልካምና ቅን ፍርድ የሚፈርድ ዐዋቂ በመሆኑ ይረዳችኋል» ብሎ አስተማምና ላካቸው። እነርሱም የቀይ ባሕርን በታንኳ ተሻግረው ለመጀመሪያ ጊዜ አሥራ ሁለት ወንዶችና አራት ሴቶች በድምሩ አሥራ ስድስት ሰዎች በምዕዋና በሣ መካከል በምትገኘው አዶሊስ በምትባል የጥንት ወደብ ላይ ወርደው ወደ ሐበሻ ምድር ገቡ። እለጸሐም ወይም በአረብኛ አስማሐ (አስማህ) ተብሎ ከሚጠራውና በኢትዮጵያ ታሪክ ደግሞ አርማክ ወይም አርማህ ከሚባለው የኢትዮጵያ ንጉሥ ችሮታ ተደርጎላቸው ሙሐመድ ጠላቶቹን በጦርነት ድል አድርጎ ሥልጣኑን እስከጨበጠ ጊዜ ድረስ በኢትዮጵያ በሰላም ኖረዋል።

የቁራይሾች (የመካ አረቦች) ስደትና ጭቆና ስለበዛባቸው ሁለተኛ ጊዜ የመጡት ሰማኒያ ሶስት ወንዶችና አሥራ ሰምንት ሴቶች በድምሩ ዘጠና አንድ ሰዎች ሲሆኑ በሁለቱም ጊዜ የተሰደዱትና ወደ ኢትዮጵያ ምድር መጥተው እንዲኖሩ የተፈቀደላቸው የሙሐመድ ዘመዶች «አንድ መቶ ሰባት» ናቸው። እነርሱም በኢትዮጵያ ለአሥራ አምስት ዓመት ያህል በደህና ተቀመጡ (እስልምናና ታላቁ ነቢይ ሙሐመድ ከሚል ከሐጂ ሙሐመድ ሳኒ ሀቢብ መጽሐፍ የተወሰደ)።

ሙሐመድ ሠራዊት እስኪያብርሉት ድረስ ልጥቂት ጊዜ ቢቸገርም በመጨረሻ ብዙ የጦር ሠራዊት እስከትሉ ወደ መካ ዘመተና በኢትዮጵያ አቆጣጠር 617 ዓ.ም ከተማዋን በቁጥጥሩ ሥር አደረገ። ከዚያም

በኋላ «የአላህ ነቢይ ነኝ» ግለቱ ብቻ ሳይሆን መንግሥቱን ከእስልምና እምነት ጋር እያስፋፋ ሄደ።

ወደ ኢትዮጵያ ተሰደው የነበሩትም ወገኖቹ ተመልሰው ከኢትዮጵያ ንጉሥና ከሕዝቡ የተደረገላቸውን በጉ ነገር ሁሉ ለሙሐመድ ስለነገሩት ሙሐመድ «ኢትዮጵያንና ንጉሥዋን ምንጊዜም ቢሆን በማናቸውም ረገድ አትገኙ» በግለት ለወገኖቹና ለተከታዮቹ ማስጠንቀቂያ ሰጠ። ለኢትዮጵያ ንጉሥም በጻፈው ደብዳቤ ዒሳ (ኢየሱስ) የማርያም ልጅ በአላህ መንፈስ በቃሉ የተገኘ በድንግልና በመንፈስ ቅዱስ የተጸነሰ እንደሆነ መጥቀሱን ሐጂ ሙሐመድ ሳኒ ሀቢብ በመጽሐፋቸው ላይ ጠቅሰዋል። ነገር ግን ወደ ኋላ የምንመለከተው የቱርክ መንግሥት በአህመድ ግራኝ ወረራ ወቅት የዐረብን፣ የፓኪስታንን፣ የቱርክን ዘግች ወታደሮች ወደ ኢትዮጵያ በማዘመት የሙሐመድን መመሪያና ማስጠንቀቂያ የጣሰው ይመስላል። ይህንንም በስፍራው እንመለከታለን።

ሙሐመድ ይህንኑ የእስልምና እምነት በጦር ሠራዊቱ ኃይል እየያዘው አካባቢው ሁሉ ሃይማኖቱን እንዲቀበል አደረገ። የሰብከቱም መነሻ እርሱ በተወለደበት አካባቢ የነበረውን የጣዖታት አምልኮ በመቃወም የሰዎችንም ክፉ ባህርይና የግብረ ገብነት ማጉደል በመንቀፍ አትስረቁ፣ አትዋሹ፣ በሀሰት፣ አትመስክሩ በሐቅ ኑሩ ... በግለት ለሰዎች ማህበራዊ ኑር ጤቃሚ የሆኑትን ነገሮች ከወንጌልና ከኦሪት ልዩነት የሌለው የሚመስል ትምህርት አስተማረ። በተጨማሪም «በአንድ አላህና በነቢዩ በሙሐመድ እመኑ በልዩ ገነት «ጀነት» ትገባላችሁ» በግለት በዘፍጥረት ምዕራፍ 22 ላይ የተጻፈውን የአብርሃምንና የልጁን የይስሐቅን ታሪክ ለመስዋዕትነት መቅረብ «እስማኤልን ነው» በግለት አስተማረ።

ሙሐመድ በሰብከቱና በጦርነቱ በመካ የነበሩትን ጣዖታት በማጥፋት ላይ ስለነበረና በአንድ አምላክ እመኑ ይል ስለነበረ ከክርስትና ሃይማኖት ልዩ የሆነ ትምህርት የያዘ አይመስልም ነበር። (1ኛ ዮሐ. 4፡1-6)።

ቀደም ብሎ «ሁለት አግልክት አምላኮች አሉ» እያለ ሲለብክ ከነበረው ከፋርስ ሰው ከማኔ ትምህርት የሙሐመድ የተለየና አይሁዶችንና ክርስቲያኖችንም በእምነታቸው ስላልተቃወማቸው ሁኔታው ግልጽ አልነበረም። እንዲሁም የሙሴን የአብርሃምንና የዳዊትን ታሪክ በመጥቀሱና ማርያም ጌታ ኢየሱስ ክርስቶስን በመልእክት ገብርኤል ብሥራት በመንፈስ ቅዱስ ኃይል ፀንሳ እንደወለደችው እንዲሁም ስለፍርድ ቀንና ስለሙታን ትንሳዔ ያስተምር ስለነበረ የኢትዮጵያና

የቁስጥንጥንያ ነገሥታት በሩቅ በሚሰሙት ዜና እግዚአብሔር በአዲስ መንፈስ ለክርስቲና እንቅስቃሴ ያስነሳው ክርስቲያን ሰው ነው ብለው ነበር።

የሙሐመድ ትምህርትና ስብከት አገሮችን ሁሉ በሚያጥለቀልቅበት ወቅት የቤተ ክርስቲያን መሪዎች ለሥልጣን ሲሻሙ እርስ በርስ ይገዳደሉ ነበር። የቤተ ክርስቲያን መሪዎች በተለይም የግብፁ ሊቀ ጳጳስ አባ ቢንያምና የሶርያው የንስጥሮስ ተከታዮች የሙሐመድ ትምህርት እንዲሰፋፋ መንገድ እንደከፈቱና እንደተከተሉትም ይነገራል።

ሙሐመድ በጦር ኃይልና በስብከት መንግሥቱን ጨብጦ በሥልጣኑም እስልምናን እያስፋፋ አሥራ አንድ ዓመታት ከገዛ በኋላ በተወለደ በስድሳ ሁለት ዓመቱ በኢትዮጵያ አቆጣጠር 625 ዓ.ም (እ.ኤ.አ. 632) ከዚህ ዓለም በሞት ተለየ። የተከታዮቹ ባለሥልጣኖች የሥልጣን ደረጃም እንደሚከተለው ነው።

- 1ኛ) ሱልጣን - ባለ ሥልጣን ወይም ንጉሥ የሁሉ የበላይ
- 2ኛ) ይግም - የሃይማኖትና የሥጋዊ ሥልጣንን ደርቦ የሚመራ የሚሰበክ ሕዝብ ሊከተለው የሚገባ
- 3ኛ) ወዜር - ሚኒስትር ወይም አማካሪና አስተዳዳሪ
- 4ኛ) አሜር - የጦር መሪና አገረ ገዢ ወይም አሳዥ
- 5ኛ) ሼክ - መምህር (አረጋዊ)
- 6ኛ) ሸሪፍ - ከነቢዩ ሙሐመድ የሚወለድ
- 7ኛ) ቃዲ - ጳጳሪ ፈራጅ
- 8ኛ) ሐጂ - መካን ተሳልሞ የመጣ
- 9ኛ) ሙአዝዚን - ለፀሎት ተሰብስቡ ብሎ በጩኸት የሚለፍር
- 10ኛ) አውራይ - ከበለው ወገን የሚወለድ (ልጅ እገሌ እንደሚባል)።

6.3 እስልምና ከሙሐመድ ሞት በኋላ

የእስልምና ሃይማኖት በሙሐመድ ተከታዮች በነ አቡበከር፣ አስዲቅ፣ በእነ ዑመር ቢን፣ በእነ ኡስማን በእነ ዐሊና በሌሎችም አማካይነት በጦር ኃይል በ636 ዓ.ም ሶሪያን እና ፍልስጥኤምን በ637 ዓ.ም ኢየሩሳሌምን በ640 ዓ.ም ግብፅን፣ ሊቢያን፣ ምድረ

ሳባን (የመንን) ዛሬ ደቡብ ዐረብ የተባለውን፣ በ650 ዓ.ም ፋርስን፣ ኢራቅን፣ ኢራንን፣ ሌሎችንም የአካባቢ አገሮች በሙሉ በመቆጣጠር አሰለሙ። ከዚያም ወደ ቻይናና ሕንድ አስፋፉ። 700 ዓ.ም ከመግባቱ በፊት መላ ሰሜናዊ አፍሪቃ በእጃቸው ገባ። በተለይም የኦቶማን ሕዝቦች ማለትም ቱርኮች ከሰለሙ በኋላ ብዙ አገሮችን እየወረሩ እስላም እንዲሆኑ አድርገዋል። በጊዜው የኢትዮጵያ ጉረቤት የሆነች የኑቢያ (የሱዳን) ሕዝብ የክርስቲናን ሃይማኖት ይከተል የነበረው በኋላ በእስላም ወረራ ተይዞ እስላም እንዲሆን ተገደደ። እስላሞቹ የያዙአቸውን ግዛትና መንግሥት «ዐረብ»ብለው ሰየሙት። «የሙሐመድ ቃል» ተብሎ የሚታወቀው ቁርዓንም የተጻፈው በዐረብኛ ፊደልና ቋንቋ ስለነበረ እስላም የሆነ መንግሥት ሁሉ መጽሐፋንም ሆነ ፊደሉን እንዲቀበል ተደረገ። በዚህም ምክንያት የጥንት ቋንቋና ፊደሉን ተወ። ለምሳሌ የምድረ ሳባ (የመን)፣ የግብፅ - ቂብጥ፣ ... ታሪካዊ ፊደላቸውንና ቋንቋቸውን በመርሳት በዐረብኛ እየተጠቀሙ «ዐረብ» ይባላሉ።

ዐረቦች ወደ መኸል ኢትዮጵያ ባይገቡም የኢትዮጵያ ጳጳሳት የሚመጡበትን አገር ማለትም ግብፅን ከመግዛታቸውም በላይ የኢትዮጵያን ወደቦች ተሻምተው ሊይዙ ችለዋል። ይህም የወደቦች መያዝ በመጀመሪያ ደረጃ ለአክሱም ሥልጣኔና መንግሥት ውድቀት መንስዔ ሲሆን ከዚያን ጊዜ ጀምሮ በዘመናቱ ሁሉ ለኢትዮጵያ መንግሥትና ለእምነተ-ክርስትና ከባድ ችግር ፈጥሮበት ይገኛል። ተብሎ በአንዳንድ የታሪክ መጻሕፍት ላይ ተጠቅሶአል። በ711 ዓ.ም ደግሞ በእስፓኝ አገር በኩል ወደ አውሮፓ ከፍለ ዓለም ገቡ። ስፓኝንም በመውረር ያስተዳደሩ ነበር። የፈረንሳይን አገር ድንበር ተሻግረው ፍራንኮችን ለአዲሱ ሃይማኖት ለማግባባትና ለውጊያ ተዘጋጁ። በ732 ዓ.ም ሻርል ማርተል የተባለ የፍራንኮች የጦር አሳዥ ፑኦቲዮ በተባለ ስፍራ በተደረገው ከባድ ውጊያ ድል መትቶ መለሳቸው። ከዚያ በኋላ በአውሮፓ አገር በጦር ኃይል የእስልምናን ሃይማኖት ለማስፋፋት የነበራቸውን ዓላማ ተወ። ሙሐመድ ከሞተበት ጊዜ አንስቶ ከአንድ መቶ ዓመታት ባልበለጠ ጊዜ ውስጥ ከገናኖው ከሮማ መንግሥት የበለጠ ግዛት ያዙ። በርካታ የምስራቅ አገሮች አብያተ ክርስቲያናት በእምነታቸው ደካሞች ስለነበሩ አዲሱን ሃይማኖት ለመመለስ በቂ መንፈሳዊ ኃይል አልነበራቸውም። እንደ ዋናው የቤተ ክርስቲያን ጉባዔ እነርሱም በትናንሽ ልዩነቶች እየተጣሉ በማይረባ ጭቅጭቅ ጊዜያቸውን

ያላልፉ ነበር። ክርስቲያኖች እርስ በርስ የሃይማኖት ጦርነት እያደረጉ ለቤተ ክርስቲያን ዕድገት እንቅፋት ሆኑ።

የክርስቲያኖች ኑሮአቸውና ሕይወታቸውም ከአረማውያን እምብዛም የተለየ አልነበረም። በአካሄዳቸው ግን ለእግዚአብሔርና ለቃሉ ቅንዓት ያላቸው ለመምሰል ይጥሩ ነበር። ይሁን እንጂ የበሰለ መንፈሳዊነት አይታይባቸውም ነበር። በዚሁም አብዛኞቹ ምክንያት በቀላሉ ለአዲሱ ሃይማኖት ተገዥ ሆኑ።

6.4 የእስላሞች ለሦስተኛ ጊዜ ወደ ኢትዮጵያ መግባት

ቤተ ክርስቲያን በማያገባት በመንግሥት የፖለቲካ ሥራ ውስጥ ገብታ ሕዝቡ ሲተራመስ «ወላስሞች» ከመሐመድ ተከታዮች አንዱን ከሊፋ ዐሊን ገድለው ወደ ኢትዮጵያ ምድር በመሸሽ በይፋትና በደዋሮ መቀመጣቸው ይነገራል። በተጨማሪም በአክሱም መንግሥት ላይ ለረጅም ጊዜ ይካሄድ በነበረው ጦርነት የተነሣ የኢትዮጵያ የባሕር መርከቦች በመንግሥት ላይ አምፀው የባሕር ላይ ሌቦች በመሆን በዘረፋ-ዐረቦችን ያስቸግሩ ነበር። ዐረቦች ደግሞ ከኢትዮጵያ መንግሥት የተላከ ጦር መስሎአቸው ስለፈሩ ሰላዮችን ልከው ካጡ በኋላ ከኢትዮጵያ መንግሥት ያፈነገጡና ያመፁ ወንበዴዎች መሆናቸውን ሲረዱ የጦር መርከቦቻቸውን በሙሉ ግርከው እነርሱንም አጥፍተው የኢትዮጵያን ወደቦች በቁጥጥራቸው ሥር አደረጉ። ከዚህም የተነሣ ዐረቦች የኢትዮጵያን ንግድ ተቆጣጠሩት። ይህም ለእስልምና መስፋፋትና እንደፈለጉ ወደ ኢትዮጵያ ገብተው በፈልጉበት ቦታ ለመቀመጥ አመቺ ሁኔታ ፈጠረላቸው። በቆላማው አገር በቀይ ባሕር አካባቢ ከአትባራ እስከ ሱማላ ለሚገኙ፣ ለተለያዩ ጉሳዎች ቀደም ብሎ የክርስትና እምነት ስላልተሰበከና አብያተ ክርስቲያናትም ስላልተደራጁ በቀላሉ የእስልምናን ሃይማኖት ሊቀበሉ ችለዋል።

የመሐመድ ተከታዮች እምነት በአራት መጻሕፍት (ኪታቦች) የሚያምን እንደሆነ «እስልምናና ታላቁ ነቢይ መሐመድ» በሚል መጽሐፍ ተገልጿል።

ይኸውም ፡- ሀ) ተውራት - ለሙሳ የወረደ (ለሙሴ የወረደ እራት)

ለ) ዘቡር - ለዳውድ የወረደ (ለዳዊት የወረደ መዝሙር)

ሐ) ኤንጂል - ለዲሳ የተሰጠው (ለኢየሱስ የተሰጠ ወንጌል)

መ) ቁርዓን - (ፋርቃን) - ለመሐመድ የወረደ ናቸው ይላል። ከዚህ የምንረዳው እራት ለሙሴ፣ መዝሙር ለዳዊት፣ ወንጌል ለኢየሱስ ቁርዓን ለመሐመድ የወረደ ወይም የተሰጠ ነው የሚል ነው።

በእራት መጻሕፍት የተጠቀሰውን የእግዚአብሔርን ዕቅድና በሙሴ አማካይነት ለሕዝቡ የተሰጠውን የፈቃዱን ሀሳብ ሰዎች ሁሉ-ቢገነዘቡ መልካም ይሆናል። በተጨማሪም ለአብርሃም እግዚአብሔር ቃል ኪዳን የገባለትና አብርሃምም በእግዚአብሔር ግመት ጽድቅ ሆኖ የተቆጠረለት መሆኑ የተጠቀሰው ተውራት ብለው በሚጠሩአቸው በእራቱ መጻሕፍት ውስጥ ነው። መጻሕፍትን በእግዚአብሔር መንፈስ እርዳታ መመርመር መልካሙን ለመያዝ ይጠቅማል።

እግዚአብሔር አምላክ ሰማይንና ምድርን ሠራዊታቸውንም ሁሉ ከፈጠረ በኋላ ሰውን ከምድር አፈር አበጅቶ ወንድና ሴት አድርጎ በእጁ እንደሠራው በብሉይ ኪዳን ዘፍጥረት 1፡26 ተጠቅሶአል። እግዚአብሔር አምላክ ለሰው ልጅ በምድር ላይ የተፈጠሩትን እፅዋትና እንስሳት እንዲገዛና እንዲጠቀምባቸው ስልጣን ሰጠው። ከዚህም ባሻገር «መልካሙንና ክፉውን ከሚያስታውቀው ዛፍ አትብላ ከእርሱ በበላህ ቀን ሞትን ትሞታለህ» ዘፍ.2፡17 ብሎት የሰጠውን ትዕዛዝ ሰው በዲያብሎስ አሳሳችነት አፈረሰ። በዚህ አለመታዘዝ ምክንያት ሞት በሰው ልጅ ሁሉ ላይ ገዢ ሆነ። እግዚአብሔር አምላክ ሰውን ከሞት ለማዳን ከዘላለም የባሕርይ ልጁ የሆነውን ጌታን ኢየሱስ ክርስቶስን ወደ ዓለም እንደሚልክ ለአዳምና ለሔዋን ከሲቲቱ ዘር የሚወለደው የጠላትን የዲያብሎስን ራስ እንደሚቀጠቅጥ (ዘፍ.3፡15) ቃል ኪዳን ገባላቸው። እንግዲህ ይህ የጠላትን (የሰይጣን) ራስ የሚቀጠቅጥ የሰውን ልጅ ከጠላቱ ከዲያብሎስ እጅ የሚያድን ማነው? ብሎ መጠየቅና መልስ ማግኘት ያሻል። እግዚአብሔር በዘመናት መካከል ተዓምር ሠራ ነውና ከሰው አዕምሮ በላይ የሆነ ነገር ያደርጋል። የአብርሃም ሚስት ሣራ ይስሐቅን የወለደችው በሰው ልማድ ሊሆን የሚችል አይደለም። ምክንያቱም ሣራ አርጅታለች ባሏም አብርሃም እንደዚሁ ሽማግሌ ሰው ነበር። መልዓኩ ቅዱስ ገብርኤል ለካህኑ ለዘካርያስ በቤተመቅደስ አገልግሎት ላይ እንዳለ ተገልጠለትና ሚስቱ ኤልሳቤጥ በስተርጅናዋ ልጅ እንደምትወልድ ሲነግረው ሁኔታው ከሰው አስተሳሰብና የአዕምሮ ዕውቀት በላይ ነው። ምክንያቱም ሁለቱም አርጅተው ነበር። ነገር ግን ለእግዚአብሔር የሚሳነው ነገር የለምና መጥምቁ የሐንስ ተወለደ። በኋላም መልዓኩ ገብርኤል ግርያምን «ሰላም ላንቺ ይሁን ደስ ይበልሽ ዐጋ የሞላብሽ ሆይ ጌታ ካንቺ ጋር ነው አንቺ ከሴቶች መካከል

የተባረከባች ነቢ የሆድሽም ፍሬ የተባረከ ነው፤ እነሆ ትፀንሻለሽ ወንድ ልጅም ትወልጃለሽ ስሙንም ኢየሱስ ትይዋለሽ። እርሱም ታላቅ ይሆናል የሌላ ልጅም ይባላል ጌታ አምላክም የአባቱ የዳዊትን ዙፋን ይሰጠዋል። ካንቺ የሚወለደው ቅዱሱ «የእግዚአብሔር ልጅ ይባላል።» አላትሉቃ. 1፡28-35።

ይህንንም ሲል አምላክ እንደ ሰው ልማድ በጋብቻ ልጅ ይወልዳል ማለት አይደለም። ኢየሱስ ክርስቶስ አሌቲቱ ዘር ብቻ ማለትም ያለ ወንድ ዘር ሥጋ ለብሶ ሰው የሆነ እንደመሆኑ መጠን ሰውን ሁሉ ይህ የእግዚአብሔር ልጅ (ኢየሱስ ክርስቶስ) ካላባነው በስተቀር የሚያገኘው የዘላለም ቅጣት ሞት ነው። ምርጫውም በጌቱ ነው። የሐንሰ ወንጌል 3፡16። ስለዚህ እስላም ሆነ ክርስቲያን «ይህ መጽሐፍ የኛ ነው፤ የነ እገሌ ነው» ሳይል በተቻለ መጠን ሁሉንም አንብቦ እውነቱን መረዳት ተገቢ ነው። ሚሊላ በተባለ መጽሐፍ 1ኛ ዓመት ቁጥር 3 ገጽ 42 ላይ «ኅይዞ ዲሳ (ኢየሱስ) ሰውና የሰው ልጅ ብቻ እንጂ ከሰብዓዊ ፍጡራን የተለየ አንዳችም መለኰታዊ ባሕርይ የላቸውም።» ተብሎአል። እንዲህ ዓይነቱ ሁኔታ እንዳያራርቅና እንዳያቃቅር ነገሮችን በቅንነት በመመልከት መንፈስን መመርመርና መፈተን መልካሙንም ለመያዝ ይጠቅማል።

ጌታችን ኢየሱስ ክርስቶስ በድንግልና ስለመወለዱ ከቅርፃን ጥቅስ ወክሊ መቀሁ አልቃሃ ኢሳ መረመ ወሩሁን ግንሁ «ቃሉን በግርያም ላይ አሳረፈ ከርሱም የሆነ መንፈሱን» ሮድዌል ገጽ 157 ቁጥር 51 ስለነበያት ምዕራፍ አስታውሰ መላዕክት ባሉ ጊዜ ግርያም ሆይ በእውነት እግዚአብሔር መርጠሻል ንዕሕት ሁኔ ራስሽንም አዋርጂ። እጅ ከሚነሱት ጋር የግርያም ልጅ ይባላል። በዚህ ዓለም ብሩህ የሆነ፤ በሚመጣውም እንደዚሁ፤ ወደ እግዚአብሔር ከሚቀርቡት አንዱ ነው።

«በአንቀልባ ሳለና ሲያድግም ለሰዎች ይናገራል ከዳድቃንም አንዱ ይሆናል» እሷም አላች «አምላክ ሆይ ሰው ነኝ አያውቅም እንደምን አንድ ልጅ አንኛለሁ?» አላትም እንደዚሁ እግዚአብሔር የሚፈቅደውን ይፈጥራል። አንድ ነገር ሲያዝዝ ይሁን ብቻ ይላል። ይሆናልም። መጽሐፉንም ያስተምረዋል። ጥበብን፤ አራትንና ወንጌልንም ለእሥራኤል ልጆችም አንድ ሐዋርያ ይሆናል።... ዕውራጉን እፈውሳለሁ፤ ለምዳሞችንም በእግዚአብሔርም ፈቃድ ሙታንን አስነሳለሁ።... ሮድዌል 390 ቁጥር 37-45 ስለ ኢምራን ቤተሰብ ምዕራፍ ከሉቃስ ምዕ. 1፡26-35 ጋር አስተያየው።

በተወግሪም ሮድዌል ገጽ 409 ቁጥር 27 ስለብረት ምዕራፍ ሮድዌል 491፤50 ስለ ማዕድ ምዕራፍ ሮድዌል ገጽ 494፤74 (እስልምናና አፍሪቃ - ገጽ 29)

የዮዲት (ጉዲት) መነሳት

7.1 የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን ስደት

የክርስትና እምነት ወደ ኢትዮጵያ የገባው በአቡነ ሰላማ (ከሳቲ ብርሃን) በ330 ዓ.ም እንደሆነ ታሪክ ይሰማግባታል። ነገር ግን ከላይ ለመግለጽ እንደተሞከረው የመጀመሪያዎቹ የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን ካህናት አይሁዶች ስለነበሩ የአይሁድን ባህል በክርስትና ውስጥ እንዳስገቡ ተመልክተናል።

ግዳይገን የተባለ የአክሱም ንጉሥ ትንሽ ሕፃን ልጁን «አንበላ ውድም» የተባለውን ወራሹን ትቶ በ850 ዓ.ም ሞተ። በተወግሪም በአገሪቱ ላይ በሽታ ገብቶ ብዙ ሕዝብና የንጉሥ ሠራዊት አለቀ።

በዚያን ጊዜ እንደ አክሱም ታሪክ አተራረክ ከአክሱም ቤተክርስቲያን በተሰረቀው ንዋየ ቅዱሳት ምክንያት ከአገር ተሰዳ የነበረች ዮዲት የምትባል አይሁዳዊት ቆንጆ ሴት ነበረች። በዘመኑም የዘመነ አገው ገዢ «ሥዩም ዋግ» በመባል የሚታወቀውና የግራ ንጉሥ ተብሎ የሚጠራው ከአገው ዝቋላ እስከ ዘሬራ እና ባሽሎ ድረስ ይዝ የነበረ ባለሥልጣን አግብቷት ነበር። የንጉሡ መሞት የሕፃኑ አልጋ ወራሽ አቅምና የሠራዊቱ ማለቅ አመቺ ሁኔታ ስለፈጠረላት በንጉሡ የለቅሶ ዕለት የባልዋን ሠራዊት አስከትታ በድንገት ከተማይቱን ያዘች።

ወዲያውኑ የንጉሡ ደጋፊ የሆኑትን ባለሥልጣኖች የሞት ፍርድ አስፈረደችባቸው። በቤተ ክርስቲያን ላይ ከነበራት ጥላቻ የተነሳ በቀልዋን ለመወጣት ስትል በአብርሃና በአጽብሐ የተሠራውን የቤተ ክርስቲያን ሕንፃ አቃጠለች። ሐውልቶቹንም ከሥር ነቃቀላ ጣለች። በአፄ ገ/መስቀል የተሠራውንም ከዓለት የተወቀረ ቤተ ክርስቲያን አቃጠለች። አብያተ ክርስቲያናትን እያፈረሰች ክርስቲያኖችን በኃይል ማሰቃየትና ማሳደድ ጀመረች። በሃይማኖታቸው አይሁዳውያን የሆኑት ከርሷ ጋር አብረው ተነሡና በተራቸው ክርስቲያኖችን አሳደዱ። ቀደም

ሲል ክርስትና የመንግሥት ሃይማኖት ሆኖ ለ500 ዓመታት ገደማ በኖረባቸው ዘመናት አይሁዶች ወደ ክርስትና ሃይማኖት እንዲመለሱና እንዲጠመቁ ሲገደዱ ነበር። ነገር ግን ብዙ ጥቅም ቢገኝም ፍንክቶ የማይሉ ከመሆናቸውም በላይ ሹመትም ሆነ ሥልጣን ስለማይሰጣቸው ይቀኑ ነበር። ብዙ ጊዜም በጦርነትና በጠብ ጊዜያቸውን ያሳልፉ እንደነበር በታሪክ ነገሥት ተገልጾአል።

የመንግሥት ባለሥልጣናት ሲገደሉ ከሞት የተረፉት መኳንንት ሕፃኑን አንበሳ ውድምን በስውር ይዘው ወደ መንዝ ሸሹ። የዲት ከሞተች በኋላ ወደ አክሱም ተመልሰው አነገሡት። ንጉሡ አንበሳ ውድም እስከ ግራኝ ዘመን ድረስ የነበረውን ሰባት መቅደሶች የነበሩበትን ቤተክርስቲያን አሠራ።

ከአልዓሚዳ እስከ አንበሳ ውድም አባት እስከ እጼ ግዳይኹን ድረስ ሃያ ስድስት ነገሥታት በኢትዮጵያ ነግሠዋል። ክርስትና ከገባበት ከ330 ዓ.ም እስከ 850 ዓ.ም ድረስ ለ520 ዓመታት ገደማ ቤተ ክርስቲያን በተለያዩ የአሕዛብ ባሕሮች ተበርዛ የነበረችውን የየዲት ጦር በማቃጠል ቢያፈርስም አንበሳ ውድም መልሶ መሠረታት። እልቂቱና ሰደቱ ለቅጣት ነበር ተምሮ የተመለሰ ግን አልነበረም።

7.2 የዛጔ ሥርወ-መንግሥት

በኢትዮጵያ 850 ዓ.ም እስከ 920 ዓ.ም ድረስ ለ70 ዓመታት የዲት፣ ድልነዓድና አንበሳ ውድም ነገሡ።

ቀጥሎም ከ920 ዓ.ም እስከ 1250 ዓ.ም 330 ዓመታት ገደማ ስምንት ነገሥታት የነገሡ ሲሆን የግዛታቸው ዘመንም «መንግሥተ ዛጔ» ይባላል።

በ900 ዓ.ም መጀመሪያ ሃይማኖቱ አይሁዳዊ የሆነ መራ (ምራራ) ተክለ-ሃይማኖት የሚባል መኩንን አፄ ድልነዓድን አሳድዶ መንግሥቱን ወረሰና ሲወርድ ሲዋረድ መናገሻ (ቤተ መንግሥት) ሆኖ የኖረውን አክሱምን ትቶ ዋና ከተማውን በላስታ ምድር በአገረ ሮሃ ላይ ቅዱስ ላሊበላ አደረገ። በኋላም ንጉሡ ክርስቲያን በመሆን ክርስቲያኖችን አላሳደደም።

ከነገደ ዛጔ ወገን የታወቁ ነገሥታት አፄ ይምርሃ እና አፄ ላሊበላ ናቸው። አፄ ይምርህ በነገሡ ዘመን ወንጌል እንዲስፋፋ ኤጲስ ቆይሳትን

በብዛት በመሾም እንዲያስተምሩ ለማድረግ ከፍተኛ ጥረት አድርገውአል። ከእስክንድሪያ ደግሞ «ኢትዮጵያውያን የራሳቸውን ጳጳስ ከአገራቸው እንዳይሾሙ በኒቂያ ጉግዳ በ318 ሊቃውንት የተወሰነ ነው።» የሚል ደብዳቤ ለንጉሡ እንደደረሰ ደብዳቤውን ንጉሡ ተቆጥቶ አቃጠለው ፍትሐ ነገሥትም በዚህ ዘመን ወደ ኢትዮጵያ እገደ መጣ ይነገራል። ነገር ግን ትክክለኛው የደህንነት መንገድና የወንጌል ጳውላት ለሕዝቡ በሥርዓት አልደረሰም ነበር።

አፄ ላሊበላ የሚባለው ንጉሥ መንፈሳዊና ጀግና ንጉሠ ነገሥት አሥራ አንድ አብያተ ክርስቲያናትን ከተፈለፈለ ከአንድ ቋጥኝ (ዋሻ) አስደናቂ በሆነ ቅርጽ አሠርቶአል። በተጨማሪም አጼ ላሊበላ የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን በአራቱ ታላላቅ አድባራት አለቆች ተጠቃላ እንድትተዳደር ሕግና ሥርዓት አቋሞላት ነበር።

አቡነ ተክለ ሃይማኖት አፄ ይኩኖ አምላክና የአማርኛ ቋንቋ ብሔራዊ መሆን

የኢትዮጵያ የጥንት ነገሥታት ኃይለን ስለነበሩ ከአገራቸው አልፈው የመጓጓዣ (ደቡብ ዐረብን) እንኳን አስገብረው ነጋሲን (አስገባሪ) እየሾሙበት ሰፊ ግዛት ይዘው ሲያስተዳድሩ መኖራቸው ግልፅ ነው። ነገር ግን የኢትዮጵያ ነገሥታት ኃይል የተዳከመበት ምክንያት ነገሥታቱም ሆነ የቤተክርስቲያን መሪዎች የሃይማኖት ስም ብቻ እንጂ በተግባር ላይ ከእግዚአብሔር ሥርዓት ውጪ በመሆን የራሳቸው የሥልጣን ዘመን ለማራዘም በሚያደርጉት ግፍና በደል ከመሆኑም ሌላ በአገሪቱ ውስጥ ደግሞ የርስ በርስ ሁከትና ብጥብጥ መነሳቱ ትው። ምክንያቱም ቤተ ክርስቲያን ስትበጣበጥ ነገሥታትና ሕዝቡ ይተራመሳል።

በአገሪቱ ውስጥ በተፈጠረው የርስ በርስ ጦርነትና አለመረጋጋት ምክንያት የማዕከላዊ መንግሥት ሥርዓት ብዙ ጊዜ እየተቀያየረ አገሪቱ በብዙ ድምሰሳ ከተጉዳች በኋላ የአክሱም ጥንታዊ መንግሥትና የነጋሲያኑ ትውልድ ሀረግ በነገደ ዛጌ ተደምስሶ መናገሻ ከተማው በላስታ ምድር፣ በቡግና፣ ከዚያም በሮሃ ቅዱስ ላሊበላ ከተማ ሆኗል።

በግዛት ረገድ በየአውራጃው «ንጉሥ» ተብለው የተሰየሙትና በንጉሠ ነገሥቱ ሥር የነበሩት ብዙዎች እየከዱ መሸፈትና ቢቻል የራሳቸውን የክልል መንግሥት ማቋቋም ካልሆነም ሌላውን እካባቢ በመውረር መያዝ ጀመሩ። ከነዚህም አንዱ ሃዲያዊ «መተሎሚ» የተባለው ሥዮሙዳዎች በደቡብ ኢትዮጵያ ከወላይታ እስከ አነሪያ ሥር አድርጎ ነበር። በዚያን ጊዜም በሸዋ ፀጋ ዘአብ የሚባሉ የካህናት ወገን የሆኑት ሰው ሚስት እግዚአብሔር የተባሉትን የአቡነ ተክለሃይማኖትን እናት ማርቲ ከባለቤታቸው ለይቶ ወደ ወላይታ ወስዶአቸው ነበር። ነገር ግን በእግዚአብሔር ቸርነት ወደ ቤታቸው ሊመለሱ ችለዋል። (ገድለ ተ/ሃይማኖት) (ስንክላር ነሐሴ 23)። በነገደ ዛጌ ዘመን መንግሥት የየራሳቸውን ነፃ ግዛት አውጀው ከማዕከላዊው

የኢትዮጵያ መንግሥት ተለይተው የነበሩት ግዛቶችም እንደገና ወደ ግዛቱ አንድነት የተመለሱት ብዙ ዘመን ቆይተው በነአፄ አምደፅዮን፣ በነአፄ ዳዊት፣ በነአፄ ይስሐቅ፣ በነአፄ ዘርዓደዕቆብ ጊዜ ነው። አቡነ ተክለ ሃይማኖት እናታቸው ከምርኮ ከተመለሱ በኋላ ተወለዱ። ለአካለ መጠን ደርሰው ሚስት ቢያገቡ ሞተችባቸው። ከዚያም በኋላ መንገው «ደብረ ዳም» ገዳም ሄደው መንኲሰው «ሐዲስ ሐዋርያ » የሚል ስም ተሰጣቸው። «ደስክ» እየተባለ ይጠራ የነበረውን በደቡብ የታወቀ የጥንቆላ አምልኮ አጠፋ። በብዙ አቅጣጫ ተሰሚነትንም አገኙ።

በዘመኑም የድልነዓድ የልጅ ልጅ የሆነ ይኩኖ አምላክ የሚባል ሰው በሸዋ ይኖር ነበር። አቡነ ተክለሃይማኖት አባ ኢየሱስ ሞዓ ከሚባሉት ጋር ተመካከረው የዛጌ ዘር ወደሆነው ንጉሥ አፄ ነአኩቶ ለአብ ሄደው «ከሆድህ ፍሬ በዙፋንህ አስቀምጣለሁ ያለውን የዳዊትን ቤት ተስፋ ስላፈረሳችሁ በአገሪቱ ላይ ችግር ረሀብ ጦርነትና መከራ ቢደርስ አግባብ ነው» ቢሉት በእርቅ ተደራድሮ መንግሥቱን ለሸዋው ይኩኖ አምላክ እንዲለቅና የዋግ ሹመቱን ብቻ ለእርሱና ለዘሩ እንዲቀርሉት አድርገው በትረ ሥልጣኑን ወደ «ሰለሞናዊ ሥርወ-መንግሥት» እንዲመለስ ትልቅ አስተዋፅኦ አድርገዋል። ይኩኖ አምላክ የአባቶቹን ዙፋን በአቡነ ተክለ ሃይማኖት አማካይነት በማግኘቱ የአክሱም ሊቀ ካህናት ይዞታ የነበረውን ሁሉ ለአቡነ ተክለ ሃይማኖት ስለተሰጣቸው ከዚያን ጊዜ ጀምሮ ተከታዮቻቸው እጩ እየተባሉ ጳጳሳትን በመተካከል የኢትዮጵያን ቤተክርስቲያን አስተዳደር በእጃቸው አድርገው ኖረዋል።

አቡነ ተክለ ሃይማኖት ለነገሥታቱ ባደረጉት የፖለቲካ ውለታና በአንጻሩም መንፈሳዊ ትምህርት አስተምረዋል ተብሎ ስለታመነባቸው ታቦት ተቀርጾላቸው ወር በገባ በሃያ አራተኛው ቀን እንዲከበርላቸው ሲደረግ «ኢትዮጵያዊ ጻድቅ ናቸው» ተብለው ውለታቸውን ለመመለስ ከነገሥታት ብዙ ነገር ተደርጎላቸዋል።

አቡነ ተክለ ሃይማኖት አፄ ይኩኖ አምላክን እንዳነገሡና እርሱም ትልቅ ክብር እንዲሰጣቸው እንዳደረገ «ድርሳነ ፅዮን- ቀዳማዊ» የሚል መጽሐፍ አዘጋጅተው የመንግሥት ሥልጣን ከዘሩ እንዳይወጣ ከይኩኖ አምላክ እስከ ሰለሞን ያለውን የትውልድ ሐረግ በማያያዝ ተመዝግቦ እንዲቀመጥ አድርገዋል። መጽሐፉም ጣና ሐይቅ ባለው ገዳም ይገኛል። ግብፆች በነገሩ ነቅተው ኢትዮጵያዊ ጳጳስ እንዳይሆን ሌላ ጳጳስ ባይልኩ ኖሮ የርሳቸው ሀሳብ ከራሳቸው ጀምሮ ጽጽሰናውን በኢትዮጵያውያን

እጅ ለማድረግ የሞከሩ ሰው ናቸው። አቡነ ተ/ሃይማኖት ከመጨረሻዎቹ ከአክሱም ነገሥታት አንዱ በሆነው በንጉሥ ድግናዝያን ዘመን መንግሥት ከአክሱም ወደ ሸዋ የመጣው የአንድ መቶ ሃምሳ ሰዎች ቡድን መሪ የነበሩት የአባ ይድላ የልጅ ልጅ ናቸው።

በተጨማሪም በዶ/ር ላጽሶ ጌ. ድሌቦ በተደረሰ የኢትዮጵያ ረጅም የሕዝብና የመንግሥት ታሪክ 1ኛ መጽሐፍ ላይ «መንግሥትና ሃይማኖት» በሚል ርዕስ እንደገለጹት በ330ዎቹ ወደ አክሱማውያን አገርና ቤተ መንግሥት የገባው የኢትዮጵያ መንግሥታዊ የክርስትና ሃይማኖት ከአሥራ ስድስት ምዕተ ዓመታት በኋላ እ.ኤ.አ. በ1974 የኢትዮጵያ ሕዝባዊ አብዮት ሃይማኖትን ከመንግሥት ጉዳይ እስኪለየው ድረስ የአፄ ነገሥታት አንድ ታላቅ የፖለቲካና የርዕዮተ ዓለም መሣሪያ ሆኗል። በተለይ እ.ኤ.አ. 1270 እስከ 1974 ድረስ «በሰለሞናውያን» ሥርወ መንግሥት ዘመን ከመላው የአፄ መንግሥት መሬት አንድ ሶስተኛው የቤተ ክርስቲያን ድርጅታዊ ይዞታ እንዲሆን መደረጉ ተብራርቶአል። ለዚህ ሲሶ መንግሥት ርስትና ሥልጣን የቤተ ክርስቲያን ንብረት መሆን ትልቅ አስተዋፅኦ ያደረጉት አቡነ ተክለ ሃይማኖት ናቸው።

አፄ ይኩኖ አምላክ በአቡነ ተክለ ሃይማኖት ዕገዛ ሥልጣን ከጨበጠ በኋላ ለተደረገለት ውለታ ለኢትዮጵያ አርቶዶክስ ተዋሕዶ ቤተክርስቲያን የሲሶ መንግሥት ሥልጣንና ርስት ሰጥቶአል።

በፖለቲካ ረገድም ቀደም ሲል የአገሪቱ ብሔራዊ ቋንቋ የነበረውን ግዕዝን በማስቀረት በምትኩ አማርኛ ብሔራዊ ቋንቋ እንዲሆን ደንግጉአል። አማርኛ በሸዋ ውስጥ በጥቂት አካባቢዎች ይነገር የነበረ ሴማዊ ቋንቋ እንደነበረ የሚታወቅ ነው።

ቤተክርስቲያን ለረዥም ዘመናት ስትጠቀምባቸው የነበሩት የቅዳሴ፣ የቅኔ፣ የዜማ፣ ወ.ዘ.ተ መጻሕፍት የተተረጉሙትም ሆነ የተጻፉት በግዕዝ ቋንቋ ነበር።

መንፈሳዊ መስለው የገቡ ልዩ ልዩ የሰህተት ሀሳቦች

9.1 መጽሐፈ ግንዘት :-

ከጥንቱ መጽሐፈ ግንዘት ለየት ያለ የአገናኘዝና የአፈታት ሥርዓት ቀኖና ያለው ግንዘት የተባለው መጽሐፍ በዚሁ በ13ኛው መቶ ክፍለ ዘመን እንደመጣ ሲታወቅ ከየት እንደመጣ ግን በውል አይታወቅም። ከኢየሩሳሌም የመጣ ነው የሚል ጽሑፍ ግን አለበት። በዚህ መጽሐፍ ውስጥ «ሰው ከሞተ በኋላ ንስሐ የለውም» የሚል ቃል በመግቢያው ተጽፎበታል። እልፍ ብሎ ደግሞ የመጀመሪያውን ሃሳብ ያፈርስና «ሰው ከሞተ በኋላ በዚህ ምድር በሚደረግለት ፀሎትና ምዕዋት የፍትሐትና የቁርባን አፈጻጸም ከሲኦል ሊወጣና ሊድን ይችላል» የሚል ተጽፎበት ይገኛል።

የመጽሐፉም መሠረታዊ ይዞታ ለመደገፍ ሀ) የአገናኘዝ ደንብ ለ) የአፈታት ደንብ ሐ) የአቀባበር ሥነሥርዓት ያወጣ ሲሆን በዚሁ ሁሉ ቀላውስት ጸሎተ ፍትሐት፣ ቁርባን እንዲያደርጉ ያዝዛል። ቤተሰቡም እንደችሎታው እንዲፈጽም የታዘዘው ሀ) ከሪሳው ጋር በጉዞ የሚሄድ ጨው፣ ዘጋሚል፣ መባ፣ ለ) ከቀብሩ ጊዜ ጀምሮ ድልዋን፣ የዕለት፣ የሣልስት፣ የሰባት፣ የአሥራ ሁለት፣ የሠላሳ፣ የአርባ፣ የሰማኒያ፣ የመንፈቅ፣ የየዓመቱ ተዝካር (መታሰቢያ) ማቅረብን ነው። በዚህ ግንዘት ያለው ትምህርት የሰው ነፍስ ከሲኦል የምትወጣው በማንጻት እሳት ፍዳን በመክፈል ሳይሆን ዘመዶቹ በሚያደርጉለት በጎ አስተዋጽኦ ግኝት ከእሳት ይወጣል የሚል ስላለው ከመጽሐፍ ቅዱስ ትምህርት የተለየ ነው።

9.2 ልዩ ልዩ አባባልና አስተሳሰብ

ሀ) በዚሁ ዘመን አንዳንድ ሰዎች ከራሳቸው በማፍለቅ በጻፉት መጽሐፍ እግዚአብሔር ሰውን በሚፈጥርበት ጊዜ ሙርያል የተባለውን መልዓክ አዳም የሚሠራበትን አፈር እንዲያቀርብለት ቢያዝዘው የሚያሳስተውን አፈር ሰላመጣለት ተናዶ ሙርያልን መልዓክ-ሞት አድርጎታል ብለው ሲያሰራጩ ይህ ዓይነቱ የልቦ ወለድ አሳብ ብዙ ጊዜ አልቆየም። ለ) «በዚያው ዘመን የአሁኑ የሰው ልጆች አባት የሆነው አዳም ሰባተኛው አዳም ነው» ከርሱ በፊት ስድስት አዳሞች እየተፈጠሩ አልፈዋል የሚል አስተሳሰብ የያዙ ሰዎች ደግሞ ተነሥተው ነበር። በዚሁ ምክንያት አንድ ጳጳስ ከኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ብዙ የኑፋቄ ትምህርት ማስተማሪያ የነበሩ መሠረተ-ቢስ መጻሕፍት እንዲቃጠሉ እንዳደረገ በታሪኩ ተገልጾአል።

9.3 የመውደቅና የደህንነት ፍልስፍና፡

በዚህ ዘመን ሥርዓተ ምንኩስና እንዲስፋፋ ምክንያት የሆነው አስተሳሰብ እግዚአብሔር ሰውን ከመፍጠሩ አስቀድሞ መቶ ነገደ መለወጥ ፈጥሮ ነበር። ከመቶው መካከል አንዱ ከነገደ ዲያብሎስ ጋር አብሮ በወደቀ ጊዜ ዘጠና ዘጠኝ ነገደ መለወጥ ቀሩና ከዲያብሎስ ጋር በወደቁት ነገደ ፈንታ አዳምን ፈጠረ። ዲያብሎስም «በኔ ስፍራ ገባ» ብሎ በአዳም ቀንቶ ከእግዚአብሔር ሕግ እንዲወጣ አደረገው። እግዚአብሔር ግን ልጁን ልኮ በሲኦል የነበሩትን አዳምንና ልጆቹን አወጣቸው ይልና፤ ሰዎች ሁሉ ሕጉን እንዲጠበቁ ስላዘዛቸው ሥርዓተ ምንኩስናን (የመለወጥን ሥርዓት) ስለሰጣቸው ሰዎች በስርዓተ ምንኩስና «ኅርመተ-መለወጥን» አግኝተው ለመለወጥ የተሰጠውን ክብር በመንግሥተ ሰማያት ይወርሳሉ የሚል ትምህርት ተሰፋፋ።

9.4 ፍልስጣ

በመጽሐፈ ቄርሎስ «ፍልስጣ የተባለ ሰይጣን ሰው ኃጢአት በሠራ ቁጥር እየተከታተለ ይጽፋል» ተብሎ የተገለጸ ሲሆን ነገር ግን አንዳንድ መልካም ሥራ ሲሠራ፤ ወይም ቄስ «እግዚአብሔር ይፍታህ» ሲለው «ያ ፍልስጣ የጻፈው ኃጢአት ይሰረዝለታል» የሚል ከክርስትና ውጪ

የሆነ ተረት ተጽፎ የተገኘውም በዚሁ በ13ኛው መቶ ክፍለ ዘመን ነበር።

9.5 ደስክ የተባለ ልዩ አምልኮት

በዚሁ ዘመን ደስክ የተባለ አምልኮ ከደቡብ ኢትዮጵያ የመነጨ ሲሆን በተለይ በሸዋ በፈጠጋር ምድር ተስፋፍቶ እንደነበረ ይነገራል። የተለያዩ የቤተ ክርስቲያን መሪዎችና ነገሥታት በጉልበት ለማጥፋት ሙከራ አድርገዋል። ነገር ግን ለማጥፋት እንዳልቻሉ በገድለ አጋው የተጠቀሰ ሲሆን ይህ ደስክ የተባለው አምልኮ ሁኔታው ሲታይ በአሁኑ ጊዜ በአገሪቱ ውስጥ ካሉት ቃልቻ፣ ውቃቤ፣ ባለዛር፣ አዶከብሬ፣ በረንትቻ፣ ጠንቋይ፣ አድባር አውጋር፣ ጨሌ፣ ቆሌ፣ አቴቴ፣ ድግምት፣ አስማት፣ መተት፣ ብታ፣ ትብታብ፣ ሞራገላጭ፣ መናፍስት ጠሪ ወዘተ ጋር ተመሳሳይነት አለው።

9.6 ሲኖዶስና ዲድስቅልያ

በዚሁ ዘመን ከድሮዎቹ መጻሕፍት ሲኖዶስ ለየት ያሉ «ዲድስቅልያ ሲኖዶስ» የተባሉ የሃይማኖት መወሰኛ የቤተ ክርስቲያን ተግማሪ ድንጋጌ ያላቸው መጻሕፍት በግብፃውያን አማካይነት ወደ አገራችን ገብተዋል።

እነዚህ መጻሕፍት «የሐዋርያት የድንጋጌ መጻሕፍት ናቸው» በማለት የእነ ጲጥርስ፣ የእነ ማቴዎስ፣ የአሥራ ሁለቱም ሐዋርያት ስም ተጠቅሶአል። ይሁን እንጂ በሙሉ የሐዋርያት ውሳኔዎች ስለመሆናቸው የሚቃወም ነገር ተጽፎባቸው ይገኛል። ይኸውም በኋላ በ7ኛው መቶ ክፍለ ዘመን የተነሳው የእስልምናና የመሳሰለም ነገር በውሳኔዎቹ መጠቀሱ ነው። እነዚህ ዲድስቅልያ ሲኖዶስ መጻሕፍት በምስጢር ስም ከካህናት በቀር ሕዝቡ እንዳያያቸው በውሳኔው ውስጥ ተገልጾአል።

9.7 ቀኖና የካህናት ሃላፊነት

ቀኖና ማለት ሕዝቡ ወደ ቀሳውስቱ እየመጣ ኃጢአቱን በመናዘዝ ቀሳውስቱ ለንስሐ ቅጣት እየወሰኑለት በጾም፣ በሰግደት፣ ገንዘብና

በቀላውስት አማካይነት በመመጽወት የሚደረግ ሥርዓታዊ አፈጻጸም ሲሆን የቀናና አሰጣጥ ዝርዝር ከላይ በተጠቀሱት መጻሕፍት በተለይ በሲኖዶስ ይገኛል። ነገር ግን በተለያዩ ቦታዎች የተለያዩ የቀናና ጽሑፎች በየካህናቱ እጅ ስለሚገኙና የየአው ነዛዜም የተለያዩ እንደመሆኑ መጠን ጽሑፎቹም እቆበዙ ሄዱ።

ከአፄ አምደጽዮን እስከ አፄ ዳዊት ዘመን የተፈጸሙ ድርጊቶች

በአፄ አምደ ጽዮን ዘመን መንግሥት ንድፉ በአቡነ ተክለ ሃይማኖት ተዘጋጅቶ የነበረውን የሚደግፍ የኢትዮጵያ ቤተ መንግሥትና ቤተ-ክህነት ከንጉሥ ሰሎሞንና ከካህኑ ከሳዶት ተያይዞ የወረደው የዘር ሐረግ መሥመር የተመዘገበበት «ክብረ ነገሥት» በንቡረዕድ ይስሐቅ ከዐረብኛ ወደ ግዕዝ ተተረጎመ። ብዙ የሀገራችን ሊቃውን ይህን ተንተርሰው እስከ ዛሬ ድረስ ታሪክ ጽፈዋል። በቤተ ክህነትም የአቡነ ተክለ ሃይማኖት የትውልድ ሐረግ ከአቡነ ሰላማ ከሳቴ-በርሃን ቀጥሎ በሹመት ሊቀ ካህናት ከነበረው ከአንበረም መወለዳቸውንና አንበረም ደግሞ ከሳዶት ልጅ ከአዛርያስ የተያያዘ የትውልድ ሐረግ ያለው መሆኑን በመግለጽ እንደጻፈ በገድለ ተክለ ሃይማኖት፣ በገድለ መርቆሬዎስና በዋዜማ ዘብላቲን ጌታ ኅሩይ ተጠቅሶአል።

በዚሁ በአምደ ጽዮን ዘመን አባ ያዕቆብ የተባለ ሰው ከግብፅ ተሹሞ መጥቶ በኢትዮጵያ ሲኖር ደብረ አሰቦት እጩ ፊልጶስን አለቃ አድርጎ አሥራ አንድ መምህራንን በየክፍለ ሀገሩ ወንጌል እንዲያስተምሩ አደረጋቸው። እነርሱም በወላይታ (ዳሞት) በወረብ፣ በጠጅ፣ በፈጠጋር፣ በእናርዕት (ሊሙ)፣ በድንቤ (ቦረና) በጽላልሽ (ቡልጋ) በሞረት፣ በወግዳ፣ በግህግል፣ በመርሐቤቲ፣ በክልዕት (ወገግ አሰቦት) ተሠራጭተው ሠሩ። ነገር ግን ጳጳሱ አባ ያዕቆብ ከአገር ተባረረ።

ንጉሡ አፄ አምደ ጽዮን (መብረቅ ሰገድ) ባንድ በኩል መንፈሳዊ ነገር ለመሥራት የተነሳ ቢመስልም በሌላ በኩል ደግሞ እግዚአብሔር ደስ የማይሰኝበትን ኃጢአት አበዛ

በአንዳንድ አድርባይ ምሁራን ተቃሎ መንግሥቱ እንዲጻና የአባቱን ዕቁባት ቤት አገባ። በተጨማሪም በርካታ ዕቁባቶች ነበሩት። በዚሁ ምክንያት እጩ ፊልጶስ አባ አኖራዎስን አስከትሎ እስከ ቤተመንግሥት በመሄድ ንጉሡ የማይገባ ሥራ መሥራቱን ቢገልጽለት ሁለቱንም አስይዞ አስገረፋቸው። በዚያን ጊዜ በዋናዋ ከተማ ውስጥ የአሳት

ቃጠሉ ተነስቶ ብዙ ቤትና ንብረት ወደመ። በሕዝቡም «የመንኮሳቱ ደም እሳት ሆኖ የንጉሡን ከተማ አቃጠለ» ተብሎ ተወራ። በዚሁ ምክንያት ንጉሡ የደብረ ሊባኖስን መንኮሳት አሳደዳቸው። በኋላ ግን አባ ኤዎስጣቲዎስ (ማዕቀብ እግዚእ) የሚባለው ሰው ከንጉሡ ጋር ተስማምቶ ቀዳሚትን ሰንበት አድርጎ በማክበሩ በዘመኑ የነበሩት መምህራን ተቃወሙት።

እዉጌ ፊልጶስ በአጼ ሰይፈ አርዕድ ዘመንም «የጌታ የኢየሱስ ክርስቶስ ልደት በታህሣሥ 28 እና 29 ይከበር፤ በሁለቱ ቀኖች በዓላት ዓርብና ዕርብ አይጸሙ።» ብሎ ያወጣውን አዋጅ ባለመቀበሉ ተሰድዶ ሲገዛራተት የሞተ ሰው ነው።

በዚሁ ዘመን ብዙ ገዳማትና የምንኩስና ትምህርት እየተስፋፋ ሄደ። አፄ ሠይፈ አርዕድ በኢትዮጵያ ንጉሥ ሆኖ እያለ የግብፅ ሡልጣን 84ኛው የእስክንድሪያን ሊቀ ጳጳሳት አባ ማርቆስን ግብር ከሚገባ በላይ እንዲከፍል ጠይቆት ለመክፈል አለመቻሉን ቢያስታውቅ አሳስሮት ነበር። አፄ ሠይፈ አርዕድ ሠራዊት አሰልፎ ወደ ግብፅ ለመዝመት እስከ ትግራ ጠረፍ ሄደ። የግብፅ ሡልጣን ይህንን በሰማ ጊዜ እሥረኛውን ለቀቀው። ጉዳዩ ሁለቱንም አገሮች ለመርነት ከሚያደርስ ደረጃ ደርሶ መመለሱን ለማስረዳትና ለአፄ ሠይፈ አርዕድ የምስጋና ደብዳቤ ይዘው የኢየሩሳሌም ቤተ ክርስቲያን ተወካዮች ወደ ኢትዮጵያ መጡ።

በአፄ ዳዊት ዘመን መንግሥት «ግማደ-መስቀል የጌታችን የኢየሱስ ክርስቶስ ከተሰቀለበት ከዕፅ መስቀሉ አንድ ክፍል ወደ ኢትዮጵያ መጣ» ተብሎ ተነገረ። ይህም አፄ ዳዊት የአባይን ወንዝ ግድቦ ወደ ግብፅ እንዳይፈስስ ለማድረግና ለማገድ በዛቱ ጊዜ ነው ይባላል። ግማደ መስቀሉ በአፄ ዘርዓደዕቆብ ዘመን መንግሥት በግሸን ደብር በጥብቅ ተቀምጧል ሲሉ ባለ ታሪኮች ይናገራሉ።

ሥርዓተ ምንኩስና

ሰው በእግዚአብሔር መልክና ምሳሌ የተፈጠረ ከመሆኑ የተነሳ በተሰጠው የእግዚአብሔር ሕግ መሠረት ክፉውን ከደግ ለይቶ በማወቁ ምክንያት በአንዳንድ ሁኔታዎች ላይ ችግር ሲደርስበት መዋሸት፤ መስረቅ ማታለል በሐሰት መማል ... ወዘተ የሚጠቅሙ መስሎት ይለማመዳቸዋል።

በማንኛውም ኅብረተሰብ ውስጥ የማግበራዊ ኑሮ ውድድር እንዳለ ግልጽ ነው። ስለዚህም ብልጠትና መመቅኘት ጥላቻና ግፈኝነት መተማማትና ተንኮል፤ የርስ በርስ መጉዳዳትና መገዳደል በብዛት ይታያሉ።

እነዚህንና የመሳሰሉትን የግፍ ሥራዎች በመጥላት በጥንት ዘመን በሕንድ፤ በፋርስ ... ወዘተ በአራትና በክርስትና ሃይማኖት ብቻ ሳይሆን በአረማውያን ሃይማኖት ሳይቀር ቅን ሰዎች ጸየተቸገሩ ከዓለም ለመራቅ ምነናና ብሕትውናን ወደዱ። ምንም እንኳን በሰው ላይ የተጫነው ኃጢአት ቢያጨልመውም የሰው የተፈጥሮ ባህርይና ጭንቀት አንድ መሆኑን እንረዳለን።

ቤተክርስቲያን በአረማውያን ቴላሮች ስትሰደድ በነበረችበት ጊዜ ከዓለም ኑሮ ተለይቶ በምድረ በዳ ይኖር የነበረ «ጳውሎስ የዋህ» የተባለ ሰው ነበር የሚሉ ባለታሪኮች አሉ። ዳሩ ግን ጳውሎስ የዋህን የአባ አንጦንዮስ ደቀመዝሙር አድርጎ የሚገኝ ታሪክም እንዳለና የሁለቱም ልዩነት በስንክሳር የካቲት 2ኛው 22 ላይ ተመልክቶአል።

አባ አንጦንዮስ ከክርስቶስ ልደት በኋላ በ243 ዓ.ም ገደማ እጅግ ብዙ ሀብት ከነበራቸው ቤተሰብ «ቆማ» በምትባል በግብፅ ምድር ተወለደ። ወላጆቹ በመንፈሳዊ ትምህርት አሳደጉት፤ «ፍጹም ልትሆን ብትወድድ ያለህን ሁሉ ሽጠህ ለድሆች ስጥ፤ መዝገብም በሰማያት ታገኛለህ። መጥተህም ተከተለኝ።» የሚለውን ቃል ብቻ አንብቦ የእግዚአብሔርን መንግሥት የሚወርስ መስሎት ከወላጆቹ የወረሰውን ብዙ ሀብት ሽቦ ለድሆች አከፋፈለ። ታናሽ እህቱንም ለባለአደራ ሰጥቶ ራሱ በጾም በፀሎት ከፈተና ጋር እየተጋደለ ፈጣሪው የሠራለትን ቸርነት

በዕምና ለማሰብ ጫካ ገባ። የእርሱን ሁኔታና አድራጉት የሰሙ ሌሎችም በዓለም ክፋት ሲመረፉ የነበሩ ወደርሱ ወደ ምድረ በዳ ተሰደዱ። አባ አንጦንዮስ ራሱ ፈተናን በምነና ወይም በሥጋ ኃይል ማሸነፍ እንደማይቻል ሲናገር «እኔ ከዓለም ተለይቼ እዚህ ምድረበዳ ከወጣሁ አርባ ዓመታት አልፈውኛል። እነሆም ከጋጢአትና ከምኞት ለመለየት ብዙ ተጋድሎ አደረግሁ። ይሁን እንጂ እስካሁን ድረስ ከምኞት ነፃ ሆኜ የዋልኩበት ቀን አይታየኝም። የእግዚአብሔርን ይቅርታና ምሕረት የክርስቶስንም መስዋዕትነት ማመስገን ይገባናል።» ሲል በግብዝነት ለተናገረው ሰው ምክሩን ለግሶአል።

አንጦንዮስ ወደ በረሃ ሲገባ ቤተክርስቲያን ካተሊክና አርቶዶክስ ተብላ አልተከፋፈለችም ነበር።

ተሰዓቱ ቅዱሳን የተባሉት ዘጠኝ መነኮሳት ወደ ኢትዮጵያ መምጣት

በኢትዮጵያ የምንኩስና ትምህርት እንዲሰፋ ትልቅ አስተዋጽኦ ያደረጉት ዘጠኝ መነኮሳት የሚከተሉት ናቸው። ስማቸውም፡ አባ አሌፍ፡ አባ ጽሕማ፡ አባ አፍጹ፡ አባ አረጋዊ (ዘሚካኤል)፡ አባ ገሪማ(ይስሐቅ)፡ አባ ጴጥሌዎን፡ አባ ሊቃናስ፡ አባ ይማዓታ፡ አባ ጉባ ይባላሉ።

እነዚህ ዘጠኝ መነኮሳት ወደ ኢትዮጵያ የመጡት በ5ኛው መቶ ክፍለ ዘመን መጨረሻ ታዜና ወልደ አልዓሜዳ ነገሶ በነበረበት ወቅት ከውጪ አገር ነው። በገድላቸውና በተለያዩ ዜና መዋዕላቸው እንደተጠቀሰው የየት አገር ዜጎች እንደሆኑ በውል ባይታወቅም ኢትዮጵያውያን እንዳልሆኑ የታወቀ ነው።

መነኮሳቱ ወደ ኢትዮጵያ የመጡበት ምክንያት በተለያዩ ጽሑፎች እንደተገለጸው የተለያዩ ነው። በአብዛኛው የተጠቀሰው ምናልባት ቤተክርስቲያን በጴዮስቆስ አለመግባባት ምክንያት በ442 ዓ.ም «የክርስቶስ አንድ ባህርይ ወይስ ሁለት» በሚል ንትርክ መልካውያንና ያዕቆባውያን እያሉ መሪዎችዋ ሲጨቃጨቁና ሲገዳደሉ ይህንኑ በመፍራት በሰላም ለመኖር ወደ ኢትዮጵያ የመጡ እንደሆነ ይገመታል። ነገር ግን የርም ዜጎች ይሁኑ ወይም የግብፅ የታወቀ ነገር የለም።

መነኮሳቱ መንፈሳውያን መሆናቸው ቢታወቅም አንዳንድ ጊዜ በመገገሥት ሥራም ጣልቃ ይገቡ እንደነበረ ታውቋል። ለምሳሌ ያህል

በቁስጥንጥንያ ንጉሥና በአፄ ካሌብ መካከል በነበረው የደብዳቤ ልውውጥ በእስክንድሪያው ሊቀ ጳጳስ በአባ ጢሞቴዎስ 3ኛ አማካይነት የተጻፈ ደብዳቤ ለዚህ ማስረጃ ነው። በተጨማሪም በአባ ጴጥሌዎን ፀሎት የተደገፈ ሁኔታ መሆኑና በአባ አረጋዊ (ዘሚካኤል) የተጻፈው የደብረዳም ገዳም ባለርስትና ጉልት ሊሆኑ መብታቸው ከመገገሥት ጋር ካላቸው ግንኙነት ሳይሆን እንደማይቀር ይታመናል። አፄ ካሌብም ከእነዚህ መነኮሳት ጋር ባለው ግንኙነትና ከእነርሱ በተማረው ትምህርት በዕድሜው መጨረሻ መንኲሶ በጠባብ ሞሻ ውስጥ ገብቶ እዚያው ሞተዋል ይባላል። ያራድም በተመሳሳይ መንገድ ሰሜን ተራራ ላይ ወጥቶ በምነና ሲኖር እዚያው ሞተዋል ተብሎ ተጠቅሶአል።

የተጠቀሱት መነኮሳት ወደ ኢትዮጵያ ይዘው የመጡት ሥርዓተ ምንኩስናና የገዳምን ሥርዓት ነው። ከምንኩስናው ሀሳብ ጋር አብረው ደባል ሆነው የገቡ ሥርዓቶች በከፊል የሚከተሉት ናቸው።

- ሀ) አለመጋባት፡ ቢያንበውም ትቶ ትዳር አፍርሶ የመመነን ስሜት
 - ለ) ወደገዳም ወይም ወደ በረሃ ሄዶ የመቀመጥ ስሜት
 - ሐ) በጾምና በፀሎት ፈተናን የማሸነፍ ስሜት
 - መ) ብዙ ስግደትን በመስገድ ድካም ሥጋን የማሸነፍ ግብር
 - ሠ) አርድናን (ግህበሩን ማገልገል፡ እንግዶችን መቀበል፡ እግርን ግጠብ)
 - ረ) በጥሩ ቦታ አለመቀመጥ ወይም አለመተኛት (ምቹ ነገር አለመፈለግ)
 - ሰ) ወደተቀደሱ ቦታዎች መሄድ መጉብኘት
 - ሸ) የገዛ ራስን ማጉሳቆል ተባይና የመሳሰሉት ሰውነትን እንዲጉዱ መፍቀድ
 - ቀ) ከመነኮስ በኋላ የሚያገባ ኪዳኑ እንደፈረሰ መቁጠርና ቁርባንን መከልከል
 - በ) በሥርዓተ ምንኩስና የመዓርገ ጽድቅን አጃም ማሰብ የሚሉ ናቸው።
- ከነዚህም ሌላ በሥርዓተ ጳኩሚስ፡ በራዕዩ ጳኩሚስ፡ በፍትሐ ነገሥት፡ በመጽሐፈ ገነት፡ በመጽሐፈ መነኮሳት በመጽሐፈ ሐዊ የተጻፈ ልዩ ልዩ ሥርዓት አለ።

እንግዲህ እነዚህ መጪ የሆኑ ባህሎች በቤተክርስቲያን ገብተው ከመሠረታዊው ክርስትናና ከመጽሐፍ ቅዱስ ቃል ምን ያህል

እንዳራቁአት መመልከት ተገቢ ነው። ጽድቅና ቅድስና በእግዚአብሔር ጸጋና ቸርነት እንዲሁም በጌታ በኢየሱስ ክርስቶስ ሞትና ትንሳኤ መሆኑ ቀርቶ በሰው ልፋትና በሥጋ ጉዳት የእግዚአብሔርን መንግሥት ለማግኘት መሞከር የበለጠ ጉዳት ነው። ቆላስ. 2፡16-23

«በርሱ የሚያምን ሁሉ የዘላለም ሕይወት እንዲኖረው እንጂ እንዳይጠፋ እግዚአብሔር አንድያ ልጁን እስኪሰጥ ድረስ ዓለሙን እንዲሁ ወደአልና»። ዮሐ. 3፡16

«አሁን በደሙ ከፀደቅን በርሱ ከቁጣው እንድናለን» ሮሜ 5፡9።

«ፀጋው በእምነት አድናኦትኋልና ይህም ከእናንተ አይደለም» እያለ ቃሉ ሲያውጅ የገዛ ራሱን በሥጋ ድካም ለማጽደቅ መሞከር የእግዚአብሔርን የጽድቅ ጉዳና መቃወም ነው።

«በእውነት ደዌአችንን ተቀበለ፤ ሕመማችንንም ተሸከሞአል እኛ ግን እንደተመታ በእግዚአብሔርም እንደተቀሰፈ ቆጠርነው። እርሱ ግን ስለመተላለፋችን ቆሰለ ስለ በደላችን ደቀቀ፤ የደህንነታችንም ተግላጽ በርሱ ላይ ነበረ፤ በእርሱም ቁስል እኛ ተፈወስንን»። ኢሳ. 53፡ 4-5

በኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ተዋሕዶ ቤተክርስቲያን የበዓላት ብዛት

በኢትዮጵያ ውስጥ የሚከበሩትን በዓላት ጅማሪና ታሪካዊ አመጣጣቸውን እያንዳንዱ ኢትዮጵያዊ ማወቅ ያለበት ይመስለኛል። በዓል ሲባል አንድ ጸድቅ ወይም ሰማዕት የሚባል ሰው የተወለደበት፣ የሞተበት ወይም ከፍተኛ የሆነ ተዓምር ሠራ የሚባልበትና ስለ ሃይማኖት ከፍተኛ መስዋዕትነት ከፈለ የተባለበት ዕለት ነው። መልዓክም የሆነ እንደሆነ ትልቅ ተዓምር ሠራ የሚባልበት ዕለት እንደ በዓል እንዲከበር ሕዝቡ በቤተክርስቲያን መሪዎች ሲታዘዝ የሚፈጽሙ ነው። አንድ ሰው እንዲሟላለት የሚፈልገውን ለሚያመልከው ግዙፍም ሆነ ረቂቅ ነገር «አሟላልኝ ወይም ያሟላልኛል» ብሎ ፍላጎቱን ሲገልጽ «ይህን የፈጸምክልኝ እንደሆነ ... እንዲህና እንዲያ አደርጋለሁ ስለት አገባለሁ» በማለት ደስታውን አክብሮቱን ወይም መሻቱን የሚገልጽበት ሁኔታ ነው።

የበዓል አከባቢ በአጠቃላይ መልኩ ሲታይ ከረጅሙ የአምልኮት ታሪክ የተያያዘና ከእርሱም ተነጥሎ የማይታይ ነው። በየታሪካዊ ወቅቱና በየቦታው የነበሩ ማህበረሰቦች በአንድ ላይ ተሰብስበው የጨረቃ፣ የፀሐይ፣ የዛፍ፣ የወንዝ፣ የቋጥኝና የእርሻ አምላክ፣ የሞት አምላክ፣ የዝናብ አምላክ ... ወዘተ እያሉ ለሚጠሯቸውና እርካታቸውን ፍርሃታቸውን፣ ቁጣቸውን በአጠቃላይ ሥጋዊና መንፈሳዊ ጭንቀታቸውንና ደስታቸውን ጭምር ይገለጡ እንደነበረ ከታሪክ መገንዘብ ይቻላል። በዘመናችንም የሚታየው የእምነት በዓላት አከባቢ የተወሰነ የቅርጽ ልዩነት ይኑረው እንጂ ይዘቱ አንድ ነው።

በኢትዮጵያ ውስጥ ለአያሌ መቶ ዓመታት የቆየው እምነት የበዓላት አከባቢ አመጣጥና አጀማመር ስንመለከት ከዚህ ብዙ የተለየ አይመስልም። ለዚህም የቤተክርስቲያን ሊቃውንት የሰጡትን ሀሳብ በ1976 ዓ.ም በሰኔ ወር በታተመው መስከረም መጽሔት ቅጽ 4 ቁጥር 18 ከገጽ 57-77 እንደሚከተለው ተገልጿል።

የበዓላት አከባበር ይዘትና ቅርጽ ስንመለከት የአሪት ቅጅነት ያለበት በመሆኑ የአይሁድ የበዓል አከባበር ልምድና ሥርዓት በቅይጥ ይታይበታል። ይህንንም የምናረጋግጠው የኦርቶዶክስ አግኝ የሆነው ሁሉ ከአሪት ሥርዓት በወረሰው መሠረት ቅዳሜንና እሁድን ብቻ፣ ሳይሆን በሌሎችም በዓላት ቡና አይወቅጥም፣ ውሃ አይቀዳም፣ ወንዝ አይሻገርም፣ ሥር አይምስም፣ ቅጠል አይበጥስም፣ ልብስ አያጥብም፣ ፈትል አይፈትልም።

የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ስለ በዓላት አከባበርና ድንጋጌ ከመጽሐፍ ቅዱስ ይልቅ መመሪያና ምንጭ አድርጋ የምትቀበለው «ፍትሐ ነገሥት» የበዓላት አከባበር በሐዋርያት የተደነገገ ከዚያን ጊዜ ጀምሮ ሲወርድ ሲዋረድ የመጣና ክርስትናን በተቀበሉ ሕዝቦች ዘንድም እምነታዊ ባህል ሆኖ የቀየ መሆኑን ይናገራል። ሶስት መቶ አሥራ ስምንት ሊቃውንት በኒትያ ጉባኤ ተሰብስበው የክርስቶስ ሐዋርያት የመላዕክት፣ የሰማዕታት ... ወዘተ በዓላት መታሰብ እንዳለባቸው መወሰናቸውን ይኸው መጽሐፍ ይተርካል።

ሆኖም በፍትሐ ነገሥት እንዲህ ተብሎ ተደንግጉአል ይባል እንጂ በኢትዮጵያ ውስጥ ከየትኛው ምዕተ ዓመት ጀምሮ የሐዋርያት፣ የጻድቃን፣ የመላዕክት ... ወዘተ በዓላት መከበር እንደተጀመሩ አይናገርም። ስለ ቅዳሜ አከባበር ግን ምናልባት ሌሎችን የአይሁድ በዓላት ከክርስትና መግባት በፊት ኢትዮጵያ ታከብር እንደነበረ አንዳንድ ጥቆማዎች አሉ። የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን የእምነት ባህል ከአሪትና ከእስክንድሪያ፣ ከሶሪያና ከግሪክ አብያተ ክርስቲያናት ልማዳዊ የበዓል አከባበር ቅይጥ ያለበት መሆኑን መገንዘብ ይቻላል።

በ6ኛው ምዕተ ዓመት ገደማ ከሶሪያና ከግሪክ የመጡት ዘጠኙ ቅዱሳን እንዲሁም በየጊዜው እስከ ሃያኛው ምዕተ ዓመት መጀመሪያ አጋማሽ ድረስ በተከታታይ እየመጡ የኢትዮጵያን ቤተክርስቲያን በበላይነት ሲያስተዳድሩ የነበሩት ግብፃውያን ጳጳሳት የበዓላት አከባበር በኢትዮጵያ ውስጥ እየተስፋፋ እንዲሄድና ምናልባትም እንዲንዛዛ አስተዋጽኦ ማድረጋቸው አልቀረም።

በሌላም በኩል ከግራኝ ወረራ ጀምሮ የእስልምና ሃይማኖት በኢትዮጵያ እየተስፋፋ ሲመጣና የጣኦት አምልኮም እየበዛ ሲሄድ ይህንን ሁኔታ ለመከላከል የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን እንደ መፍትሔ የወሰደችው በዓላትን ግብዛትና በጥብቅ እንዲከበሩ ማድረግን እንመለከታለን።

የቤተክርስቲያኒቱ በዓላት ዛሬ በሚታዩበት ቅርጽና ይዘት እንዲከበሩ ያስገደደው እኔ ዘርዓዕቆብ ከ1426-1460 ዓ.ም እ.ኤ.አ. (ከ1434-1468) እንደሆነ ታሪክ ያስረዳል። ንጉሡ እኔ ዘርዓዕቆብ ከምንኩስና ወደ ነጋሚነት የመጣ እንደመሆኑ፤ ካህናት ደብተራ ስለበዓላትና ትሩፋት መጻሕፍት ጽፈው ሕዝቡን እንዲያስተምሩ አደረገ። ሕዝቡ በውድም በግድም የንጉሡን ሃይማኖትና አምልኮ አሜን ብሎ ካልተቀበለ በግርፋትና ምላሱን ከንፈሩንና አፍንጫውን በመቁረጥ ለሌላው ማስደንገጫ እንዲሆን ተደረገ። ይህንን ያደረገው ከእምነት ቀናኢነት የተነሳ ሳይሆን ለአገዛዝ እንዲመቸውና ግዛት ለማስፋፋት እንዲያግዝው አስቦ እንደነበረ ይገመታል። በዚህም መንፈስ ሕዝቡ በበዓላት ቀን በየቤተክርስቲያኑ እየተሰበሰቡ በዓላትን በደመቀ ሁኔታ አጥብቆ እንዲያከብር ከግዝዙም በላይ ተጨማሪ በዓላትንም ወስኖ እንዲከበሩ አድርገውአል። በተለይም የግርያም በዓላት በዓመት ሰላሳ ሶስት ቀን ልክ እንደ እሁድ እንዲከበር ያደርገ ንጉሡ እኔ ዘርዓ ዕቆብ ነው።

እኔ ዘርዓዕቆብ መጽሐፈ ብርሃን በተባለው መጽሐፉ ቅዳሜና እሁድ በእኩልነት ደረጃ እንዲከበሩም አዞአል።

ከዚህም ሌላ በተወሰነ ጊዜና ቦታ የነበረ መስፍን ወይም ተሰሚነት የነበረው ምስለኔ «ሕልም አየሁ እንዲህ ያለ ተዓምር እገሌ ሠራልኝ» ብሎ ያከብረው የነበረው በዓል ቀስ በቀስ በእርሱ አካባቢ ኗሪ በሆነው ጎብረተሰብ ክፍል ዘንድ ተዘውትሮ የሚከበር እየሆነ እንደመጣና በሌላ በኩል ደግሞ አንድ ባህታዊ ወይም «ከዋሻ ወጣሁ» የሚል መነኩሴ «እገሌ የሚባል ጻድቅ ወይም ሰማዕት ... ወዘተ በዓሉን በየወሩ እንድታከብሩና፣ እንድትዘክሩ ንገር ተብዬ ታዝዣለሁ» ብሎ በመስበኩ በየአካባቢው ኗሪ ሕዝብ ማክበር እንደጀመረ «የጻድቃንና የሰማዕታት ገድሎችን» ስንመረምር እንረዳለን። እንዲሁም አንድ ጻድቅ ወይም ሰማዕት በአንድ አካባቢ ላይ ከደረሰው ሁኔታ ጋር ይያያዝና «ይህንን ተዓምር የሠራው እገሌ ነውና በዓሉን ማክበር ይገባናል» ብለው የአካባቢው ጭቾች ስለሚያስተምሩ በዚያ አካባቢና ቀስ በቀስም በሌላው አካባቢ የወሩንም ይሁን የዓመት በዓሉን ማክበር የተለመደ ሆኖ እንደቀረ የቤተክርስቲያን ሊቃውንት ይጠቁማሉ። ለምሳሌ በሸዋ ተክለሃይማኖት፣ ዜና ግርቆስ፣ በጉጃም ገብረ መንፈስ ቅዱስ ተክለ አልፋ፤ በትግራይ አቡነአረጋዊ ... ወዘተ ተዘውትረው የሚከበሩና ከፍተኛ ክብር የሚሰጣቸው ናቸው።

ይሁንና ምንም እንኳን የቅዱሳንና የሌሎችም በዓላት በእግዚአብሔር ቃል በመጽሐፍ ቅዱስ የተጻፈ ሕግጋት ሳይሆኑ በራሷ በቤተክርስቲያን በኩል የተደነገጉ ናቸው። እንዳንዶቹ በዓላትም ከሐዋርያት ዘመን ጀምረው መከበር የጀመሩ ናቸው። ቢባልም በኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ሲኖዶስ ታሪክ ውስጥ ይህ በዓል በዚህ ደረጃ ይከበር ወይም አይከበር ተብሎ የተደነገገ ነገር ደግሞ የለም። የበዓላትን አከባባይ ደንጋጌ የሚናገሩት ፍትሐ ነገሥት መንፈሳዊና ስንክሳርም ቢሆኑ በአንድ የተወሰነ ወቅት የተጻፉ ከመሆናቸው በስተቀር ማብራሪያ ያለው ሙሉ መግለጫ አይሰጡም። በዓላትን ማክበሩ ግን የእምነቱ ነፃብራቅ ነው።

12.1 የበዓላት ብዛትና አመዳደብ፡

በኢትዮጵያ ውስጥ የበዓላት ብዛት የፈጠሩአቸው ማህበራዊ ችግሮች በቀላሉ የሚገመቱ አይደሉም። እህል በወቅቱ እንዳይዘረፉ መከር በወቅቱ እንዳይሰበሰቡ፣ ገበሬው በወቅቱ አጭዶ በወቅቱ እንዳይወቃ የበዓላት ብዛት እንቅፋት ሆነውበት ኖረዋል።

የዕደ ጥበብ ባለሙያዎችንም ቢሆን «ዛሬ የእገሌ በዓል ነው ነገና ከነገ ወዲያም እገሌ ነው» እየተባለ ሽማግሌ፡ ቆዳ ፋቂው፡ ብረት ሠራው፡ ሸክላ ሠራው ... ወዘተ ሥራቸውን በወቅቱ እንዳያከናውኑ እንቅፋት ሆኖባቸዋል። በመሆኑም በበዓላት ብዛት ሥራ እንዳይሠራ ተተብትቦ በመያዙ ለረሃብ፡ ከመጋለጡም በላይ ለአራጣ ብድር ተጋልጦ ይገኛል። ስለሆነም ሥራውን እንዳያከናውን አንቀው የያዙት በዓላት ለምግብ ያህል ዘጠኙ የጌታ፡ ሰላሳ ሶስቱ የማርያም፡ አሥራ ሁለቱ የሐዋርያት፡ አሥራ ሁለቱ የወሩ ገብርኤል፡ አሥራ ሁለቱ የወሩ ሚካኤል፡ አሥራ ሁለቱ የወሩ መድሃኒዓለም፡ አሥራ ሁለቱ የወሩ ባለእግዚአብሔር በዓመት ውስጥ የሚውሉት መቶ አራት የቅዳሜና የአሁኗ በዓላት ወዘተ ... ናቸው። በተጨማሪም ለጻድቅ ስለት ተስዩ ስለደረሰልኝ አክብረዋለሁ፡ ክርስትና ተነስቼበታለሁ፡ ጠበል ጠጥቼ ተፈውሼበታል ... ወዘተ ከሚለው የዋህ ተከታይ ሌላ ደግሞ ቄሱም ሆነ ባህታዊው ይህንን በዓል ብትሽር አዝመራህን በረዶ ይመታብሃል፤ አይጥ ይበላብሃል፤ መዓት ይወርድብሃል ይሉታል በማለት አንድ የቤተክርስቲያን ባለሥልጣን የነበሩ ሰው ገልጸዋል። ሌላው የቤተክርስቲያን ሊቅ ደግሞ «በኢትዮጵያ ውስጥ ወደ ሶስት መቶ የሚጠጉ ገድል የተጻፈላቸው ኢትዮጵያውያን ቅዱሳን አሉ። የእነዚህ

ቅዱሳን የእግዚአብሔር ወዳጆች የሰው ልጅ አግላጆች የተባሉት በአካባቢያቸው ቢያንስ ቢያንስ ከዓመት ውስጥ ዕለተ ልደታቸውና ዕለተ ዕረፍታቸው ይከበራል። ከዚህም በቀር በየወሩ ተክለሃይማኖት፡ ቅዱስ ጊዮርጊስ፡ ኪዳነምህረት፡ ሥላሴ፡ አቡነ ገብረመንፈስ ቅዱስ፡ ሩፋኤል፡ ሐና፡ ቂርቆስ፡ አቡነአረጋዊ፡ አቡነገሪማ፡ የሰጣቱዎስ፡ መርቆርዮስ፡ መድሃኒዓለም፡ አማኑኤል፡ ማርቆስ፡ በዓታ፡ ልደታ እነዚህ በዓላት በአብዛኛው የኦርቶዶክስ አማኝ ዘንድ ይከበራሉ። እነዚህን ያላከበረ እጅ እግሩን አጣጥፎ እቤቱ ያልተቀመጠ ሰው «በዓላቱን ሽረሃል» ተብሎ ሲወገዝ ንስሐ ግባ እየተባለ የጾም የስግደትና የገንዘብ ቅጣት ይወሰንበታል። እንደ ቤተክርስቲያኒቱ አባባል ከሆነ ግን እነዚህ የግዝት በዓላት አይደሉምና ማስገደዱ ተገቢ አልነበረም። ቂሶች የግዝት በዓላትን ለይተው ስለማያውቁ ሕዝቡን ግራ ያጋቡታል» ሲሉ ሃሳባቸውን ሰንዝረዋል።

ስለአካባቢው የአየር ሁኔታ መለዋወጥ ማለትም የዝናብ ዕጦት፡ ድርቅና ረሃብ እንዲሁም የአዝመራው በበረዶ መመታት ዓይነተኛ ምክንያት አድርገው የሚያቀርቡት በዓል ከመሻር ጋር ነው። ሕዝቡ በዓልን እየሻረ ከሚሠራ ይልቅ ከሳምንት አንዱን ቀን እንኳ ቢሠራ ምርቱ ይበረክትለታል፤ ካልሆነ ግን የእግዚአብሔር መዓት ይወርድበታል እያሉ ያስተምሩታል።

ይህ በዚህ እንዳለ የኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ቤተክርስቲያን በምትቀበለውና በየዕለቱም በቤተክርስቲያን በሚነበበው «ስንክሳር» በተባለው መጽሐፍ መሠረት የዓመቱ ቀናት በመላ ወይም በእያንዳንዱ ወር ውስጥ ያሉት ሰላሣ ቀናት በአማካይ በእያንዳንዱ ቀን ሁለት ሁለት በዓላት ይውላሉ ለማለት ይቻላል።

ለዚህ እንደምሳሌ የመጋቢትን ወር ብቻ እንኳን ብንመለከት በወሩ ውስጥ ከሚከበሩት ከአርባ አራቱ ታቦት መደበኛ በዓላት በተጨማሪ በድርብ የሚከበሩ የሚከተሉት ናቸው።

1. ሀ) በርኪኮስ፤ ለ) እስክንድሮስ
2. መከራዊ ጉርጉርዮስ
3. ሀ) ቀዝሞስ፤ ለ) በርፎንዮስ
4. ሀ) ማሳበረ ጉባኤ ዘደሴተ ደቂቀ ኤሞር፤ ለ) ህኑልያስ፤ ሐ) ሀይመተ ሥላሴ (ቅ/ት)

5. ሀ) ሰርዋን፡ ለ) አውደክርስቲያን(ት)፡ ሐ) ገርግኖስ፡ መ) ገ/መንፈስ ቅዱስ፡ ሠ) ቴዎድሮስ
6. ሀ) ዲዮስቆሮስ፡ ለ) ቴዎድሮስ፡ ሐ) አንጦንዮስ
7. ሀ) ፈልዋን፡ ለ) አብላንዮስ፡ ሐ) ቴዎዶስዮስ
8. ሀ) አርያዊ፡ ለ) ግትያስ፡ ሐ) ዮልያኖስ
9. ሀ) እንድርያስ፡ ለ) አውሳቢዮስ፡ ሐ) አርግ፡ መ) 40 ሰማዕታት፡ ሠ) 200 ሰማዕታት፡ ረ) ኖብ፡ ሰ) ብንግንያስ
10. መስቀለ ክርስቶስ
11. ሀ) ቴዎጢኪኖስ፡ ለ) ባስላንክስ፡ ሐ) አሌፍ፡ መ) አውሳብዮስ፡ ሠ) ኤፍሬም
12. ሀ) ሚካኤል፡ ለ) ዲሜፕሮስ፡ ሐ) መላዚ፡ መ) ተስፋጽዮን
13. ሀ) 40 ሐራ (ቅዱሳን)፡ ለ) መርቆሪዮስ፡ ሐ) መቃሪዮስ እስክንድርያዊ፡ መ) ዋልጢኖስ፡ ሠ) ይሁዳ መቃብያዊ
14. ሀ) ቂርቆስ፡ ለ) በጥል፡ ሐ) ቢናዳ፡ መ) አውጋንዮስ፡ ሠ) አውጋንዮሮስ፡ ረ) አንልብድዮስ፡ ሰ) አፍጺ፡ ሸ) ገርሲዎስ፡ ቀ) ድምራ (ቅድስት)፡ በ) ቶማስ ሐዋሪያ
15. ሀ) ሣራ (ቅድስት)፡ ለ) ሳልፋኮስ፡ ሐ) ህልያስ፡ መ) ቂርቆስ
16. ሚካኤል ጳጳስ
17. ሀ) አላዛር፡ ለ) ቴዎቅራጦስ፡ ሐ) ጊዮርጊስ (መስታጋድል)፡ መ) ተለስስ፡ ሠ) ዮሴፍ፡ ረ) ኒቆር፡ ሰ) አባ ገሪማ
18. ኤስድሮስ
19. ሀ) አርዕፍሮስ፡ ለ) እስክንድሮስ ግብፃዊ፡ ሐ) አጋብዮስ፡ መ) ኒምጦስ፡ ሠ) ቡኒዮስ፡ ረ) ዲዮስቆሮስ፡ ሰ) ተላስዮስ፡ ሸ) አስኮፍፍር፡ ቀ) ግርታ (ቅድስት)፡ በ) አርቃድዮስ፡ ተ) ዮሐንስ
20. ሀ) ሚካኤል (ጳጳስ)፡ ለ) ክርስቶስ አልዓዛርን ያስነሳበት፡ ሐ) ጽጌ ሰላሴ (ቅድስት)፡ መ) አስጠራጠኒቃ፡ ሠ) አስቃራን
21. ሀ) ግርያም፡ ለ) ላሜህ፡ ሐ) ቴዎድሮስ፡ መ) ጢሞቴዎስ፡ ሠ) በአልዓዛር ቤት ክርስቶስ ተግሪዎቹን የሰበከበት፡ ረ) ሊቀካህናት አልዓዛርን ለመገደል የመከሩበት፡
22. ሀ) ክርስቶስ ኢየሩሳሌም የገባበት፡ ለ) ቂርሎስ

23. ሀ) ዳንኤል (ነቢይ)፡ ለ) አይሁድ በቆያት ቤት በክርስቶስ ላይ የመከሩበት
24. ሀ) መቃርዮስ፡ ለ) አይሁድ በክርስቶስ ላይ ምክራቸውን ያፀኑበት
25. አኒፍኖስ
26. ሀ) ኢዮጵራቅስ (ቅድስት)፡ ለ) ፍርፍርዮስ፡ ሐ) ክርስቶስ የተግሪዎቹን እግር ያጠበበት፡ መ) ይሁዳ ክርስቶስን የሸጠበት
27. ሀ) መቃርዮስ፡ ለ) እስጢፋኖስ፡ ሐ) ሰቅለት፡ መ) ሕዝቅያስ፡ ሠ) ገላውዴዎስ፡ ረ) አባ ዮሐንስ
28. ቆስጠንጢኖስ
29. ሀ) የገብርኤል ብሥራት፡ ለ) የጳውሎስ ስብከት በዋርቆ አገር
30. ሀ) ስሞን (መስፍን)፡ ለ) ያዕቆብ፡ ሐ) ግሙድ መ) ገብርኤል ከእግዚአብሔር ወደ ግርያም የተላከበት።

12.2 መደበኛ የወር በዓላት

- 1 ሀ. ልደታ ግርያም ለ. ራጉኤል ሐ. መጥመቁ ዮሐንስ
2. ሀ. አባ ጉባ ለ. መትረ ተሪሱ
3. ሀ. ባዕታ ግርያም ለ. ፋኑኤል
4. ዮሐንስ ወልደ ነጉድጓድ
5. አቡነ ገብረመንፈስ ቅዱስ (አቦዬ ወይም አቦ የሚባሉት)
6. ሀ. ኢየሱስ ለ. ቍስጃም
7. ሥላሴ
8. ሀ. አርባዕቱ እንስሳት ለ. አባ ኪርስ ሐ. አባ መሪና
9. ሠልስቱ እምዕት
10. መስቀለ ኢየሱስ
11. ሐና ግርያም
12. ሚካኤል
13. ሀ. ፋፋኤል ለ. እግዚአብሔር አብ ሐ. አቡነ ዘርዓ ብሩክ
14. አቡነ አረጋዊ (ገብረ ክርስቶስ)

15. ጨርቆስ
16. ኪዳነ ምህረት
17. እስጢፋኖስ
18. ሀ. ስብራተ ዐፅመ ጊዮርጊስ ለ. አቡነ ዮስጣቲዮስ
19. ገብርኤል
20. ሀ. ሕንፀታ ለማርያም ለ. ፊልጶስ ሐዋርያ
21. ማርያም
22. ሀ. ኡራኤል ለ. አባ ደቅስዮስ
23. ጊዮርጊስ
24. ተክለ ሃይማኖት
25. ሀ. መርቆርዮስ ለ. አቡነ ሐቢብ
26. ሀ. ዮሴፍ ለ. ቶማስ
27. መድሃኔዓለም
28. አማኑኤል
29. ባለ እግዚአብሔር (ባለወልድ)
30. ማርቆስ

ከዚህ በላይ የተዘረዘረው ሁኔታ እንደሚያስረዳው ወሩ ማለት ሠላሳው ቀን በሙሉ በበዓላት ተይዞአል።

እነዚህ በዓላት በዓመት ውስጥ ባሉት በአሥራ ሁለቱ ወራት በተመሳሳይ ቀናት እየተደጋገሙ የሚውሉ ናቸው። በአንዳንድ አካባቢዎች ደግሞ እንደ ቄሶቹ ግድየለሽነት ወይም ራሳቸው በግብርና ሥራ የተሠማሩ ሲሆኑ ቀለል ያለ ሥራ ማለት እንደ ማረስ ማጨድ መውቃት ወዘተ ... ትተው የታጨደውን መሰብሰብ አውድማ በመለቅለቅ ... ወዘተ እየሠሩ ያከብራሉ።

ከዚህም የተነሣ በአብዛኛው አካባቢ እንደማረስ፣ ማረም፣ ማጨድ፣ መውቃት የመሳሰሉት ሥራዎች በእያንዳንዱ ወር የማይካሄድባቸው በዓላት ከሞላ ጉደል የሚከተሉት ናቸው።

ቀን 1 ልደታ

ቀን 5 አቦ

ቀን 7 ሥላሴ

ቀን 12 ሚካኤል

ቀን 16 ኪዳነ ምህረት

ቀን 19 ገብርኤል

ቀን 21 ማርያም

ቀን 23 ጊዮርጊስ

ቀን 24 ተክለሃይማኖት

ቀን 27 መድሃኔዓለም

ቀን 28 አማኑኤል

ቀን 29 በዓለ እግዚአብሔር

ከዚህ በላይ በተገለጸው ዝርዝር መሠረት በእያንዳንዱ ወር ውስጥ ሥራ የማይሠራባቸው ቀናት በሰላሳው ቀን ውስጥ የሚውሉትን ቅዳሜንና እሁድን ጨምሮ ሃያ ገደማ ይሆናሉ። ስለዚህ እንደዚህ ባለ አካባቢ በወር የሥራ ቀናት አሥር ብቻ መሆናቸው ነው። የዓመት ክብረ በዓላትና የግዝት በዓላት የሚባሉትን ሳንጨምር የማይሠራባቸው ሁለት መቶ አርባ ስምንት ቀናት ናቸው። (ስድሳ ሰባት በመቶ) 67% መሆኑ ነው።

ቤተክርስቲያኒቱ የግዝት በዓላት ብላ የምትጠራቸውና ማንኛውም የእምነቱ ተከታይ የሆነ ሰው በግድ ማክበር ያለበት የበዓላት ቁጥር ዘጠኝ የክርስቶስ አበይት በዓላት፣ አሥራ ሁለት የሐዋርያት በዓላት፣ ሰላሳ ሶስት የማርያም በዓላት፣ ሃምሳ ሁለት የሰንበት በዓላትና የመሳሰሉት ናቸው። የእነዚህም በዓላት ድምር አንድ መቶ ስድሳ ቀናት ይሆናል። እነዚህን ቀናት ሽሮ ማንኛውንም ሥራ የሠራ አማኝ በነፍስ በሥጋው የሚቀጣና እንደ አርዮስ የተወገዘ እንደሚሆን አብዛኛዎቹ ቀሳውስት አጥብቀው ያስተምራሉ።

ከዚህም በቀር የግዝት በዓላት ባይሆኑም እንደነርሱ በመቆጠር በተመሳሳይ ደረጃ በአብዛኛው አካባቢ እንደግዝት በዓል የሚከበሩ ከፋሲካ በፊት (ከሰኞ እስከ ዓርብ) ለአምስት ቀናት፣ ከፋሲካ በኋላ (ከሰኞ እስከ ዓርብ) ለአምስት ቀናት የጳጳራዊ መስ በዓላት አምስት ቀናት፣ ከነሐሴ 16 ጀምሮ ለአምስት ቀናት፣ ደብረ ምጥማቅ ለአምስት ቀናት በድምሩ በዓመት ውስጥ ሃያ አምስት ቀናት አሉ።

የግዝት በዓላት ተብለው ከሚጠሩት መካከል አብዛኛዎቹ አምላ ሁለቱ የሰንበት በዓላት፤ አሥራ ሁለት የግርያም የወር በዓላት ከሁለት መቶ አርባ ስምንቱ በዓላት ጋር አብረው እንደሚቆጠሩ መገንዘብ ያስፈልጋል። ብዙዎቹ የበዓል ቀናት ሥራ በመተው ብቻ ሳይሆን ድግስ ተደግሶ እየተዘከረ እንደሚከበሩ የታወቀ ነው። በግንኛውም ወር ውስጥ በዓል የማይውልበት ቀን የለም። በዓመት ውስጥ የአርቶዶክስ አማኝ የሆነ ሁሉ የሚያከብራቸው በዓላት ሁለት መቶ አርባ ስምንት ቀናት ገደማ ናቸው ቢባልም እንደ አካባቢው ሁኔታና እንደ ግለሰቡ ፍቅርና አምልኮ የሚያከብራቸው ተጨማሪ በዓላት መኖራቸውንም ማስታወስ ያሻል። በአብዛኛው አካባቢ በወር በዓልነቱ የማይከበረው ታቦት በክብረ በዓሉ (በዓመት ንግሡ) ዕለት ይከበራል። ለምሳሌ እስጢፋኖስ በወር በዓልነቱ በብዙ አካባቢ ባይከበረም በክብረ በዓሉ (በዓመት ንግሡ) ዕለት የአርቶዶክስ አማኝ የዕለት ሥራውን ትቶ ያከብረዋል።

ይህ እንደ አካባቢው ሁኔታና እንደግለሰቡ ፍቅር ይከበራል ቢባልም ካህናቱ ስለበዓላቱ መከበር ከሚያስተምሩት አጠቃላይ መርህና በእያንዳንዱ አማኝ ላይ ከሚያሳድሩት ከባድ ተጽእኖ የተነሣ መሆኑ መካድ የለበትም። በየታምሩ፣ በየድርሳኑ፣ በስንክሳሩ፣ በውዳሴ፣ በመልካመልኩ፣ በቅዳሴው፣ በፀሎት መጽሐፉ ... ወዘተ የጻድቁን ወይም የመልአኩን በዓል ያከበረ በእርሱም ስም ጠበል ጠዲቅ የዘከረ የጻድቁን ዋጋ ያገኛል፤ ለጻድቁ ዝክር አሻር ሲቆላ የሸተተው ሁሉ እስከ ሶስት ትውልድ ይማራል ... ወዘተ እየተባለ ነጋ ጠባ ስለሚሰበክለት አብዛኛው የእምነቱ ተከታይ ይህን ዓለም ንቆ የወዲያኛውን ዓለም በራሱ ሥራ በዓል በማክበርና በድግስ ሊያገኝ ይጓጓል።

አንድ ሰው የእሁድንም ሆነ የግርያምን በዓላት ሽር እርሻ ቢያርስ፣ ጤፍ ቢያጭድ፣ ዛፍ ቢቆርጥ ኃጢአት በመሥራቱ በነፍስ በሥጋው እንደሚቀጣ ከፍትሐ ነገሥት እስከ መጽሐፈ ብርሃን ድረስ ያሉ የቤተክትስቲያኒቱ መጻሕፍት ይናገራሉ። ስለዚህ ሥራ መሥራት ኃጢአት ከሆነ አለመሥራቱ እንደጽድቅ መቆጠሩ ነው? በግርያም በበዓል እግዚአብሔር፣ በሰንበት፣ በሚካኤል፣ በመድሃኔዓለም፣ በጥምቀት ወዘተ ክምር ስትከምር፣ ስታርስ፣ ስታጭድ፣ ማረሻና ወገል ቀጥቆጠህ ስትሠራ፣ ግንብ ስትገንባ፣ ቤት ስትሠራ፣ ውሃ ስትቀዳ ... ውለሃልና ኃጢአተኛ በመሆን «ውግዝ ከመአርዮስ» ነህ ተብሎ

ገበሬው ብረት ተጭቃጩ፣ ቆዳ ፋቲው፣ ውሃ ቀጂዋ፣ ግንባኛው፣ ሽግ ሠራው፣ ቤት ሠራው ሌላም ሠራተኛ አርባ፣ ሰማኒያ ... ወዘተ ቀን ጾም፤ ለአርባ ቀናት በቀን ሶስት ጊዜ መቶ ሃያ ጊዜ ስግደት ስገድ፤ አሥራት በኩራት ለቤተክርስቲያን ስጥ እገሌ የሚባል ታቦት፣ ዝክር ዘክር ይባላል።

በተጨማሪም ነፍሱህ እንድትድን ኃጢአትህ እንዲሰረዝልህ ምዕዋት ለነዳያን ስጥ፣ ለቤተክርስቲያን አገልጋዮች (ካህናት) አምሃ አቅርብ፣ ንስሐ አባትህን አልብስ፣ አብላው... ወዘተ እየተባለ ቅጣት ይጣልበታል።

ሰው ሲሞት ደግሞ የጌችን ቤተሰብ ዕለት፣ ሠልስት፣ ሰባት፣ አሥራ ሁለት፣ ሰላማ፣ አርባ፣ ሰማኒያ፣ መገረቅ፣ መት ዓመት ... ወዘተ የተዘከሩ ድግስ ደግሞችሁ አስፈቱት ለግርያም ለመድሃኔዓለም፣ ለጥምቀት፣ ለፋሲካ፣ ለፍልሰታ ደግሰህ ካልዘከርክ ፍታት አንፈታም። የንስሐ አባት አገህንም እየተባለ ሀብቱን አራግሮ ደግሶ በግብላት በችጋር አለንጋ ይገረፋል። ኢትዮጵያ «በዓል ሽር የከበረ፣ ጾም ገድሮ የወፈረ የለም» በሚል በተሳሳተ ተረት ለድህነት የተዳረገ ኅብረተሰብ ያላት አገር ናት።

ከበዓላት ታሪካዊ አመጣጥና አከባቢር ሁኔታ ስንመለከት እውነተኛ አግኒያን ናቸው የተባሉት በዓመት ውስጥ ማክበር ያለባቸው በዓላት 364 ቀናት ናቸው ቢባልም እንኳ የሥራ ቀን የምትባለዋል ጥር 10 ቀን አግኒያን ሥራቸውን ትተው ታቦት ማውረድ ስላለባቸው በዓመት ግጥሽ ቀን ብቻ ተፈቅዶአል ማለት ነው። ይሁን እንጂ ይህም ቀን ራሱ በየወሩ በ10ኛው ቀን በሚከበር «በመስቀለ ኢየሱስ» በዓል የተያዘ ነው።

ይህ ሁሉ ችግር በኅብረተሰቡ ጫንቃ ላይ የተጫነው ከእኔ ዘርዓያዕቆብ ዘመን መንግሥት ጀምሮ ነው። ሁኔታውን ጠይቆ እንዳይረዳና እንዳይመራመር ደግሞ በተጽእኖ «አትመራመር» ተብሎ ተጽርዷል ይሉታል። መጽሐፍ ቅዱስ ግን «ሁሉን ፈትኑ መልካሙን ያዙ» ይላል 1ኛ ተሰ.5+21።

የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን የምትቀበላቸው ከታምረ ግርያም እስከ ስንክሳር ድረስ ያሉት መጻሕፍት ስለ በዓላት አከባቢርም በዝርዝር የሚተርኩ ናቸው። የኢትዮጵያ ገበሬ በዓመት ውስጥ የሚያከብረውን አከብር፣ የሚሸረውን ሽር የሚሠራባቸው ቀናት ከ125 እስከ 136

ሲሆኑ ያለ ሥራ የሚውልባቸው ደግሞ ከ229-240 ቀናት ይሆናሉ ማለት ነው። (መስከረም መጽሔት ቅጽ 4 ቁጥር 18 ሰኔ 1976 ዓ.ም።)

የቤተክርስቲያን ሕንፃ አሠራርን ስንመለከት ከአራቱ ጋር የተዛመደ ነው። ይኸውም ደብተራዎች የሚያዟበት ቅኔ ማህሌት፣ ሥጋ-ወደሙ ለሕዝብ የሚሰጡበትና ታቦቱ የሚቀመጥበት መቅደስ ናቸው። በኢትዮጵያ ታሪክ ታቦት በቀዳማዊ ምኒልክ አማካይነት ወደ ኢትዮጵያ መጥቶአል ይባላል። የሁለቱ ጽላት ማኖሪያ የሆነው ታቦት ስለሞን ባሠራው ቤተ መቅደስ ውስጥ እንደነበረ በ1ኛ ነገሥት ምዕ.8 ተገልጾአል። ነገር ግን በ982 ዓመት ከክ. በፊት በነገሠው በቀዳማዊ ምኒልክ ዘመን ከአሥራ ሁለቱ የአሥራኤል ነገድ ወደ ኢትዮጵያ የተላኩት ወገኖች ታቦተ ፅዮንን ይዘው መጥተዋል ተብሎአል። ይኸን እንጂ ቀዳማዊ ምኒልክ ከነገሠበት ከሦስት መቶ አርባ አምስት ዓመታት በኋላ ማለት ከክ. ልደት በፊት ከ639-609 በነገሠው ከሰሎሞን 13ኛ ትውልድ በነበረው በኢዮስያስ ዘመን ታቦቱ እዚያው በእስራኤል አገር ስለሞን ባሠራው ቤተ መቅደስ ውስጥ እንደነበረ ታውቆአል። 2ኛ ዜና 35፥3

ያምን በተመለከተ በቤተ ክርስቲያኒቱ ውስጥ በዓመት ሁሉም ሰው በግዳጅ የሚጸማቸው አጽዋማት አንድ መቶ ሰማኒያ ቀናት ሲሆኑ በጠቅላላው የጾም ቀናት ግን ሁለት መቶ ሃምሳ ናቸው። መነኮሳት ካህናትና የቤተክርስቲያን ሰዎች በእነዚህ ቀናት በሙሉ እንዲጸሙ ይገደዳሉ።

በኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ተጀምሮ የታፈነው መንፈሳዊ እንቅስቃሴ

በኢትዮጵያ የክርስትና ሃይማኖት ከገባበት ከ330 ዓ.ም ጀምሮ እስከ 1380 ዓ.ም ድረስ ከአንድ ሺህ ዓመታት በላይ ብዙ ውጣ ውረድ ያሳለፈች ቤተክርስቲያን የመንፈሳዊ ዕድገት ተሃድሶ ማሳየት ነበረባት። ይሁን እንጂ ቤተክርስቲያኒቱ በየዘመናቱ መንፈሳዊ መስለው በገቡት ትምህርቶችና የሰህተት ድርሰቶች ተሞልታ ስለነበረ እግዚአብሔር ሊጉበኛት ተመለከታት። እንደ እነ አባ ገብረ ናዝሬዊን የሚሳሉ ገዳማውያን አበው «ከኃጢአት መዳን በክርስቶስ ደም ብቻ» መሆኑን አስተምረዋል። ትምህርታቸውም ለአግዛው እስጢፋኖስ ትምህርት በር ከፋች እንደሆነ ይነገራል።

ነገር ግን ከገዳማውያን አበው አንዳንዶቹ የተለያዩ ድርሰቶችን ከመጻፋቸውና አንዳንድ ገዳማትን ከማጽጃማቸው በስተቀር ሌላ የደህንነት ወንጌል አስተምረዋል ተብሎ አልተጠቀሰም። ለምሳሌ አባ ጊዮርጊስ ዘብሔረ ጋስጫ «መጽሐፈ ምስጢር» የተባለውን መጽሐፍ የደረሱ ሲሆን በዓምደጽዮን፣ በአፄ ዳዊትና በአፄ ዘርዓ ያዕቆብ ዘመን መንግሥት የነበሩ ሰው እንደሆኑ ብቻ ተገልጾአል። በተጨማሪም እኚህ ሰው ስለቅድስት ድንገል ግርያም ያላቸውን ፍቅር ለመገለጽ አርጋና የተባለ መጽሐፍ የደረሱ ሲሆኑ የብሉይንና የሐዲስን ምሳሌዎች በእናትና ልጅ እያስመሰሉ ተርከዋል። «እርሷ ከወደደችኝ ልጄ አይጠላኝም! ልጄ ከወደደኝም የሚችለኝ የለም» ብለዋል (አርጋና)። በአፄ ዘርዓ ያዕቆብ ዘመን እጅግ ለበዛው የቤተክርስቲያን ድርሰት ዋና ሆነው የሚታዩት እኚህ አባ ጊዮርጊስ መሆናቸው ነው። ለእርሳቸውም በአማራ ሳይንት ርስተ-ጉልት ተሰጥቶአቸው ሲጠቀሙ ናረዋል።

በኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን የመነቃቃት ዘመን ብልጭ ያለው በ1380 ዓ.ም በተወለደውና እስጢፋኖስ ተብሎ በተጠራው ሰው ነበር። እስጢፋኖስ በትግራይ ክፍለ ሀገር በአጋጫ አውራጃ ልዩ ስሙ ስቡሐ በምትባል ቀበሌ ይኖሩ ከነበሩት ከአባቱ ከብርሃነ መስቀልና ከእናቱ ከግራ ተወለደ። እስጢፋኖስ ገና ተፀንሶ ሳይወለድ ሳለ አባቱ

ሞተበት። እንደ ተወለደ ስሙን «ጎድጎ-አንበሳ» ብለው ሰየሙት። ለዚህም ምክንያቱ አባቱ በአካባቢው የታወቀ ጀግና ወታደር ስለነበረ «የአንበሳ ቅሬታ» የሚል ስያሜ ነው። በልጅነቱ ከአጉቱ ጋር ሆኖ እረኝነትንና አደንን ሲለማመድ ቆይቶ ከዕለታት አንድ ቀን ከዚያ ጠፍቶ ለትምህርት ወደ ገዳም ሄደ። በሁኔታው እናቱም ሆነች ዘመዶቹ አዝነው በጣም ተቆጡ። እርሱ ግን የነፍስ ነገር የግልና የውስጥ ጉዳይ ነውና «በመመንኮስ እጸድቃለሁ» ብሎ ስላሰበ «ቆየጸ» ከሚባል ገዳም ሄዶ ሳሙኤል ዘቆየጸ በሚባል ባህታዊ «እስጢፋኖስ» ተብሎ ተሰይሞ መነኮሰ። እርሱም በቀንና በሌሊት ሰግደት፣ ሰውነቱ እንደቁርበት እስኪጣጋ ድረስ በመቆምና ለገዳሙ የእርድናን ሥራ በመሥራት ጽድቅ የሚገኝ ስለመሰለው ብዙ ተጉዳ። ይህን ሁሉ በልብ ቅንነት የእግዚአብሔርን ጽድቅ ፍለጋ ያደርግ እንደነበረ እግዚአብሔር አምላክ ስላየ ፊቱን መለሰለት። ሰው ከፍርድ ቀን በፊት መዳኑን ሊያውቅ መቻል እንዳለበት የእግዚአብሔር ቃል ተገልጦለት በዚሁ አመን። ዮሐ.3፥16 1ኛ፤ ዮሐ.5፥12።

ከዚህ በኋላ የክርስትና ሕይወቱን የሚመራበትን ሕግ አውጥቶ ከመጠጥና ሥጋ ከመብላት ተወስኖ «እንጀራን ለመብል ውሃን ለመጠጥ» መረጠ። እንዲሁም ቅዱሳት መጻሕፍትንና ትርጓሜአቸውን በመመርመር ለማስተማር ያለውን ኃላፊነት ተገንዘበና ሥራውን ጀመረ። ለማስተማርም ሲነሳ ትምህርተ ሃይማኖቱን ነድፎ በዘመኑ ለነበረው ጳጳስ አሳይቶ ተፈቅዶለት ማስተማሩን ቀጠለ። ይሁን እንጂ እውነት እንዲገለጥ የማይወድ ጠላት ዲያብሎስ በአንዳንድ በሥጋ ቅንዓት በተሞሉ መነኮሳት አማካይነት ተቃውሞ አስነሣበት። እስጢፋኖስንም ሶስት ዓመት ሙሉ አሳሰሩት። ተከታዮቹንም እነ አቡከረዙንን አሳደዱ። ምክንያቱም በርካታ መነኮሳት የእግዚአብሔርን ቃል እውነት እየተረዱ በእውነት ጉዳና መራመድ ጀምረው ነበር። ከሶስት ዓመት በኋላም ለጥቂት ጊዜ ተፈትቶ እንደቆየ በሰንበት ቀን ከገዳም እንዲወጣ ተደርጉ በእነ አቡከረዙን ገዳም ተቀመጠ።

በዚያን ጊዜ ተከታዮቹ እየበዙ ከመሄዳቸውም በላይ በመንፈሳዊ ዕውቀታቸው በሥርዓታቸውና በአካሄዳቸው እንዲሁም የእጅ ሥራ በመውደዳቸው ልዩ አርአያ ስለሆኑ ገዳማቱ ቀነብቸው። በንጉሡ በድልናኝ ዘመን መንግሥት ፖለቲካን አስታክከው «ንጉሡ እሥራኤላዊ አይደለም» ብለው ያስተምራሉ ተብለው በሐሰት ተከሰሱ። እስጢፋኖስ ግን ቀርቦ መልስ ሲሰጥ «ከእስራኤል ዘሥጋ እስራኤል ዘመንፈስ

አይበልጥምን?» በማለቱ ተመስግኖ እንደ ልቡ እንዲያስተምር ተፈቀደለት። ትምህርቱን ሲያስፋፋ ዘጠኝ አቢይና አሥራ አምስት ንዑሳን መንፈሳዊ ግህበራት ተቋቁመው በሽረ፣ በእንደርታ፣ በተንቢን እንዲሁም በአጋሚ አካባቢዎች አገልግሎት ሰጥተዋል። ማንበብ እንዲያዘወትሩ አስተምርአቸው ነበርና በሥርዓትና በወግ ይኖሩ ነበር።

የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን በአፄ ዘርዓዖስቅብ ዘመን መንግሥት

አፄ ዘርዓዖስቅብ በ1426 ዓ.ም እንደነገሠ የእስጢፋኖስን ትምህርት ተቃዋሚና በቅንዓት የተሞሉ አስመሳይ መነኮሳት ተነሳስተው «መጽሐፈ ጽልመት ወመጽሐፈ ብርሃን» የምትባል ጽሑፍ አዘጋጅተው ለንጉሡ በማቅረብ «መጽሐፈ ጽልመት ማለታችን ከንጉሡ ትዕዛዝ ውጭ የምትካሄደው የእስጢፋኖስ ትምህርት ማለታችን ነው። መጽሐፈ ብርሃን ማለታችን ደግሞ በንጉሥ መሪነት የምትካሄደው ቤተክርስቲያን ማለታችን ነው።» ሲሉ በምስጢር የንጉሡ መምህርና ወዳጅ ሆኖ በነገራቸው ያልተባበረውን አባ በርተሎሜዎስ የሚባለውን መነኮሴ ለንጉሡ እንዲሰጥላቸው ጠየቁት። ንጉሡም ጽሑፉን ከተመለከተ በኋላ «ታረቁ» ብሎ ነገሩን በቸልታ ተወው። ነገር ግን በርተሎሜዎስ በሁኔታው ተጸጸቶ ከእስጢፋኖስ ጋር ዕርቅን ጠይቆ ኅብረት ሲፈጥር ከሳሾቹ መነኮሳት የበለጠ ቀንተው እንደገና ሲኖዳ የተባለውን ልክው እስጢፋኖስ እንዲታሠርና እንዲገረፍ አደረጉ። ንጉሡ ስለጽዮን ክብር በአክሱም ታሪካዊ ድርጅት ለማቋቋም በተነሣ ጊዜ እስጢፋኖስን መጥቶ እንዲሳተፍ አስጠርቶት ነበር። እስጢፋኖስ ግን «እኔ የእግዚአብሔር ሰው መኖኝ ነኝ ስለዚህ በዓለማዊ ጉዳይ መግባትና መሳተፍ የለብኝም» ብሎ ሳይሄድ ቀረ። በኋላ ግን ንጉሡ ከአባ በርተሎሜዎስ ጋር በግዳጅ እንዲመጡ አድርጎ አጥላላቸው። እስጢፋኖስ ለንጉሡ ባለመስገዱና በፍርድ ረገድም የሚደረገውን ደባ በማውገዝ እንዲገረፍ ታዘ በሽተኛ እስኪሆን ድረስ ተደብድቦ ታሠረ። ከእሥር ቤት ከተፈታም በኋላ ከሳሾቹ የሆኑት ካህናት ደብተራ «ይህ ሰው ለማርያም፣ ለመስቀል፣ ለሥዕልና ለንጉሥ የማይሰግድ ሲሆን ሥርዓቱና ሕጉ ከነባር ባህላችን የተለየ ነው፤ ብለው ከሰሱት። ከቅዱሳት መጻሕፍት ማስረጃ ቢያቀርብም ሳይሆንለት ቀረ። በንጉሡ ትዕዛዝ ከትግራይ ወደ ሸዋ ተይዞ እንዲመጣ ተደረገ። ከዚያም ወታደሮች ይፋት ውስጥ ጓትር በሚባል ቦታ ቆዳውን ገፍፈው ብዙ ሥቃይ

እየተሠቃየ ሶስት ጊዜ የክርስቶስን ስም ጠርቶ አረፈ። ተከታዮቹ የሕይወት ታሪኩን ለመጻፍና አስከሬኑንም ከሸዋ ወደ ትግራይ ለመውሰድ ሲሞክሩ አርባ ሰዎች የሚያህሉ ተይዘው ተገደሉ።

በኢትዮጵያ ምድር በእግዚአብሔር ፈቃድ እንዲህ ዓይነት መንፈሳዊ እንቅስቃሴና የቤተክርስቲያን ተሃድሶ ብቅ ብሎ ነበር። ነገር ግን በዘመኑ የነበሩት የቤተክርስቲያን ሥልጣን ፈልጊ ሰዎችና ነገሥታት ክርስቲያኖችን በማሳደድ የእግዚአብሔርን ሥራ ለማዳፈን ከፍተኛ ጥረት አደረጉ። ይህም ከሆነ ከዘጠና ስድስት ዓመት በኋላ «ማርቲን ሉተር» የሚባል ጀርመናዊ ሰው ከሮማ ካቶሊክ ቤተክርስቲያን በተሃድሶ እንቅስቃሴ በአውሮፓ ሲነሳ የፖለቲካ፣ የቦታና የጊዜም ሁኔታ ዕድል ሰጥቶት የክርስትናን ትምህርት በወንጌል ቃል መሠረት ማስተማር ጀመረ። ዛሬም ብዙ ሰዎች በተለያዩ የዓለም ክፍሎች ይህንኑ እምነት ይከተላሉ። ማርቲን ሉተር የነበረበት ዘመን እ.ኤ.አ 1483-1546 ዓ.ም ነው። እርሱም የቤተክርስቲያን ተሃድሶ መሪ በመባል ይታወቃል። ነገር ግን ከሉተር ዘጠና ስድስት ዓመት በፊት 1387 ዓ.ም የተወለደው አግዓዝው እስጢፋኖስ የተባለው ኢትዮጵያዊ እግዚአብሔር የወንጌልን ቅርሃን በኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን እንዲያስፋፋ ገልጾለት ሲነሳ ከአቅም በላይ በሆነ የጭፍጨፋ ስደት ባይሳካለትም በማርቲን ሉተር አማካይነት ረታ እግዚአብሔር በዓለም ላይ ትልቅ ሥራ ሠርቷል። እምነቱንም ፕሮቴስታንት ብለው ሰየሙት። ትርጉሙም ተቃዋሚ ማለት ነው።

14.1 በኢትዮጵያ ምድር በግፍ የፈሰሰው የንፁሐን ደም

አፄ ዘርዓዖስቅብ ስመ መንግሥቱ ድቡ-ፀር ወይም ቁስጠንጢኖስ ሲሆን አባቱ አፄ ዳዊት ሲሞት ዙፋኑን የግኝት ንጉሥ ልጆች ማለት ወንድሞቹ በየተራ በመውረስ ሲነግሡ እርሱ ግን «ዊዳሽ ገዳም» ገብቶ መንፈሳዊ ትምህርት ሲከታተል ቆየ። በኋላም ከዓለም ለመለየት ስላሰበ በገዳሙ ሥርዓተ ምንኩስናን ፈጸመ። ምክንያቱም ንጉሥ ሲሞትና ከልጆቹም አንዱ ሲነግሥ የቀሩቱ እንዳይቀናቀኑት ተብሎ «በወህኒ አምባ» ይታሠሩ ስለነበረ ነው። ዘርዓዖስቅብ ግን ገዳም በመግባቱ እሥራት አልደረሰበትም። በገዳም ውስጥ ሆኖ ድርሰት መጻፍ ይወድድ ነበርና ታምረ ማርያም የተባለ መጽሐፍ የጻፈው እዚያው እገዳም ውስጥ ሆኖ ነበር። ከእህቱ ከጽዮን ሕዝባ ጋር በየጊዜው ይገናኝ ስለነበረ የፖለቲካውን ሁኔታ ከርሷ ይሰማ ነበር ይባላል። ከዕለታት

አንድ ቀን የመንግሥት ሥልጣን ወደ ወንድሙ ልጅ መተላለፉን ከአህዛብ ሰማ። ከፍተኛ ቅንፋትና የሥልጣን ጥግት በልቡ አደረ። ቀጥሎም ስለአጠቃላይ የአካባቢው ሁኔታና በተለይም የቤተክርስቲያንና የመሳፍንት የመኳንንቱን አስተሳሰብ ከአህዛብ ከጽዮን ሕዝባ ተረዳ። በካህናት በመንከሳትና በባህታውያኑ እርዳታና አስተባባሪነት መንግሥት በመገልበጥ ሥልጣኑን ሲጨብጥ «ከምንና ወደነጋሲነት እንዲመራ እግዚአብሔር በራዕይ ገልጦልኛል» አለ። እንዲሁም የምንኩስና ቆቡን አውልቆ ሁለት ሚስቶች አገባ። እነርሱንም አንዱን የግራ ሌላዋን የቀኝ (ባዕልቲትና ታሕቲት) ብሎ በመሰየም በዙፋን ላይ በግራና በቀኝ አስቀመጣቸው።

አፄ ዘርዓዖዕቆብ «የቤተክርስቲያን ጠባቂና የአገር መሪ እንድሆን እግዚአብሔር ለእውነትና ለትክክለኛ ዳኝነት መርጠኛል» በማለት ተነሳ። የኢትዮጵያ መንግሥት ባለሥልጣኖችና በዘመኑ የነበሩ የቤተክርስቲያን መሪዎች ይህንኑ በመደገፍ ሥልጣን እንዲይዝ ድጋፍ ሰጥተዋል። ሁለቱንም ሥልጣን እንደያዘ ከግብፅ (እስክንድሪያ) የተላከውን ጳጳስ «እኔ የቤተክርስቲያን ጠባቂ ስለሆንኩ፤ እናንተ ግብፃውያን ከኢትዮጵያ ሊቃውንት ስለማትበልጡና ልትመሩንም ስለማትችሉ ከአገር ውጣ።» በማለት አስወጣው። መንግሥት በቤተክርስቲያን አስተዳደር ውስጥ እጁን አስገባ።

ከዚህም የተነሣ « ቤተክርስቲያንና መንግሥት ሁለት ፊት ያለው መጽሐፍ ይመስላሉ መጽሐፉም ኢትዮጵያ ናት» ተብሎ የኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ቤተክርስቲያን (Ethiopian Orthodox Church) በሚል የእንግሊዝኛ መጽሐፍ ገጽ 113 ተጠቅሷል።

ከእስክንድሪያ የተላከው ጳጳስም የንጉሡን ትዕዛዝ ሊቋቋም ባለመቻሉና የቤተክርስቲያን መሪዎችና ምዕመናን ከሁለት በመከፈላቸው ከኢትዮጵያ በአስቸኳይ እንዲወጣ በንጉሡ ታዘ ስለነበረ ወዲያው ተባረረ።

በዘመኑ እውነተኛ ብርሃን የበራላቸው በወንጌል የሚያምኑ የእስጢፋኖስ ትምህርት ተከታዮች «ቤተክርስቲያንና መንግሥት ለየብቻ ናቸው። አንዱ በሌላው አስተዳደር ጣልቃ መግባትና ተጽእኖ ግድረግ የለበትም።» ብለው ተቃወሙ። ይኸውም መንግሥት የፖለቲካውንና የአስተዳደሩን ሥራ ግክናውን እንጂ በእግዚአብሔር ሥራ ጣልቃ መግባት እንደማይገባውና ቤተክርስቲያንም የሰማያዊ መንግሥት ዜጎችን ግስተማርና በእግዚአብሔር ቃል መሠረት ግገልገል እንዳለባት

እምነታቸው መሆኑን ገለጹ። ከዚህም የተነሣ ንጉሡ አፄ ዘርዓዖዕቆብ ቤተክርስቲያንና መንግሥት አንድ ናቸው። ሊነግጠሉ አይችሉም።» ብሎ የተነሣ በመሆኑ እነዚህን ክርስቲያኖች በጽኑ ተቃወማቸው (ገድለ አጋው ተመልከት) በተጨማሪም የእስጢፋኖስ ተማሪዎች የሆኑት ስደተኞች በማቴዎስ ወንጌል ምዕራፍ 23 ላይ በተገለጸው መሠረት ወንድሞችና እህቶች ከመባባል በስተቀር አባ፤ መምሩ፤ ሊቅ ... ወዘተ ተብለው መጠራት ከወንጌል ቃል ውጭ መሆኑን በመገንዘብ አጋው (ወንድሞች) አጋት (እህቶች) ይባባሉ ነበር።

14.2 በእስጢፋኖስ ትምህርት ተከታዮች ላይ የደረሰ አስቃቂ ስደት፡

አፄ ዘርዓዖዕቆብ በኢትዮጵያ የተነሳውን የቤተክርስቲያን ተሃድሶ እንቅስቃሴ የሚቃወሙ ካህናት ደብተራን ሲያደራጅና ሥልጣን በመስጠት ሲሾማቸው ሌሎችን የእስጢፋኖስ ተማሪዎች በጽኑ ይቃወም ነበር። ቀደም ሲል ባወጣው መመሪያ መሠረት ታምረ ማርያም የተባለውን መጽሐፍ ጽፎ በዓመት ሰላሣ ሶስት የማርያም በዓላት ሠርቶ በየእሁድና በየበዓላቱ ይህ መጽሐፍ ለሕዝብ ክርስቲያኑ ሲነበብ ሁሉም ሰው ቆሞ እንዲሰማው የሚሰማውም ሁሉ ሥጋ-ወደሙ (ቅዱስ ቁርባን) እንደወሰደ እንዲቆጠርለት በካህናት ግዝት አስወሰኖ በተጽእኖ ሲሠራበት ቆየ። በተጨማሪም ለቅድስት ድንግል ማርያም፤ ለመስቀል፤ ለሥዕልና ለንጉሥ እንዲሰገድ አሳወጀ። በገኛው መቶ ክፍለ ዘመን አንዳንድ የምሥራቅ አብያተ ክርስቲያናት ለሥዕል እንዲሰገድ ያደረጉትን አስተሳሰብ ተቀበለ። በተጨማሪም «ለእሉ ክልዔቱ ፍጡራን ስብሐተ ፈጣሪ ይደልዎሙ እስመ ተዐራዩ በክብርሙ።» «ለእነዚህ ለሁለቱ ፍጡራን (ለመስቀልና ለማርያም) የፈጣሪ ምስጋና ይገባቸዋል። በክብር ከእርሱ (ከፈጣሪ) ጋር አንድ ሆንዋልና።» የሚል በንጉሡ አዋጅ ውስጥ ተጽፎበት ይገኛል። ርቱዕ-ሃይማኖት በተባለ መጽሐፍ «ቅድስት ማርያም በጥር ወር ሞታ ነሐሴ 14 ቀን ተቀብራ ነሐሴ 16 ቀን ከመቃብር ወጥታ ወደ ሰማይ ዐረገች።» የሚል ትምህርት የተጻፈበትና የመላዕክትን አቀማመጥ እንዲሁም ልዩ ልዩ ዝርዝራቸውን የያዘ መጽሐፍ ለመጀመሪያ ጊዜ በግዕዝ የተጻፈው በአፄ ዘርዓዖዕቆብ ድጋፍ ነበር። በተለይም የእስጢፋኖስን ትምህርት ትክክለኛ ክርስትና ለመቃወም አፄ ዘርዓ ዖዕቆብ በጻፈው በታምረ ማርያም፤ በማኅሌተ ጽጌ፤ በአባ ጽጌ ዘድንግል በተጻፉ በመልከዑ ሥዕልና በመሳሰሉት

ድርሰቶች ብርቱ ተቃውሞ ተደርገውአል። ለምሳሌ አባ ጽጌ ዘድንግል የተባለው መነኩሴ «በጸሎ-ገድሉ ከሚመካው ከደቂቀ እስጢፋ ይልቅ በታምርሽ የሚታመኑ ኃጢአን ብፁዓን ናቸው።» ሲል ጽፎአል። በሌላም በኩል በታምረ ማርያም 12፥41 «የኢትዮጵያን ሕዝብ በጠቅላላው ማርያም አሥራት ስለተቀበለችው ሁሉም የማርያም ልጅ ሆኖ ገነት ይገባል፤ ከማለቱም በላይ «ገብረ ማርያም» ብሎ ልጁን የሰየመም ሆነ የተሰየመ ወንድና «ወለተ ማርያም» ተብላ የተሰየመች ሴት ልጅ እንዲሁም የሰየሙ ወላጆች ያለምንም ችግር ገነት እንደሚገቡ ይገልጻል። በተመሳሳይ መንገድ «ድርሳነ ሚካኤል» ደግሞ ስማቸውን ገብረ ሚካኤልና ወለተ ሚካኤል ተብለው የተሰየሙ እና የሰየሙ ሁሉ ይጻድቃሉ ይላል። (የሕዳር ፲፰ 33 ተመልከት) ይህም የወንጌልን የደህንነት እውነት የሚቃረን ሃሳብ ነው። ገላ.1፥6-9፤ ራዕ.3፥2

የእስጢፋኖስ ትምህርት የሚያስጠነቅቀው ሰው ሠራሽ ሥርዓት የማያድን መሆኑንና ለንጉሥ፣ ለማርያም ለሥዕልና ለመስቀል መስገድም የእግዚአብሔርን ቃል መሻር መሆኑን ነበር። ነገር ግን ሰዎችን ሁሉ ለማዳንና ከኃጢአት ለማንጸት ከሰማየ ሰማያት ወርዶ ከድንግል ማርያም ተወልዶ የሰውን ደካማ ሥጋ ለብሶ የመጣው በመስቀል ላይ የሞተውና የተቀበረው በሶስተኛውም ቀን ከሙታን የተነሳው ወደ ሰማይም አርጎ በአባቱ ቀኝ ያለው ለምዕመናን የሚማልደውና በሕያዋንና በሙታን ላይ ሊፈርድ የሚመለሰው ጌታ ኢየሱስ ክርስቶስ ብቻ መሆኑን ያምኑ ነበር።

ንጉሡ አፄ ዘርዓደዕቆብ በየተራራው ላይ ቤተክርስቲያን እንዲሠራና በሰፋፊ መንገዶችና በተለይም አራት ማዕዘን መንገድ ባለበት ቦታ ሁሉ በቤተክርስቲያን አቅጣጫ የእንጨት መስቀል እንዲተከል አስደረገ። ይህም የተደረገበት ምክንያት ለእግዚአብሔር ሥራ በመቅናት ወይም ክርስትናን ለማስፋፋት ሳይሆን የእስጢፋኖስን ትምህርት ከምድረ ኢትዮጵያ ለማጥፋትና «ንጉሡ የቤተክርስቲያንና የሀገር መሪ መሆን ይችላል።» የሚሉትን አድርባይ ሥልጣን ፈላጊዎችን ካህናት ደብተራ ለመሾምና እርሱም ራሱ በሥልጣን ላይ ለመቆየት ያደርገው ዘዴ ነበር። ስለሆነም በመንገድ ላይ የሚጓዝ ወንድ ይሁን ሴት፣ ልጅ ይሁን አዋቂ በመስቀለኛ መንገድ ላይ በአራቱ ማዕዘን መስቀል ወደተተከለበት አቅጣጫ እያማተበ መስገድ እንዳለበት ታወጀ። አዋጁን ተግባራዊ የማያደርጉ በእግዚአብሔር ቃል መሠረት የሚመሩ የእስጢፋኖስ ትምህርት ተከታይ ክርስቲያኖች ብቻ ነበሩ። ሌሎች ክርስቲያን ነን

ባዮችና የአሕዛብ ጣዖታት አምላኪዎችም የንጉሡን ትዕዛዝና በየአራት ማዕዘን መንገድ ይህንኑ እንዲቆጣጠሩ አድፍጠው እንዲጠብቁ የተመደቡትን ፖሊሶች በመፍራት እየሰገዱና እያማተቡ ያልፉ ነበር። ፖሊሶች በተሰጣቸው ትዕዛዝና ከንጉሡ በወጣው አዋጅ መሠረት የአላፊ መንገደኛውን አለመስገድ ይቆጠጠሩ ነበር። በመንገድ ላይ የእስጢፋኖስ ትምህርት ተከታዮች በፖሊሶች ሲያዙ በሰው እጅ ለተሠራ ሥርዓት የማይሰግዱ መሆናቸውን በመግለጽ እነርሱ የሚሰግዱለት «እግዚአብሔር መንፈስ ነው የሚሰግዱለትም በመንፈስና በእውነት ሊሰግዱለት ያስፈልጋቸዋል። (ዮሐ. 4፥24)» በሚለው በወንጌል ቃልና «ከኔ በቀር ሌሎች አማልክት አይሁኑልህ። በላይ በሰማይ ካለው በታች በምድር ካለው ከምድርም በታች በውሃ ካለው ነገር የማናቸውንም ምሳሌ የተቀረጸውንም ምስል ለአንተ አታድርግ። አትስገድላቸውም፣ አታምልካቸውም፣ በሚጠሉኝ፣ እስከ ሶስተኛና እስከ አራተኛ ትውልድ ድረስ የአባቶችን ኃጢአት በልጆች ላይ የማመጣ፣ ለሚወድዱኝ ትዕዛዜንም ለሚጠብቁ እስከ ሺህ ትውልድ ድረስ ምህረት የማደርግ እኔ እግዚአብሔር አምላክ ቀናተኛ አምላክ ነኝ።» (ዘፀ.20፥3-6) በሚለው ለሙሴ በሲና ተራራ በተሰጠው ሕገ-አረት መሠረት ለእግዚአብሔር እንጂ ለንጉሥ፣ ሥርዓት ሲባል ለመስቀል የማይሰግዱ፣ የማይስሙና የማይላለሙ መሆናቸውን በይፋ ገለጹ።

የእስጢፋኖስ ትምህርት ተከታይ የሆኑ ክርስቲያኖች የወንጌል ምስክርነትና አገልግሎታቸው በኃይልና በመንፈስ ስለነበረ በጽኑ ስደት ውስጥ ቢሆኑም በከተማና በገጠር የወንጌል ትምህርቱ እየተስፋፋ ሄደ። ምዕመናኑ ለመከራና ለሞት የተዘጋጁ ሆኑ። ወንዶችም ሆኑ ሴቶች በክርስቶስ ባላቸው የወንጌል እምነት ምክንያት ከቤተ ክርስቲያን መሪዎች ይደርስባቸው በነበረው ጽኑ መከራ ውስጥ አለፉ። እውነተኛውን መንገድ የሚከተሉ ክርስቲያኖች ምን ጊዜም ይስደዳሉና። 2ጢሞ.3፥12

14.3 አፄ ዘርዓደዕቆብ በደቂቀ እስጢፋኖስ ላይ ያስተላለፈው አዋጅ

የአዋጁ ሙሉ ቃል በግዕዝ ቋንቋ ፦

«እብለክሙ እ ሕዝብ ክርስቲያን ምዕመናኒሃ ለማርያም ድንግል በክልኢ» «ኩሉ ብዕሲ ዘተወክፈ ኪያሆሙ፣ ወዘተላተፈ ምስሌሆሙ ወዘአንበሮሙ ውስተ ቤቱ ወገብ ቤተክርስቲያን

በውስተ ምድረ ርስቱ እሙኒ ሥዩም ይሠወር ወይትበርበር ቤተ ንዋዩ፤ ወምድረ ርስቱ ይኩን ለባዕድ።

ሊቃነ ካህናትኒ ወንቡራን እድ ውጥሎሙ ሥዩማ ቤተ ክርስቲያን ወመነኮሳትሂ ወጥሎሙ ሕዝብ ለእመ ተረክቡ እንዘ እንብኡ ኪያሆሙ ፤ ፈድፋድ ኩነኔ ላዕሌሆሙ። ሢመቶሙ ወምድረ ርስቶሙ ይኩን ለካልዕ እስመ ኮኑ ሱቱፋን ምስሌሆሙ።

ወእሙንቱስ ደቂቀ እስጢፋ በአማን አይሁድ እሙንቱ እለ አብዩ ሰጊደ ለማርያም ድንግል በክልኤ ወለ መስቀለ ዋሕድ ወልድ ለእሙንቱስ ኩነኔ ሆሙ ሞት።

ወዘረከበሙሂ ይኩንኖሙ በዕኑዕ ኩነኔ ወቀቲልስ ኢይቅትሎሙ-1 አላ ይብጽሐሙ ውስተ ኩርንኔነ ከመ ንሰማዕ ቃሎሙ። ወከመ ይኩን ፍትሕ ላዕሌሆሙ ወዘተረከበ። ብዕሌ እንዘ ይብሉ ሰላም ለእስጢፋዊ መክፈልቲ ምስለ እለ ተወክፋዎሙ ለደቂቀ እስጢፋ።»

የአዋጁ ሙሉ ቃል በአማርኛ

«በሁለቱም ጊዜያት ድንግል የምትሆን የማርያም ምዕመናን የሆነችሁ ሕዝበ ክርስቲያን ሆይ እንዲህ እላችኋለሁ። «ማናቸውም ሰው ሁሉ ደቂቀ እስጢፋን የተቀበለ ከእነርሱ ጋር የተባበረ በቤቱ ውስጥም ያኖራቸው ወይም በቤተክርስቲያኑና በርስቱም ምድር ያኖራቸው ቢገኝ፤ ሹመት ያለው ከሆነ ከሹመት ይሻር፤ ቤቱም ይዘረፍ ንገዘቡ ሁሉና ያለውም የምድሩ ርስት ለባዕድ ይሁን።

ሊቃነ ካህናት፤ ንቡረ ዕድ የቤተክርስቲያን ሹማምንትና መነኮሳትም ሁሉ ሕዝቡም ሁሉ እነርሱን ሲደብቁአቸው ከተገኙ በእነርሱ ላይ ከፍ ያለ ቅጣት ይፈጸምባቸዋል። ሹመታቸውምና የምድር ርስታቸው ለሌላ ይሁን። ከእነርሱ ጋር ተባብረዋልና ነው።

እነዚህ ደቂቀ እስጢፋ ግን ለድንግል ማርያምና ለአንድ ልጅዋ መስቀል መስገድን እምቢ ያሉ ናቸው፤ በእውነት አይሁድ ናቸው። የእነርሱ ቅጣት ሞት መሆን አለበት። ያገኛቸው ሁሉ በጽኑ መከራ ይቅጣቸው። ቃላቸውን ሰምተን በአደባባያችን ሸንጎ እንድንፈርድባቸው ወደ አደባባያችን ያምጣቸው እንጂ

መገደልን ግን እርሱ ራሱ አይገደላቸው።

እንደዚሁም ከደቂቀ እስጢፋ የሆነውን ሰው አግኝቶ ሰላምታ የሰጠው ሰው ሁሉ ዕድል ፈንታው ደቀ እስጢፋን ለተቀበሉ እንደሚደረግባቸው ይሆናል።»

የኢትዮጵያ ዓመታዊ ታሪክ መጽሔት 4ኛ መጽሔት 1954 ገጽ 79-87።

በተጨማሪ በአፄ ዘርዓ ያዕቆብ የተጻፈና በ1956 ዓ.ም በአባ ተስፋ ጊዮርጊስ ተተርጉሞ በአማርኛ በታተመ ታምረ ማርያም ገጽ 112-117 የተጠቀሰው ከዚህ ቀጥሎ ያለው ነው።

«በክርስቲያን አገር የምትገኝ አንዲት ታላቅ አገር ነበረች። ነገሥታቶችና ጳጳሳቶች በዚያም የሚኖሩ ሁሉ እግዚአብሔርን ማርያምን ወላጇት አምላክን የሚወዱና በዓላቶችዋንም የሚያከብሩ የሚገዙላትና የሚሰግዱላት ናቸው። ደግሞ የልጅዋንም መስቀል በዐል የሚያከብሩ በሰገደትም የሚገዙለት ስለትም የሚያቀርቡለትና በእምነትም የሚሸከሙት ናቸው።

እነሆ በዚህ ሀገር ጥቁር ከይሲ ሐሳዊ መሲህን የሚመስል በስም ግን ክርስቲያናዊ የሆነ ሰው ተነሣ። ይህም ሰው ቄስና መነኮሴ ነው። በሥራው ግን ፍጹም አይሁዳዊ የዲያብሎስ ልጅ ነው። ይህ ወንጀለኛ ሰው «ለማርያምና ለልጅዋ መስቀል እኔ አልሰገድም» አለና ይህን ከውሾች ጥንብ የረከሰውን ትምህርቱን ለብዙዎች አስተማረ።

ለዚሁ የሰይጣን ልጅ ለሆነው ከይሲ በኋላው የቀሩትም ልጆቹ ለማርያምና ለልጅዋ መስቀል አንሰገድም አሉ። የጥፋት ትምህርት በሚሆን ትምህርታቸውም ብዙዎች አመኑ።

ይህንንም ነገር ንጉሡና የአገሩ ሰዎች ሁሉ በሰሙ ጊዜ ታላቅ ሐዘን አዘኑ። እንዲሁም በእነዚህ ወንጀለኞች አይሁድ ላይ ኃይልህን አሳየን እያሉ በብዙ ጩኸት ወደ እግዚአብሔር ለመኑ።

ንጉሣችን ዘርዓዬዕብም እነዚያን ወንጀለኞች ሰበሰባቸው። ጳገመኛም በሁለቱም ጊዜያት ድንግል ለምትሆን ለእግዚአብሔርን ማርያም በሰገደት ለሚገዙላትና ለኛ ለክርስቲያኖች ረዳት ለሆነልን ለልጅዋ መስቀል ለሚሰግዱ ሰበሰባቸው።

ከዚያም በኋላ ንጉሡና ሕዝበ ክርስቲያኑ «በሁለት ጊዜያት ድንግል ለሆነች ለማርያም ወላጇት አምላክና ደመ መለኮትን ለተቀባ ለልጅዋ

መስቀል ለምንድነው የማትሰግዱት?» አሉአቸው

እነዚያ ወንጀለኞች አይሁድ «በሁለቱም ወገን ድንግል ለምትሆን ለማርያምና ለልጅዋ መስቀል አንሰግድም ... መምህራችን እንዳስተማረን ነን» አሉ።

የክርስቲያን ጉባኤም «ለእነዚህ ሞት ይገባቸዋል» ሲሉ የሞት ፍርድ ፈረዱባቸው። እነዚህ በአፋቸው ክርስቲያን ነን የሚሉ ናቸው አሉ። ከነዚህም መካከል በስም ቀሳውስት እንደዚሁም ዲያቆናት አሉአቸው። ሥራቸው ግን ልብን የሚያሰቃይ የአይሁድ ሥራ ነው። መርገም ለተሞሉ ለእነዚህ የሞት ቅጣት ፍርድ ይገባቸዋል አሉ።

በዚያን ጊዜ ንጉሡ ከንፈራቸውን፣ አፍንጫቸውንና ምላሳቸውን እንዲቆርጡአቸው አዘዘ። ሌሎች እንዲፈሩ ተብሎ ከንፈራቸውን አፍንጫቸውንና ምላሳቸውን ቆረጡአቸው። ይህም ሆኖ እነዚያ ወንጀለኞች የተባሉት የከፋት ተግባራቸውን አልተውምና፤ እንደገና ሕዝብ ክርስቲያኑ ተሰብስቦ «እነዚያን ወንጀለኞች አይሁድ ከንፈራቸውን አፍንጫቸውንና ምላሳቸውን በመቁረጥ ብቻ ለምን ተዋችኋቸው? በሁለቱም ድንግል ለሆነች ማርያምና ለልጅዋ መስቀል አንሰግድም ስላሉ፣ በድንጋይ ሊወገሩ ይገባል» አሉ።

በዚያን ጊዜ አባ ማቴዎስ ከሚባል ከእስክንድሪያ ሊቀ ጳጳሳት ዘንድ የተላኩ መልዕክተኞች በኢትዮጵያ ነበሩ። እነርሱም ሦስት ናቸው። ... ንጉሡም ከእስክንድሪያ ሊቀ ጳጳሳት ከግብጽ ተልከው ለመጡት መልዕክተኞች ለእግዚአብሔር ማርያምና ለልጅዋ መስቀል አንሰግድም ያሉ ወንጀለኞች ናቸው ብለው እንዲፈርዱባቸው አዘዘባቸው። እነርሱም በሁለት በኩል ድንግል ለሆነችው ማርያምና ለልጅዋ መስቀል አንሰግድም ስላሉ በድንጋይ እንዲወገሩ ፈረዱባቸው። በጠቅላላው የአፍርንጊያና የቁስጥንጥንያ ሰዎችም ከጉባኤው ጋር ተባብረው በድንጋዮች ሊወገሩ ይገባል ብለው ፈረዱባቸው።

ፍርዱም ባለቀ ጊዜ ንጉሡ በድንጋዮች ተወግረው እንዲደበደቡ አዘዘና በየካቲት ወር በ2ኛው ቀን ዓርብ ዕለት በድንጋይ ተወግረው ተደበደቡ።

ስድብ የሚገባቸውን ወንጀለኞች አይሁድ በድንጋዮች ወግረው በደበደቡአቸው ጊዜ፣ እግዚአብሔር ታላቅ ተዓምር አደረገ ። ... ይኸውም በሁለት ጊዜያት ድንግል ስለሆነች ስለእግዚአብሔር ማርያም ክብርና ስለ ክቡር መስቀሉ ሲል ነው። በንጉሡ ቤተ መንግሥት

አቅጣጫ ባለውም በሩቅ ሥፍራ የሚታይ ታላቅ ብርሃን ወጣና ፈሰሰ... በንጉሡ ከተማም ታላቅ ደስታ ተደረገ። ይህ ብርሃን እስከ ብዙ ቀን ድረስ ታየ። የዚህም ብርሃን ትርኢት የእሳት ነበልባል ይመስል ነበር» የሚል ጽሑፍ ነው።

በንጉሡ በአፄ ዘርዓዖስቆብ አዋጅም ሆነ በተዓምረ ማርያም ላይ ራሱ ንጉሡ ካሰፈረው ጽሑፍ የምንረዳው በትምህርተ መለኮት ምክንያት የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ከሁለት መከፈልዋን ነው። አንደኛው ወገን «ከእግዚአብሔር ቃል ውጭ ለሰው ሠራሽ ሥርዓት አንሰግድም ለእግዚአብሔር ብቻ በመጽሐፍ ቅዱስ ቃል መሠረት መስገድና እርሱንምለክ ይገባናል እንጂ» የሚል ነበር። ሌላው ወገን ደግሞ «ለንጉሥ ለማርያም ለመስቀልና ለሥዕል ያልሰገደና ወደ ቤተክርስቲያን አቅጣጫ እያማተበ ያላነበሰ የንጉሡን ሥርዓትና የቤተ ክርስቲያንን ወግ የተላለፈ ወንጀለኛ ነው» የሚሉ ናቸው። እንደ እውነቱ ከሆነ ትክክለኛ ማስረጃ የያዘ የክርስትና መመሪያ መጽሐፍ ቅዱስ ነው። መርታት ያለባቸውም ይህንኑ የመጽሐፍ ቅዱስ ቃል መሠረት በማድረግ በአስረጃነት የሚያቀርቡ መሆን ነበረባቸው። ይኼን እንጂ ሥልጣንና ኃይል የነበረው በንጉሡ እጅ ስለነበረ፤ ከእውነት ፈጽሞ የራቀም ቢሆን ከንጉሥ ጋር የተጣመሩ አስመሳይ ውጪያዊ ገጽታቸውና ልብሳቸው ክርስቲያን የሚመስሉ ነገር ግን በውስጣቸው ከሃዲዎች የነበሩት ለጊዜው አሸናፊዎች የሆኑ መሰላቸው። ከዚህም የተነሳ ሁልጊዜ ቤተ ክርስቲያን ወንጀለኛ ነው የሚባለውን የመግረፊያና የመግደያ የትችትና የመደባደቢያ ቦታ ሆነች። የሞት ፍርድ ውሳኔ የሚሰጠው «ክርስቲያን» ተብሎ ለሚጠራውና የክርስትናን ተግባር በውል ለማያውቅ ሕዝብ ቀርቦ በቤተክርስቲያን ግቢ ውስጥ ነበር።

የቤተክርስቲያን ተልዕኮ እና የክርስትና መመሪያ ግን ባጭሩ ስንመለከት የዓለም መድኃኒት የሆነውን ከሰማየ ሰማያት ወርዶ ከድንግል ማርያም ተወልዶ የሰውን ልጆች ለማዳን ሰው የሆነውን በጎልጎታ፣ (በቀራኒዮ) መስቀል ላይ የተሰቀለውን የሞተውን የተቀበረውን በሦስተኛውም ቀን ሞትን ድል አድርጎ የተነሣውን ወደ ሰማይ ያረገውን በአባቱ ቀኝ የተቀመጠውንና በሕያዋንና በሙታን ላይ ሊፈርድ የሚመለሰውን ጌታ ኢየሱስ ክርስቶስን ለፍጥረት ሁሉ ማስተዋወቅ ነው። ይህም የምስራች ወንጌል የሚሰበከው በፍቅር እንጂ በተፅዕኖ ወይም በግድ-ሊሆን የሚችል አልነበረም አይደለምም።

ጌታችንና መድሃኒታችን ኢየሱስ ክርስቶስ ራሱ ሲያስተምር

«ሰይፍን የሚያነሱ በሰይፍ ይወድቃሉ ... ሰይፍህን ወደ ሰገባው መልስ» ብሎአል ማቴ. 26:52።

ለመሆኑ እንዲህ ዓይነት ክፉ መሠረት ያለውን ክርስትና ማን ያስተማረው ነው? እግዚአብሔር እውነትን ተረድተን እንድንናር ይርዳን! እውነትም አርነት ያወጣችኋል ተብሎ ተጽፎአልና። እውነት ግን ዋጋ ያስከፍላል። በአፄ ዘርዓዖስቅብ ዘመን የነበሩት የቤተ ክርስቲያን መሪዎችም ሆኑ ሕዝቡ እውነትን ሳይረዱ ቀርተው ሳይሆን እውነት የሚያስከፍለውን ዋጋ ላለመክፈልና ጥቂት ለመሰንበት ሲሉ በወገኖቻቸው ላይ ከባድ ግፍ ፈፀሙ። እርሙ ግን እስካሁን ካገራቱ አልተነቀለም። ማቴ. 11:20-24

ንጉሡ አፄ ዘርዓዖስቅብ የእግዚአብሔርን ሥራ የሚሠራ በማስመሰል የራሱን ሥርዓት ሲያቆም የቤተክርስቲያን መሪዎች ጉዳዩን ሳያውቁት ቀርተው ሳይሆን በሥልጣን ፍለጋና በአድርባይነት እንዲሁም በቅንፃት በእስጢፋኖስ ትምህርት ተከታዮች ላይ «ፀረ ማርያምና ፀረ መንግሥት ... ናቸው» በማለት ለፖለቲካ ሥልጣኑ ሲል ንጉሡ ሲፈጃቸው ተባባሪዎች ሆኑ። ይህም የሚያሳዝን የግፍ ድርጊት ነው። ቤተክርስቲያን የክርስቶስ አካል መሆንዋንና ክርስትናም በፍቅር እንጂ በግድ መሰበክ እንደሌለበት የእግዚአብሔር ቃል በይፋ የሚያስረዳ መሆኑ እየታወቀ ከንጉሡ ጋር እጅና ጓንት የሆኑት «የቤተክርስቲያን መሪዎች ናቸው» የተባሉት ሰዎች በብዙ ሺ የሚቆጠሩ ወንድሞቻቸው በንጉሡ ትዕዛዝ በከንቱ እንዲሞቱ ተሰማሙ። ይኸውም ንጉሡ ማንኛውንም ዓይነት ቅጣት ሲበይን እነርሱ እንዲያውቁትና እንዲስማሙበት ያደርግ ነበር። ከቤተክርስቲያን መሪዎች ውስጥ አንድም ሰው ሁኔታው እንዲገታና በመንፈሳዊ ጉባዔ፣ በፀሎት ወይም በውይይት መፍትሔ እንዲያገኝ ያደረገ አልነበረም።

ንጉሡ አፄ ዘርዓዖስቅብ በአምባገነንነት ይህንን የጥፋት አዋጅ ካወጣ በኋላ በኢትዮጵያ ውስጥ ከፍተኛና ጽኑ ስደት በእስጢፋኖስ ትምህርት ተከታይ የወንጌል ተሃድሶ ክርስቲያኖች ላይ ደረሰ። ይልቁንም አንዳንድ የገዳማት አለቆች ካህናትና የቤተክርስቲያን መሪዎች ነን የሚሉ ሰዎች ስደቱ እንዲበረታባቸው አደረጉ። ንጉሡ በአዋጁ ላይ እንደገለጸው የእስጢፋኖስን ትምህርት የተቀበለን ሰው አግኝቶ ለመንግሥት ወይም ለቤተክርስቲያን መሪዎች አሳልፎ ለሰጠ ሹመትና ሽልማት እንዲሁም ርስትና ጉልት እንዲሰጠው ደንግጉ ነበር። በአንፃሩም እነርሱን የተቀበለ፣ ስንቅ የሰጠ እቤቱ ያሳደረገና ሲፈለጉ

ደግሞ የተደበቁትን አውቆ የሰወረ ማንኛውም ሰው በእነርሱ ላይ በተወሰነው መሠረት ተመሳሳይ የሞት ቅጣት ይፈጸምበታል ይላል። ስለሆነም ብዙ ሰዎች እነርሱን እየጠቆሙ አሳልፈው በመስጠትና በማጋለጥ ዘመቻ ተሠማርተው ሹመትና ሽልማት ርስትና ጉልት ተሰጣቸው።

አንዳንድ የቤተክርስቲያን መሪዎች ይህ ሁሉ ግፍና ግድያ በክርስቲያን ወንድሞቻቸውና እህቶቻቸው ላይ ሲፈጸም ንጉሡ የጽድቅ ሥራ እንደሠራ በመቁጠር ስለእርሱ የውዳሴ ድርሰት መጻፍና ማደፋፈር ጀመሩ። ንጉሡም ጊዜና ሁኔታው አመቺ ሆኖ ስላገኘው በሚያደርገው የግፍ ሥራ የልብ ልብ ተሰማው እንጂ ፈጽሞ አልተጸጸተም።

አፄ ዘርዓዖስቅብ በእስጢፋኖስ ትምህርት ተከታይ ምዕመናን ላይ ያደረሰባቸውን መራራ ስቃይና ሞት በታሪክ ረገድ ለመጻፍ የሞከረ ሰው አልነበረም። ምክንያቱም ከላይ እንደተገለጸው የወጣው አዋጅ እጅግ የሚያስፈራና አስቃቂ ስለነበረ «የእስጢፋኖስ ተከታይ ናቸው» ተብለው እንዳይገደሉ የዘመኑ ታሪክ ፀሐፊዎች ሁሉ በፍርሃት ተዋጡ። ከሞት የተረፉት የእስጢፋኖስ ትምህርት ተከታይ የኦርቶዶክስ ምዕመናን በሙሉ ከቤታቸውና ከተወለዱበት አካባቢ ተሰደዱ። በመንግሥት ወታደሮች በኩል ከሚደርስባቸው ሥቃይ ይልቅ በክርስቲያኖችና በቤተ ክርስቲያን መሪዎች ይደርስባቸው የነበረው ሥቃይ መከራና የሞት ፅዋ የየዕለት ምግባቸው ሆኖ እንደነበረ በቤተ እስጢፋኖስ 1ኛ እና 2ኛ፣ ገድለ አጋው (የወንድሞች ገድል) በእያንዳንዱም የገድል መጻሕፍት በዝርዝር ተገልጾ ተጽፎአል። በአሁኑ ጊዜም በአውሮፓ መጻሕፍት ቤቶች ይገኛል። (የቤተ ክርስቲያን ታሪክ በአስተዋጽኦ)።

ስደት ሞትና ሥቃይ የበዛባቸው «ሰው ሠራሽ ለሆነ ሥርዓትና ለሰው እጅ ሥራ አንስግድም» ያሉትን እውነተኛ ምዕመናን ጊዜና ሁኔታ በሰጣቸው አድርባይ ሹመት ፈላጊ ካህናትና የንጉሡ ወታደሮች እያሳዳዱ መያዝ በጀመሩ ጊዜ ግህበራቸውን በሰው ማንቀሳቀስና መንፈሳዊ አሠራራቸውንም በየገጠሩ በየዋሻውና በቆላግ አካባቢዎች አደረጉ። በተለይም በተንቤን፣ በአጋሜ፣ እንዲሁም የሻርታና የማርታ ቆላግ በረሃ ተገን ሆኖላቸው ነበር።

ንጉሡ አፄ ዘርዓዖስቅብ በቤተ እስጢፋኖስ ላይ ባወጣው አዋጅ መመሪያ «ያንኛቸው ሁሉ በፅኑ መከራ ይቅጣቸው» ስለሚል የተያዙ ምዕመናን ከገፈራቸው ምላሳቸው አፍንጫቸው እንዲቆረጥ ታዘዘ። ብዙዎች በንጉሥ አደባባይ በካህናትና በሕዝብ ውሳኔ በድንጋይ

ተወግረው ሞቱ። ነገር ግን የእግዚአብሔር ቃልና የወንጌል እውነት እየበራ በሰደትና በመከራ ውስጥ እያሸነፈና እያደገ ሄደ። በዚህም መንፈሳዊ መነቃቃት የተናደደው ጠላት ዲያቢሎስ ይዋጋ የነበረው በቅንዓት ነበረ። የቤተ ክርስቲያን አገልጋይ ካህናት ሕዝቡን አስተባብረው «እስካሁን የተወሰደው የግድያ ርምጃ በቂ አይደለም» ብለው ለንጉሡ እንዲገለጽ አደረጉ። ንጉሡም ሆነ ሕዝቡ የሚቀበለው የቤተክርስቲያን መሪዎች ያሉትን ስለነበረ በሰደት ላይ የነበሩትን ጆሮ ጠቢ (ሰላይ) በየሰፍራው በማሰራጨት መንፈሳዊ መሪዎች የሆኑት አንድ መቶ ሰባት ሰዎች ከየቦታው ተለቅመው ተያዙ። አዲስ ዘርዓዎቶቹ በቤተ ክርስቲያን ግቢ በሕዝብ ፊት አቅርቦ «አሁንስ ለንጉሥ ለማርያም ለመስቀልና ለሥዕል ትሰግዳላችሁ ወይስ አትሰግዱም? ቃላችሁን ስጡ» አላቸው። እነርሱም ከመጽሐፍ ቅዱስ በመጥቀስ ለእግዚአብሔር የሚሰግዱ እንጂ ለሌላ ፍጡር ወይም የእጅ ሥራ የማይሰግዱ መሆናቸውን ገለጹ። በዚያው ስብሰባ የሞት ዓይነት ተመርጦ ካሁን በፊት ሰዎች ባልተቀጡበት ዓይነት ሞት እንዲቀጡ ተወሰነ። ለዚህም መግለጫ ሲሰጥ «ካሁን በፊት በሁለት ጊዜያት ድንግል ለምትሆን ለማርያም፤ ደሙ መለኩትን ለተቀባ ለልጄ መስቀል፤ ለሰዕልና ለንጉሥ የማይሰግዱ በመሆናቸው ከንፈራቸው አፍንጫቸው ምላሳቸው መቆረጡ፤ ምላሳቸው ተተልትሎ በማጅራታቸው እንዲወጣ በማድረግ፤ በድንጋይ ተወግረው እንዲሞቱ በመደንገግ የተወሰደው ርምጃ ተከታዮቻቸውን ለማስደንገጥ እንዲሁም ለሌላው ሕዝብ መሳቂያና መሳለቂያ እንዲሆኑ ተብሎ ነበር። ነገር ግን አሁንም ትምህርታቸውን እያስፋፉ ስላሉ ፀረ ማርያምና ፀረ-ንጉሥ ስለሆኑ ለምንም አይበጁም። እነዚህም በንጉሡ አደባባይ ከአንገት በታች ተቀብረው አፍንጫቸው ከንፈራቸውና ምልሳቸው ይቆረጥ። ከዚያም በኋላ በፈረስ አጉዳ እንዲጨፈጨፉ» ተብሎ በንጉሡ፤ በቤተክርስቲያንና «ሕዝብ ክርስቲያን ነው» በተባለ ሕዝብ ተወስኖ ከገጠርና ከከተማ ፈረስ ጋላቢዎች ተጠርተው ስደተኞቹ የኦርቶዶክስ ክርስቲያኖች አይናቸው እያየ በፈረስ ኮቴ ተጨፈጨፉ። ይህም ለሌሎች ተከታዮቻቸው ትምህርት ይሆናቸዋል ተብሎ የተወሰነ ነበር። ውሳኔውም የካቲት ሁለት ቀን በዕለተ ዓርብ በንጉሡ ዋና ከተማ ተፈጸመ።

አንድ መቶ ሰባት ቅዱሳን ተጨፍጭፈው ደማቸው በፈረስ ኮቴ ከኢትዮጵያ አፈር ጋር በወቅቱ የኢትዮጵያ ርዕሰ ከተማ እንድትሆን ተመርጣ በተሠራቸው አዲስ ከተማ በደብረ ብርሃን ከአፈሩ ጋር ተደባለቀ። ይህ የቅዱሳን ደም የፈሰሰበት ወር በያመቱ በዚህች

በኢትዮጵያ ምድር ይጮኻል። ይህም ድርጊት በንጉሡ ትዕዛዝ በቤተክርስቲያን ውሳኔ እንዲሁም በሕዝቡ ጩኸትና ድምፅ ብልጫ በተፈጸመ ሌሊት በንጉሡ የግብር አዳራሽ መብረት ወርዶ አዳራሹን አቃጠለው ተበሏል። የመብረቱ ብርሃን ከወትሮው እጅግ የተለየ ለብዙ ቀናት የታየ እንደነበረም «በገድለ አጋው» ተጠቅሶአል። ንጉሡ አዲስ ዘርዓዎቶቹ በሁኔታው በመደናገጥ ለፖለቲካ ሥልጣኑ ሲል የቤተክርስቲያን መሪዎች አድርጉ የሾማቸውን ካህናት ደብተራን ሰብስቦ ስለታየው ብርሃን ገለፀላቸው። እነርሱ ግን ምንም ፀፀት ሳይሰማቸው ህሊናቸውም ሳይወቅሳቸው ነገሩን ቀደም ሲል እንደ ጀመሩት ከጽድቅ ሥራ ጋር በማያያዝ «እግዚአብሔር ታላቅ ነው፤ እነዚህን ፀረ-ማርያሞች፤ ፀረ- መንግሥት ኃይሎች ሰላጠፋህ እግዚአብሔር ብርሃን አወረደልህ» ስለዚህ ይህ የጽድቅ ሥራ ነው። የከተማውም ስም «ደብረ-ብርሃን» ተብሎ ይሰየም በማለታቸው ከዚያን ዕለት ጀምሮ የንጉሡ ከተማ በዚሁ ስም ተሰየመ። ግድያውም የጽድቅ ሥራ ነው በማለት ንጉሡን እንዳደፋፈሩት «በገድለ አጋው» ተገልጾአል።

አቡከረዙን የተባለ የእስጢፋኖስ ደቀመዝሙር ማህበሮችን በማበረታታት ከፍ ያለ ተጋድሎ ያደረገ ሰው ነበር። ንጉሡ በሰምና በጧፍ እያስለበለበ በግርፋት ቢያስቃያቸው በክብረ መንግሥቱ ጌጥም ቢያባብላቸው የማይበገሩና በእምነታቸው የፀኑ ሆነው ተገኙ።

የአዲስ ዘርዓዎቶቹ ድርሰት የሆነው ታምራ-ማርያም የተባለ መጽሐፍ ተቀባይነት እንዲኖረው በውግዘት ጳጳሱ እንዲወስን አስደረገ። ግዝቱን የጣሰ ሰው ቢገኝ በጽኑ መከራ እንደሚቀጣ ንጉሡ ራሱ ሊቀመንበር በሆነበት በካህናት ጉባዔ አስወሰነ። ይህም እንደ ሕግ ተደንግጎ ሕዝብ እንዲያውቀው በታምረ ማርያም መጽሐፍ ተጽፎ ይገኛል።

አዲስ ዘርዓዎቶቹ በዘመኑ የነበሩትን እውነተኛ ክርስቲያኖች በማሳደድ የመንግሥትን ሥልጣንና የቤተክርስቲያንን ሥራ አጣምሮ በመያዝ የራሱን ሥርዓት በቤተክርስቲያን ያቆመ ንጉሥ ነው። በተጨማሪም ለቅድስት ማርያምና ለመስቀል ለንጉሥና ለሥዕልም መሰገድ አለበት የሚሉ ድርሰቶችና ጽሑፎች እንዲበዙና በቤተክርስቲያንም ተቀባይነት እንዲኖራቸው አደረገ። ብዙ ድርሰቶችንም በገዛ እጁ ጽፎአል። አዲስ ዘርዓዎቶቹ 34 ዓመት ያህል ነግሦ ሲሞት ልጁ በዕደማርያም «አድማስ በፀር» ተብሎ በመሰየም ዘፋኑን ወረሰ።

ስለሆነም በዘመኑ በክርስቲያኖችና በቤተክርስቲያን ላይ የደረሰው

የገፍ አገዛዝ ሳይጋለጥ ከፍ ብሎ እንደተገለጸው ፀጋፊዎችም በፍርሃት ግጥ ውስጥ በመግባታቸው እውነትን የሚገልጥ «የንጉሡ ተቃዋሚ ነው» ተብሎ ከሚደርስበት ስቃይ የተነሣ እውነት ተሸፍኖ ኖረ። 2ኛ ተሰ.2+11-12

14.4 በአፄ በዕደግርያም ዘመን የደረሰ ስደት

አፄ ዘርዓዖዕቆብ ለሠላሣ አራት ዓመታት የቤተክርስቲያንና የአገር መሪ በመሆን ሕዝቡ ክርስቲያኑን ሲያሰቃይ «ታዋቂውና ገናኖው ንጉሥ፣ በፍርድ የግያዳላ» እየተባለ ይወደስ ነበር።

አፄ በዕደግርያም እንደ ነገሠ የአምነት ነፃነት እንደሚሰጥ በግወጅ «በአባቱ ዘመን በዱር በገደል የተሰደዳችሁ ምዕመናን፣ የሃይማኖት ነፃነት ተሰጥቶአችኋልና ወደ ቤታችሁና ወደ ቤተክርስቲያናችሁ ልትመለሱና ከቤተክርስቲያን ጋር ተስማምታችሁ ልታገለግሉ ትችላላችሁ» አለ።

ስደተኞችም በወቅቱ በዘጠኝ ወቢይና በአሥራ አምስት ንዑሳን ሰውር መንፈሳዊ ግህበራት ተደራጅተው ስለነበረ ከአሥራ አምስቱ ግህበር አሥራ አምስት ተወካዮች ወደ ንጉሡ ላኩ። እነዚህ የተላኩት ሰዎች በመንፈሳዊ ብስለታቸውና በእግዚአብሔር ቃል እውቀታቸው የተሻሉ ነበሩ። ሲሄዱም ንጉሡ በራሱ በኩል እንደማይቃወማቸው በመግለጽ ስለ እምነታቸው በነፃ እንዲከራከሩ ወደ ቤተክህነት ላካቸው። ስደተኞች በእውነተኛው የእግዚአብሔር ቃል ዕውቀት የላቁ ሆነው ሲገኙ ካህናቱ በቅንዓት ተንሳስተው «እነዚህ ለንጉሥ ሥርዓት የማይገዙ ለመስቀል፣ ለማርያምና ለሥዕል የማይሰግዱ በመሆናቸው አባትህ ታላቁ ንጉሥ አፄ ዘርዓዖዕቆብ በአዋጅ ያጠፋቸው ሰዎች ናቸው» በማለት በአባቱ የተጻፈውን «ዘለፋ እስጢፋ» የተባለውን መጽሐፍ እንዲያንብ ሰጥተውት ካንበበ በኋላ ንጉሡ ሀሳቡን ለወጠ። አስራ አምስቱንም ተወካዮች አቅርቦ ለማርያም፣ ለሥዕል፣ ለመስቀልና ለንጉሥ ትሰግዳላችሁ? ብሎ ቢጠይቃቸው እነርሱ ግን እንደማይሰግዱ ገለጹለት። ከዚያም በኋላ ከቤተ ክህነት ጋር ተግክር በራሱ ጦር አሰቃይቶ ገደላቸው። ሬሳቸውንም «ጃን ሐዋዝ» የቀሳር ረዳት ብሎ በመሰየም ለሚያሳድገው አንበሳ ሰጣቸው ተብሎ በኦጋው ገድል ላይ ተጠቅሰዋል።

ቀጥሎም የቀሩትን ከተሰደዱበት በረሃ ሁሉ እየተከታተሉ የሚገድሉ ሠራዊቶች መልምሎ በመላክ ከፍተኛ ጭፍጭፋ እንዲካሄድባቸው አደረገ። ገሚሶቹ በሀዘዋ ምድረ በዳ ሲሄዱ እስላሞች ገደሉአቸው። ሌሎች በዋሻ ላሉ በምግብ እጦትና በውሃ ጥም አለቁ። የተረፉት ደግሞ በደቅና በጣና ደሴቶች! በተንቤን፣ በጉንዳጉንዴ ... ወዘተ ግህበራቸውን አቋቋሙ።

አቡከረዙን የተባለ የእስጢፋኖስ ተከታይ ቅዱሳት መጽሐፍትን ያጠና የነበረ ሰው በአክሱም አውራጃ ናዕዲር ከምትባል ቀበሌ ተወለደ።

እርሱም እስጢፋኖስ ሲታሰር፣ ክርስቲያን ወንድሞቹና እህቶቹ የሆኑት የእስጢፋኖስ ተግራዎች በአፄ ዘርዓዖዕቆብና በበዕደ ግርያም ዘመን መንግሥት ሲሰደዱ ግህበራትን በማደራጀትና በማፅናናት ጉልህ አስተዋፅኦ ያደረገ ሰው ነበር። እርሱም በአሥራ ሰባት ዓመቱ ከአንዱ ንደኛው ጋር ትምህርት ለመማር ከብልሎ ሲሄድ መንገድ ጠፍቶባቸው በረሃ ውስጥ አንድ መነኩሴ አግኝቶ ወደ ቆየጸ ገዳም ወሰዳቸው። ከጥቂት ጊዜ በኋላ ሁለቱም መነኩሴ። የገዳሙ አለቃ አበምኒት የእስጢፋኖስ ተግራ መሆኑን ሲያውቅ አቡከረዙንን ከገዳሙ አሳደደው። ምክንያቱም እስጢፋኖስ መለኮታዊ እውነት ከተገለጠለት በኋላ የሚያስክር መጠጥ መጠጣትና እንዲያውም ሥጋ መበላትን ስለተወ መነኩሳቱ ሁሉ «እርሱ ከማን ይበልጣል?» በሚል ሥጋዊ ቅንዓት ተነሳስተው እርሱንና ተከታዮቹን የሚያጠፋበትን መንገድ ይፈልጉ ነበር። እስጢፋኖስ ከሞተም በኋላ አቡከረዙን የቤተ እስጢፋን ግህበር እየመራና እያጽናና በተንቤን በአዲትና በአጋሚ እየሰረ በማስተማር እጁን ሳይሰጥ በአሰዋ በረሃ «የእስጢፋኖስ ገዳም» ሠርቶ በ81 ዓመቱ ዐረፈ። (ገድል አቡከረዙንና ገድል አጋው)

አፄ በዕደግርያም አሥራ ሁለት ዓመት ነገሠ ሲሞት የመንግሥት ሥልጣን ከአባት ወደ ልጅ ስለነበረ ልጁ እስክንድር ነገሠ። እርሱም በዘመኑ የአዋልድ ድርሰት በመጻፍ የታወቀ ሲሆን እምነቱ እንደ ዘርዓዖዕቆብ ስለነበረ የእስጢፋኖስን ትምህርት በጥበቅ ይቃወምና ምዕመናኑንም ያሳድድ ነበር። ቀጥሎ አፄ ናኦድ (አንበሳ ዘ8ር) ነገሠ። እርሱም ድርሰት መጻፍ ይወድ ነበር። «መልክዓ ግርያም» የተባለውን መጽሐፍ የጻፈው እርሱ ነው ይባላል።

አፄ ልብነ ድንግልና የስምንተኛው ሺህ ዘመን በኢትዮጵያ

በአፄ ናዖድ ዘመን የስምንተኛው ሺህ መቃረብ በጣም እያስፈራ ነበር ይባላል። ይኸውም ስምንተኛው ሺህ ሊመጣ በኢትዮጵያ ውስጥ ሰዎች ክፉውን መንገድ እንደሚከተሉ፣ ፍቅር እንደሚበርድ፣ እምነት እንደሚጉድል፣ ቅንነት እንደሚጠፋ፣ የርስ በርስ አነጋገር በሽንገላ እንደሚሆን፣ እግዚአብሔርን የሚፈራ ሰው እንደሚያንስ በጠቅላላ የኃጢአት መስፈሪያ የሚሞላበት ጊዜ እንደሚሆን አስቀድሞ በንግርት (ከየትኛው መንፈስ እንደሆነ አይታወቅም) ተተንብዮ ስለ ቆየ ብዙ ሰዎች «ስምንተኛ ሺህ ዘመን አታድርሰን» እያሉ ፀሎት ያደርጉ ነበር ይባላል። ከእነዚህ አንዱ ንጉሥ አፄ ናዖድ ነበር። እርሱም ስምንተኛው ሺህ ዘመን ሊገባ ጥቂት ቀን ሲቀረው በሰባተኛው ሺህ ዘመን መጨረሻ ነሐሴ 7 ቀን ስለ ሞተ ጸሎቱና ልመናው ተሰግለት ተብሎ ይተረካል።

የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን በተለይ በእግዚአብሔር ከመመካት ይልቅ በነገሥታቱ ኃይልና ጉልበት ስትመካ ቆይታ ያልታሰበ አደጋ ደረሰባት። አፄ ናዖድ በነበረበት ዘመን አባ ዕዝራ የተባለ የቤተ እስጢፋን ተከታይ በጥበብና በዕውቀት እንደዚሁም በሥራ ችሎታውና በትምህርተ መለኮት መያዝ ተደናቂ ሰው ነበር። ለንጉሡ በአህያና በነፋስ የሚዞር ወፍጮ በቤተ መንግሥቱ ሠርተ አስረክቦአል። በሃይማኖት ረገድም ንጉሡ ስለ ወደደው ነፃነት ታውጀላቸው የቤተ እስጢፋን ተከታዮች ለጥቂት ጊዜ ቤተ ክርስቲያናችን ለራሳቸው ሠርተው ለማምለክ በቅተዋል።

በኢትዮጵያ ውስጥ ይፈራ የነበረው ይኸው የስምንተኛው ሺህ ዘመን በተከታዩ ንጉሥ በአፄ ልብነ ድንግል ዘመን መንግሥት ተከስቶአል። አፄ ልብነ ድንግል ስሜ መንግሥቱን «ወናግ ሰገድ» በማለት ገና በአሥራ ሁለት ዓመቱ ነገሡ። መንግሥቱን እነ እቴጌ ዕሌኒና መኳንንቱ ሲመሩ አካለ መጠን እስኪደርስ ድረስ ትምህርቱን ቀጠለ። የአፄ ልብነ ድንግል ሁለት ዓይነት አሻሚ ታሪክ አለ። በአንደኛው አፄ ልብነ ድንግል በመንፈሳዊና በሥጋዊ ትምህርት የላቀ

ዕውቀት እንደነበረው ሲገልጽ በሌላውና «በዝዋይ ሐይቅ በሚገኘው ደሴት ተገኘ» ተብሎ ከአንድ መቶ ዓመት በፊት ለአፄ ምኒልክ የተሰጠ ታሪክ ነው የሚባለው ነው። በጽሑፉም ላይ አፄ ልብነ ድንግል በወጣትነት በጉርምስናና በጥጋብ ስሜት ትንሽ ሰላምና እረፍትም በኢትዮጵያ ስለነበረ ምድርን አርባ ጊዜ በየቀኑ በጅራፍ በመግረፍና በጦር በመውጋት «የካን፣ በሰበሰን፣ ምድር ጦር አውጪ» ይል ነበር ተብሎ በድርሳነ ራጉኤል ላይ ተተርኮአል። በኋላም ነገሩ ውሎ ሳያድር ቀደም ሲል በይፋትና በደዋሮ እንዲቀመጡ ተፈቅዶላቸው የነበሩት ወላስምችና አዳሎች በመስፍንነት ደረጃ ላይ ስለነበሩ አሚር ማፋድ የሚባለውን መስፍን መሪያቸው በማድረግ ከቱርክ ባገኙት አዲስ መሣሪያ የኢትዮጵያን መንግሥት እስላም ለማድረግ ጦርነት ከፈቱ። አፄ ልብነ ድንግል በሃያ ዓመት ዕድሜው ጦሩን አስከትቶ ከፍተኛ የሆነ ፍልሚያ ተካሄደ። ብዙ ሕዝብ አልቆ አባ ገብረ እንድሪያስ የተባለ መነኩሴ ከጦር ሠራዊቱ ጋር ነበርና በተፋፋመ ጦርነት ውስጥ የአሚር ማፋድን አንገት ቆረጠ። ወጣቱ ልብነ ድንግልም ድል ነስቶ ወደ ቤተ መንግሥቱ በደስታ ተመለሰ። ይህም ቢሆን የቱርክ መንግሥት ዓላማውን ከግቡ ለማድረስ «መሐመድ ግራኝ» በመባል የሚታወቀውን «አህመድ ኢብራሂምን» አገኘ። እርሱም ትውልዱ በዘይላ ምድር ሆኖ በከውያና ከመለሳይ ነገድ ነው ይባላል። የሶማሌ ሕዝብ ሲራብ በአዳልና በሐረርጌ አካባቢዎች ቆለኛ ደገኛውን ቀምቶ ከብቱን ነድቶ መውሰድ ልማድ በነበረበት በዚያን ዘመን እርሱ «የጎበዝ አለቃ» ተብሎ ብዙ ሰራዊት እያስከተለ ይዘርፍ የነበረ ሰው እንደሆነ ይነገርለታል። በኋላም የቱርክ መንግሥት ኢትዮጵያን ዐረብ ለማድረግ የሚችለው በዚሁ ሰው አማካይነት እንደሆነ በመገመት ቆርጦ ተነሣ። በእርግጥም በኢትዮጵያ ለእስልምና መስፋፋት ትልቅ በር ከፋች የሆነ የግራኝ መነሳት ነው። ቱርኮች እስልምናንና ቅኝ ግዛትን የሚያስፋፉበት ዘመን ስለነበረ የፓኪስታን የዐረብና የፋርስ ዘማች ወታደሮችም ከቱርክ ሠራዊት ጋር በመሆን ዘመናዊ የጦር መሣሪያ በመያዝ በኢትዮጵያ ላይ እንዲዘምቱ ተደረገ። በዚያን ጊዜ ቱርኮች ለኢትዮጵያ መንግሥት የሌለውን መድፍና ጠብመንጃ ለግራኝ ሰጡት። ዘማች ወታደሮችም ግራኝን አግዘው ኢትዮጵያን ወጉ። በየካቲት ወር 1521 ዓ.ም በተደረገው የሸምብራ ኩራ ጦርነት የልብነ ድንግል ሠራዊት በግራኝ ጦር ተሸነፈ።

15.1 የግራኝ ጊዜያዊ ድል፣ የኢትዮጵያ የፖርቱጋል ሠራዊት እልቂት

አፄ ልብነ ድንግል ከመኳንንቱ ጋር በመሆን የግራኝን ጦር ለመመለስ ሲዋጋ ሲወረወር በግይታይ ከውጪ በመጣ የግራኝ ጦር (ጥይት) ብዙ ሕዝብ አለቀ። የኢትዮጵያ መኳንንት መነሥት ገጥሞ ሸሸ። አፄ ልብነ ድንግል በጉንደር በትግራይና በተለያዩ ቦታዎች ሲገነዘቡት ቆየ። በመጨረሻም በ1532 ዓ.ም በደብረ-ዳሞ ገዳም በስደት ሳለ ሞተ።

አፄ ልብነ ድንግል በሕይወት እያለ የውጪ እርዳታ በመሻት ለፖርቱጋል መንግሥት ደብዳቤ ጽፎ ነበር። የፖርቱጋል መንግሥት የሮማን ካቶሊክ ክርስትና ይከተል ስለነበረ ጉዳዩ ለሮሙ ሊቀ ጳጳስ ተነግሮ ልብነ ድንግልን ከድል በኋላ የካቶሊክ ክርስትና ተከታይ እንዲሆን ቃል አስገብቶታል ይባላል። ነገር ግን በአገር ርቀት ምክንያት ሠራዊት በወቅቱ ሊደርስ ባለመቻሉ እስከ አፄ ገላውዴዎስ ዘመን መንግሥት ድረስ ሊዘገይ ችሎአል።

ክርስቶፎር ደጋግ በመባል በሚታወቀው የጦር መሪ አማካይነት አራት መቶ የፖርቱጋል ወታደሮች ከዘመናዊ የጦር መሣሪያ ጋር የኢትዮጵያን ሕዝብና መንግሥት እንዲረዱ ተላኩ። በዚያን ጊዜ ገጥሞ አፄ ልብነ ድንግል ሞቱ በጫካ የነገሠው ልጁ አፄ ገላውዴዎስ (አጥናፍ ሰገድ) ሥልጣን ይዞ ይዋጋ ነበር። ጦርነት በገጠመውም ዕለት ሁለት መቶ ስድሳ የፖርቱጋል ወታደሮችና በብዙ ሺህ የሚቆጠር የኢትዮጵያ ሠራዊት ሲያልቅ የፖርቱጋሎች የጦር መሪ ተግርኮ በግራኝ እጅ ተገደለ።

(እ.ኤ.አ. የካቲት 21/1543) የአፄ ገላውዴዎስ ስምንት ሺህ አምስት መቶ ሠራዊት ከተረፉት ከአንድ መቶ አርባ የፖርቱጋል ወታደሮች ጋር ሲሰለፍ የግራኝ ግን የአዳል እስላሞችን ጨምሮ አስራ አምስት ሺህ አምስት መቶ ሠራዊት ነበር። በጦርነቱም ሠራዊቱ ሁሉ ተደመሰሰ። ግራኝም ከፖርቱጋል ወታደር በተተኮሰ ጥይት ተገደለ።

ግራኝ በአፄ ገላውዴዎስ ዘመን ድል ከሆነ በኋላ እስላሞች እንደ እርሱ ያለ ኃይለኛ መሪ ይዘው ሊዋጉ አልቻሉም። ቢሆንም እርሱ በሥልጣን በነበረበት ወቅት ተገድደው እስላም በሆኑት አካባቢዎች የቁርዓን ት/ቤቶች ተከፍተው አስተማሪዎችና መጻሕፍት እየተላኩ ግስተግር ጀመሩ። በተለይም ወሎን፣ ራያን፣ አዘቦንና የጁን ካሰለሙ

በኋላ በእነዚህ አካባቢዎች የቁርዓን ት/ቤቶች ተከፈቁ። በተጨማሪም በጉራጌ፣ በማረቆ፣ በሊሙ አውራጃ፣ በጌራ፣ በጅማ፣ በአርሲ፣ በባሌና በሐረር ተመሳሳይ ት/ቤቶች ተቋቁመው ብዙ ተማሪዎች ከነዚህ ት/ቤቶች እየሠለጠኑ በመውጣት የእስልምናን እምነት ያስፋፉ ጀመር።

ግራኝ በወረራ በያዛቸው የኢትዮጵያ መንደሮች ሁሉ እስላም የሆነ ብቻ ነፃነት እንዲኖረው አወጀ። ወንድም ሆነ፣ ሴት ልዩነት ሳይደረግ ወደ ዐረብና ቱርክ አገር ለጦር መሣሪያ ለውጥ በባሪያነት ተሸጠ። የቀረው ደግሞ እንዳይኖር ተብሎ በግፍ ግድያ ይጨፈጨፍ ነበር። እስላም ያልሆነው ያልተማረከ ወደ በረሃ የሸፈተና ከግራኝ ጦር ጋር ሲዋጋ የነበረ ሕዝብ ብቻ ነበር።

መሐመድ ግራኝ ለአሥራ አምስት ዓመታት ኢትዮጵያን ሲገዛ ኩራትና በጉልበት መመካት ይታይበት ነበር። አፄ ልብነ ድንግል በኩራት እንደደነዘዘ ግራኝም በትዕቢት ደነዘዘ። አብያተ ክርስቲያናትን ከነገብረታቸውና መጻሕፍትን በሙሉ አቃጠላቸው። ካህናትን፣ መምህራንን መነኮሳትንና ዲያቆናትን አሳረደ። «በሰፈሩት ቁና መሰፈሩ አይቀርምና» ቤተ ክርስቲያን በደቀ እስጢፋ ላይ ያደረሰችው የግፍ ግድያና ስደት በራሷ ላይ ተመለሰ። ግራኝ በኢትዮጵያ የነበሩትን የሕንፃ ቤቶችና መንደሮች በማቃጠል ቅርሶችን ሁሉ አወደማቸው። ከብዙ መቶ ዓመታት ጀምሮ የደለበውን የኢትዮጵያን የወርቅና የብር ሀብት በተለይም በቤተ መንግሥት ከትንሹ እስከ ትልቁ ዕቃ የተሠራበትን ወርቅ በቤተክርስቲያንና በመኳንንት መሳፍንቱ ቤት የነበረውን የወርቅና የብር ዕቃ ጭምር ለቱርኮች ገጸ በረከት አድርጉ ላከላቸው። እነርሱም በምትኩ የጦር መሣሪያና ወታደር ላኩለት።

ግራኝ ከቱርኮች፣ ከዐረቦች፣ ከፓኪስታን፣ ከፋርስ እንዲሁም ወገኖቹ ከሆኑ ከሶማሌዎችና የክርስትና ሃይማኖታቸውን ክደው በጊዜያዊ ጥቅም ከተደለሉት ከኢትዮጵያውያን እስላሞች ጋር በመሆን ኢትዮጵያን በኃይል ገዝቶ ባዶዋን አስቀራት። ለረዥም ዓመታት ያከበተቸው የአገሪቱ ሀብት በሙሉ ወደ ውጪ አገር ማለትም ወደ ቱርክ ተጫነ። የተረፈውም ወደ አዳል ተወሰደ።

እስላም በሆኑት አካባቢዎች የሃይማኖት ትምህርት ያስተምሩ ነበር። የሰብከታቸው ዋና ዓላማ አምስቱን የእስልምናን ሕጎች ማስተማር ማለት።

1ኛ) አላህ አንድ ነው መሐመድ የርሱ ነቢይ ነው ብሎ ማመን

2ኛ) ሰላትን አስተካክሎ በቀን አምስት ጊዜ መስገድ

3ኛ) ራመዳን መጽም

4ኛ) ዘካ መስጠት

5ኛ) ሐጂ ማድረግ (መካ መዲና መሄድ) የሚሉ ናቸው።

በተጨማሪም ክርስቲያን ሴቶችን አግባብቶ በማግባት ብዙ እስላም የሚሆኑ ልጆችን ማስወለድ፣ እንዲሁም በሽተኞች የሆኑት እስላም ሲሆኑ እንደሚድኑ ተስፋ በመስጠት አንዳንድ ተዓምራዊ ምትሐት በመሥራት ብዙ ሰዎች እንዲከተሉአቸው አድርገዋል ይባላል።

ከቱርክ ወረራም በኋላ ግብጾችና ዱርቡሾች በኢትዮጵያ ላይ ከፍ ያለ ጉዳት አድርሰዋል። ቢሆንም የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን እንደገና ወደነበረችበት ሁኔታ መመለስ ጀመረች። ብዙዎች በፍርሃት ሰልመው የነበሩት እየተጸጸቱ ወደ ቀድሞው እምነት ተመለሱ።

ኢትዮጵያ ለረዥም ዘመናት በተለይም ነገሥታት በእግዚአብሔር ሥራ ጣልቃ መግባት ከጀመሩበትና የቤተክርስቲያን መሪዎችም ከነገሥታት ጋር እጅና ጓንት በመሆን ከመንፈሳዊው አገልግሎት ይልቅ ለጊዜያዊ ሥልጣን ማጎብደድ ከጀመሩበት ዘመን ጀምሮ ከመርነትና ከሽብር አልተለየችም። ምንም እንኳን አገሪቱ በመንፈሳዊም ሆነ በሥጋዊ ኑሮ ረገድ ከፍ ወዳለ የሥልጣኔ ደረጃና ዕድገት ለመድረስ ባትታደልም ነፃነቷ ተጠብቆ በዐረቦችና በቱርኮች እጅ ከመውደቅ ተርፋና ድና መቆየቷ በእግዚአብሔር ምህረትና ጥበቃ ነው።

ከግራኝ ወረራ በኋላ የኢትዮጵያ መንግሥትና ቤተክርስቲያን እስላሞችን ላለማስጠጋት አንዳንድ ውሳኔዎች እንዲደረጉ ደነገጉ። ይኸውም፡

1ኛ) እስላም ያረደውን ክርስቲያን እንዳይበላ

2ኛ) ክርስቲያኑ ከእስላም ሴት ጋር በዝሙት ፍትወት ከተገኘ የተጣላ ርኩስ እንዲባል። ሴትም ከእስላም ወንድ ጋር ተመሳሳይ ኃጢአት ከፈጸመች እንደምትረከስ።

3ኛ) ክርስቲያኑ በተጠመቀ ጊዜ ከዚያም አስቀድሞ የቆየ ቢሆንም ማተብ (ክር) በአንገቱ ላይ በማሠር ከእስላም የተለየ መሆኑን እንዲገልጽ። (ይህም ክር ግለሰቡ ሲሞት አብሮት የሚቀበር ነው።)

4ኛ) በእስላሞች የጾም ቀን አንፃር የክርስቲያኖች የጾም ቀን ከፍ ተደርጎ እንዲታይ ማድረግ የሚሉ ነበር።

ግራኝ መላ አገሪቱን በወረራ በያዘበት ዘመን የቤተክርስቲያን ሰዎች መግዚያና መውጫ በማጣት ወደ ዱር ገደል ሲሰደዱ ቀድሞ ያሳደዱአቸውንና ኑሮአቸው በስደት፣ በዋሻ የሆኑትን ማህበረ እስጢፋኖስን አገኙ። እነርሱም የደረሰባቸውን ግፍ ቆጥረው ቂም በቀል አልፈጸሙባቸውም። ክርስቲያን ቂመኛ መሆን የለበትምና ይልቁንም ወንድሞቻችን ናችሁ ብለው አስጠጉአቸው። ነፃነት የለያያቸውን ስደት አንድ አድርጎ አጣመራቸው። በኋላ ግን ነፃነት ሲገኝ የአንድነቱ ውጤት ሲሰደዱበት የነበረውን የትምህርታቸውን ዓላማ እንዲረሱ ምክንያት ሆነ። በጥገኞቹ ወገን በእነ አባ መዝገበ ክርስቶስ አማካይነት አንድነታቸውን ወደ ማጽናቱ አዘነበሉ። ይህ በዚህ እንዳለ በደቡብ ምሥራቅ በኩል የኦሮሞ ብሔረሰቦች በብዛት ወደ መኻል ኢትዮጵያ መፍለስ የጀመሩትም በዚያን ዘመን ነበር።

ዶ/ር ላኦሶ ድሌቦ በ1ኛው የኢትዮጵያ ረጅም የሕዝብና የመንግሥት ታሪክ መጽሐፋቸው ላይ የኦሮሞን የፍለሳ እነሳስና የኢትዮጵያን ሕዝቦች በኢኮኖሚ፣ በፖለቲካና በጽንጽ መቀላቀልን በተመለከተ በጽፉት ላይ፡

1ኛ) የገንዘብ፣ የጉደላ፣ የዋቶጅራ፣ የገደብ፣ የአሳባ፣ የቀቢና፣ የኡልባረግ፣ የአዘርነት-በርበሬ፣ የስልጤ፣ የሻሾጉ፣ የማረቆ (ሊቢዶ)፣ የማልጌና የቡሼ ሀዲያ-ሲዳማ የተለያዩ ጎሳዎች፤

2ኛ) የኢቱ፣ የወረንጤሻ (የአርሲ) የከርዶ፣ የውሎ፣ የጅሌ፣ የቱለማና የሚጫ አሮሞ (የበርቱማ-ቦረና) ጎሳዎች፤

3ኛ) የደራሳ-ጊደላ፣ የዳሞት፣ የጋፋት፣ የሂናሮ (የእናሪያ) የቦሻ፣ የአዳልና የሶማሌ የተለያዩ ሕዝቦችና ማህበረሰቦች የኢትዮጵያን ማዕከላዊ መንግሥት ካናጋው ከግራኝ መሐመድ አመጽ ከ1520ዎቹ እስከ 1660ዎቹ ድረስ በልዩ ልዩ ውስጣዊና ውጫዊ ምክንያቶች የጥንት አካባቢያቸውን እየለቀቁ በመላው ደቡብ ምሥራቅ፣ መሀልና መሀል-ምዕራብ ኢትዮጵያ ተሰራጭተው እንደሰፈሩ ተጠቅሰዋል።

በተጨማሪም ከጉንደር ሥርወ-መንግሥትና ነገሥታት (1605-1855) ጋር በደቡብ ደግሞ ከነጋሢ ክርስቶስ ሥርወ-መንግሥት (1696-1855) ድረስ በኦሮሞና በአማራ እንዲሁም በሌሎች ማህበረሰቦች መካከል የተፈጠረውን መቀላቀልና መውራረስ ጠቅሰው ይህም ታሪካዊ ሂደት የሚያሳየው የዛሬውን የኢትዮጵያ በሀውርታዊ መንግሥትና ኅብረተሰብ ዕድገት ታሪካዊ መሠረት እንደሆነ ጠቅሰዋል። ስለሆነም ብሔረሰቦች በሙሉ በሁሉም መስክ ተቀላቅለዋልና ሁሉም ሊለያዩ የማይችሉ የአንዲት ኢትዮጵያ አካሎች ናቸው።